

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

ESKİ HARFLİ KADIN DERGİLERİNİN
TÜRK İSLÂM EDEBİYATINA KATKILARI

Tuba AYDIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Ahmet YILMAZ

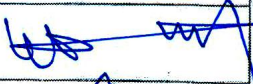
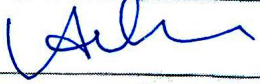
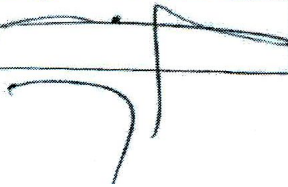
Konya – 2015

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
--	--	--

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Tuba AYDIN
	Numarası	088110041003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Edebiyatı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet YILMAZ
	Tezin Adı	Eski Harfli Kadın Dergilerinin Türk İslâm Edebiyatına Katkıları

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “ESKİ HARFLİ KADIN DERGİLERİNİN TÜRK İSLÂM EDEBİYATINA KATKILARI” başlıklı bu çalışma 18/12/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Ahmet Yılmaz	
2	Doç. Dr.	Hilmet ATIK	
3	Doç. Dr.	Abdulmecit İSLAMOĞLU	

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
--	--	--

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Tuba AYDIN		
	Numarası	088110041003		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Eski Harfli Kadın Dergilerinin Türk İslâm Edebiyatına Katkıları			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Tuba AYDIN
İmzası

T. Aydın

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
--	--	--

Öğrencinin	Adı Soyadı	Tuba AYDIN		
	Numarası	088110041003		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet YILMAZ		
Tezin Adı	Eski Harfli Kadın Dergilerinin Türk İslâm Edebiyatına Katkıları			

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin basın tarihini inceleyerek başladığımız çalışmamızda Osmanlı Devleti'nde ilk matbaanın kuruluşunu, İbrahim Müteferrika'nın matbaacılık tarihimizdeki yerini ve önemini, ayrıca gazete ve dergiciliğin doğuşunu ve gelişimini kısmen göstermeyi uygun bulduk.

Tanzimât'la birlikte edebiyatımızın, gazete ve dergilerimizin, özelde kadın dergilerinin batılılaşma fikrinden etkilendiği gerçeği sebebiyle girişte batılılaşmanın Türk Edebiyatı'na ve kadın dergilerine tesirini işledik. I. bölümde, Tanzimât, I. Meşrûtiyet, II. Meşrûtiyet ve Cumhuriyet dönemleri dergilerini dönemselleri karakterleri çerçevesinde tek tek ve kısaca tanıttık.

II. bölümde bu dergilerin Türk İslâm Edebiyatı'na katkılarını; manzum ve mensur eserlerdeki dinî-ahlâkî motifler şeklinde ikiye ayırarak göstermeye çalıştık.

Çalışmamızın amacı ilk olarak 1869'da çıkmaya başlamış son olarak ise 1926 yılında çıkmış olan toplam 42 kadın dergisinde Türk İslam Edebiyatı'na ait eserlerin, motiflerin bulunup bulunmadığını seçilen metinler çerçevesinde incelemektir. Yaptığımız bu çalışmayla eski harfli kadın dergilerinde hem Türk İslam Edebiyatı'nın motiflerine hem de İslam kültür ve ahlâk anlayışının davranışa yansımaları olan âdâb-ı muaşeret konularına dair metinlere rastladık. Daha önce kadın dergileri ile ilgili yapılmış çalışmaların bu konuya aydınlık

getirmediğini gördüğümüzden, bu çalışmanın bir eksikliği kısmen de olsa gidereceği düşüncesindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, matbaa, kadın, gazetecilik, dergicilik, batılılaşma, Türk Edebiyatı, kadın dergileri.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Author's	Name and Surname	Tuba AYDIN		
	Student Number	088110041003		
	Department	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Edebiyatı		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Ahmet YILMAZ		
Title of the Thesis/Dissertation	The Contributions of The Woman's Periodicals in The Old Script to Turkish Islamic Literature			

ABSTRACT

In our work in which we started to inspect press history and journal publishing activities of Ottoman Empire, we found partly suitable to present the foundation of the first press, importance of İbrahim Müteferrika and the birth and development of journal publishing.

We studied the impact of westernization with Tanzimat on Turkish Literature and women's periodicals in the first section, for our literature and specifically women's periodicals are affected by the idea of westernization. We introduced briefly the journals of Tanzimat, First Constitution, Second Constitution and Republic Period in the frames of period characters.

In the second section, we found suitable to inspect the contributions of these journals to Turkish Islamic Literature under two different headings - moral and religious texts, in poetry and prose.

Purpose of our study is to inspect in the frame of selected texts whether there are works or motifs in 42 women's periodicals of Turkish Islamic Literature first commenced to be published in 1869 and last in 1926. In this study we encountered both the motifs pertaining to Turkish Islamic Literature and the texts related to subjects of rules of politeness that conception of culture and morals reverberate through the behaviors in women's periodicals in the old script. Seeing as we noticed that previous

studies pertaining to women's periodicals hasn't provided clarification of this subject, we are of the opinion that this study makes up for the deficiency, even partially.

Keywords: Ottoman, press, women, newspaper, periodical, westernization, Turkish Literature, women's periodicals.

ÖN SÖZ

İhtiyaç ve merak insanoğlunu gelişmeye ve keşiflere yönelten sebeplerdendir. Merakları sayesinde insan araştırma, eser meydana getirme gayretinde olur. Osmanlı Devleti'nin batılılaşma sürecinde kadınların yeri ve önemine dair kişisel merakımız da bizi bu dönemdeki kadın faaliyetlerini incelemeye sevketmiştir. Böylece kadın gazete ve dergilerinin varlığı farkedilmiştir. Söz konusu kadın dergileriyle ilgili yapılan çalışma sonucu bu yüksek lisans tezi oluşmuştur.

Batılılaşmanın bir sonucu olarak hayatımıza giren gazete ve dergicilik aynı zamanda batılılaşmanın yaygınlaşmasının araçlarından biri olmuştur. Tezimizin araştırma alanı olarak belirlediğimiz kadın gazete ve dergileri de batılılaşma serüvenimizde yerini almış kadınların duygu ve düşünce dünyalarının değişmesine sebep olmuştur. Bu değişimin dışında kalan, değişmeyen yahutta değişime direnen duygu, düşünce ve faaliyetler de söz konusu olmuştur. Bu çalışmamızda her iki duruma da değinmekle beraber asıl amacımız dergilerde yer alan manzum ve mensur eserlerin Türk İslam Edebiyatı'na katkıları açısından değerlendirilmesi olmuştur.

Her ne kadar batılılaşma süreci olsa da bu dönemde yaşayan insanlar inançlarının ve kültürlerinin tesiri ile eserler ortaya koymuşlardır. İslamî öğretileri hayatlarına, edebiyatlarına yansıtmışlardır. Dönemin kitle iletişim araçlarından olan kadın gazete ve dergilerinde incelediğimiz metinlerde İslâm kültür ve edebiyatının yansımalarını görmek mümkündür. Bu çalışmamızda kadın gazete ve dergilerindeki Türk-İslam kültürüne ve edebiyatına ait motifleri incelemeye, aktarmaya çalıştık.

Çalışmamızın giriş bölümünde matbaanın Osmanlı Devleti'ne girişi ve buna vesile olan İbrahim Müteferrika'dan bahsedilmiş; basın, yayın, gazete ve dergicilik faaliyetleri; dergiciliğin doğuşu ve gelişimi genel hatlarıyla incelenmiştir. Batılılaşmanın edebiyatımıza ve kadın gazete ve dergilerine tesiri incelenmiş, edebiyatımız ve yayın hayatımızda batılılaşmanın sebepleri ve sonuçları üzerinde durulmuştur.

I. bölümde kadın gazete ve dergileri tanıtılmış, kronolojik olarak incelenmiş ve bu hususta çeşitli tespitlere yer verilmiştir. Dergiler tanıtılırken Hakkı Tarık Us

Koleksiyonu'nun internetteki erişim sitesine ve Kadın Eserleri Kütüphanesi'ne başvurulmuştur. Bu iki kaynakta yer alan kadın gazete ve dergilerinin bazı nüshalarının bulunmadığı da farkedilmiştir. Süreli yayınlarla ilgili genelde karşılaşılan bu problem çalışmamıza da olumsuz yansımıştır. Örneğin bir derginin birinci ve dördüncü sayısı mevcutken ikinci ve üçüncü sayıları mevcut değildir. Bu bilgiyle derginin en az dört sayı çıktığı tespit edilebilirken mevcut olmayan sayılarla ilgili çalışmak mümkün olmamıştır.

Dergiler tanıtılırken orjinallerine bakılarak bilgiler derlenmiştir. Bu noktada eğer bilgiler yetersiz görülmüşse Kadın Eserleri Kütüphanesi Bibliyografya Hazırlama Komisyonu tarafından hazırlanan Kadın Dergileri Bibliyografyası'na başvurulmuş eksik bilgiler buradan tamamlanmaya çalışılmıştır. Yine Kadın Eserleri Kütüphanesi tarafından hazırlanan ve çıkarılan kadın dergileri ile ilgili çalışmalar incelenmiş faydalanılmaya çalışılmıştır.

Dergilerin siyasî ve ictimâî olaylardan etkilendiği düşüncesinden hareketle dönemlere ayırarak incelemek uygun görülmüş ve dergiler, Tanzimât, I. Meşrûtiyet, II. Meşrûtiyet ve Cumhuriyet dönemi dergileri olarak dört farklı bölüme ayrılarak incelenmiş ve siyasî konulara girmeksizin bu dergilerin dönemlerine ait özellikleri de araştırılmış ve çıkarımlarda bulunulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde kadın dergilerinde yer alan eserlerden örnek manzum ve mensur metinler seçilmiş ve bu metinlere dayalı yorum ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Metinlerde yer alan İslamî motifler incelenmiş, İslamî öğretilerin hayatta davranışlara yansımış hali diyebileceğimiz âdâb-ı muaşeret açısından ve yine bu öğretilerin sözlere yansımış hali sayabileceğimiz Türk İslam Edebiyatı açısından değerlendirilmiş ve katkıları görünür kılınmaya çalışılmıştır. Tezde verilen ayet mealleri için Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan Kur'ân-ı Kerim meali kullanılmıştır.

Çalışmamızda bize kılavuzluk eden kıymetli hocam Prof. Dr. Ahmet YILMAZ'a, kaynaklara ulaşım açısından büyük kolaylık sağlayan Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'nu erişime hazırlayanlara, Kadın Eserleri Kütüphanesi'ne ve çalışanlarına, çalışmamız boyunca maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen eşim

Ufuk AYDIN'a ve AYDIN ailesine, kardeşim Ömer KORKMAZ'a ve KORKMAZ ailesine, İngilizce özet konusunda yardım eden Arif DEMİRCİ'ye ve içten yardımından ötürü Ayşe PARLAKKILIÇ MUCAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	i
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	x
SİMGELER VE KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
A. Osmanlı Devleti’nde Dergicilik Faaliyetlerinin Doğuşu	5
B. Osmanlı Devleti’nde Dergicilik Faaliyetlerinin Gelişimi	10
C. Batılılaşmanın Türk Edebiyatı’na Tesiri	14
D. Batılılaşmanın Kadın Dergilerine Tesiri	19

BİRİNCİ BÖLÜM

Eski Harfli Kadın Dergileri

1.1. Tanzimât Dönemi Dergileri.....	24
1.1.1. Terakkî-i Muhadderât (1869).....	24
1.1.2. Vakit Yâhût Mürebbî-i Muhadderât (1875)	26
1.1.3. Âyîne (1875).....	26
1.1.4. Tanzimât Dönemi Dergilerine Toplu Bir Bakış.....	27
1.2. I. Meşrûtiyet Dönemi Dergileri	29
1.2.1. Âile (1880).....	29
1.2.2. İnsâniyyet (1883)	29
1.2.3. Hanımlar (1883).....	30
1.2.4. Şükûfe-zâr (1887).....	30
1.2.5. Mürüvvet (1887)	31
1.2.6. Parça Bohçası (1889).....	31
1.2.7. Hanımlara Mahsûs Gazete (1895).....	32
1.2.8. Hanımlara Mahsûs Mâlûmât (1895)	33
1.2.9. Âlem-i Nisvân (1906).....	33
1.2.10. I. Meşrûtiyet Dönemi Dergilerine Toplu Bir Bakış	33

1.3. II. Meşrûtiyet Dönemi Dergileri	35
1.3.1. Mehâsin (1908)	36
1.3.2. Kadın (Selanik / 1908)	37
1.3.3. Demet (1908)	38
1.3.4. Musavver Kadın (1911).....	38
3.5.5. Kadın / İstanbul (1911).....	39
1.3.6. Güzel Prenses (1913).....	40
1.3.7. Kadınlık Hayâtı (1913).....	40
1.3.8. Mektep Müzesi (1913)	41
1.3.9. Kadınlar Dünyâsı (1913)	41
1.3.10. Erkekler Dünyâsı (1913)	42
1.3.11. Kadınlık (1914)	42
1.3.12. Seyyâle (1914)	43
1.3.13. Kadınlar Âlemi / Osmanlı Kadınlar Âlemi (1914)	44
1.3.14. Sıyânet (1914).....	45
1.3.15. Hanımlar Âlemi (1914)	45
1.3.16. Bilgi Yurdu Işığ‡ı (1917)	46
1.3.17. Genç Kadın (1918).....	47
1.3.18. İzdivâc (1918)	48
1.3.19. Türk Kadını (1918).....	48
1.3.20. Genç Kadın (1919)	49
1.3.21. İnci / Yeni İnci (1919).....	49
1.3.22. Diyâne (1920)	51
1.3.23. Hanım (1921).....	51
1.3.24 II. Meşrûtiyet Dönemi Dergilerine Toplu Bir Bakış	52
1.4. Cumhuriyet Dönemi Dergileri.....	54
1.4.1. Sûs (1923).....	54
1.4.2. Firûze (1924).....	55
1.4.3. Ev Hocas‡ı (1923)	56
1.4.4. Yıldız (1924).....	57
1.4.5. Kadın Yolu / Türk Kadın Yolu (1925).....	58
1.4.6. Âsâr-ı Nisvân (1925).....	59
1.4.7. Çal‡ıkuşu (1926).....	60
1.4.8. Cumhuriyet Dönemi Dergilerine Toplu Bir Bakış.....	60

İKİNCİ BÖLÜM

Eski Harfli Kadın Dergilerinin Türk İslam Edebiyatı'na Katkıları

2.1. Manzum Eserlerdeki Dinî-Ahlâkî Motifler	64
2.1.1. Yolcu	65
2.1.2. Saf Kalb	66
2.1.3. Ümitsizlik	68
2.1.4. Analık	70
2.1.5. Züleyha	71
2.1.6. Mersiye	73
2.1.7. Ninni	76
2.1.8. Büyük Bir Zât Yâhut Ziyâ Paşa Merhûm	79
2.1.9. Duâ-yı Ramazân	83
2.1.10. Erenler Lisanında	85
2.1.11. Akşam	87
2.1.12. Melâl-i Şâm	89
2.1.13. Feryâd	90
2.1.14. Ay Doğuşu	92
2.1.15. Vazîfe-i Mâderâne	94
2.1.16. Kızların Terbiyesi	97
2.1.17. Bir Kıt'a-i Mâderâne	98
2.1.18. Kıt'a	99
2.1.19. Kıt'a	99
2.1.20. Gazel	100
2.1.21. Başlıksız	101
2.1.22. Kadınlık ve Tütün İçmek	104
2.1.23. Anadolu Kadınlığı	105
2.1.24. Bu da Bir Hakk-ı Tabi'î	106
2.1.25. Bizim Seslerimiz I	108
2.1.26. Dileğimiz	111
2.1.27. Nevâ-yı Aşk	114
2.1.28. Güzeller Sultânına	116
2.2. Mensur Eserlerdeki Dinî-Ahlâkî Motifler	118
2.2.1. Mevlid-i Hazret-i Nebevî	118

2.2.2. Mevlid Âlây-ı Vâlâsı	118
2.2.3. Ramazân	120
2.2.4. İlk Gece	121
2.2.5. Muhavere	123
2.2.6. Tarîkatler	128
2.2.7. Hüsn-i Muâşeret	134
2.2.8. Din ve Ahlâk	136
2.2.9. Ahlâk-ı Etfâlden: Yıl Başı	138
2.2.10. Muharrirlerimizden Pâkize Ahmed Hanım'ın Kız Mu'allim Mektebindeki Musâhabesi	139
2.2.11. Güvercinler ve Kadınlar	141
2.2.12. Hikâye	143
2.2.13. Başlıksız	144
2.2.14. Terbiye	145
2.2.15. Genç Kızlar ve Roman	145
2.2.16. Romanlar ve Tiyatrolar	148
SONUÇ	150
BİBLİYOGRAFYA	154
ÖZGEÇMİŞ	160
YARARLANILAN DERGİLERİN MİLADÎ TAKVİME GÖRE KRONOLOJİK SIRALANIŞI	161
EKLER	163

SİMGELER VE KISALTMALAR

a.g.d.	: Adı geçen dergi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
Bak.	: Bakanlığı
Bk.	: Bakınız
BKM	: Başbakanlık Kùltùr Müsteşarlığı
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi
Çev.	: Çeviren
drl.	: Derleyen
Der.	: Dergi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Fak.	: Fakùltesi
Haz.	: Hazırlayan
HTUK	: Hakkı Tarık Us Koleksiyonu
İÜSBFD	: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakùltesi Dergisi
KDB	: Kadın Dergileri Bibliyografyası
KEKBMV	: Kadın Eserleri Kùtùphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TCTA	: Tanzimâttan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyânet Vakfı
Üniv.	: Üniversite
Yay.	: Yayınları
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
YLT	: Yüksek Lisans Tezi

GİRİŞ

Osmanlı Devleti 1699 Karlofça Antlaşması'yla başarısız bir durumda kalınca Padişahlar tedbirler almak gereğini hissetmişler, ilk olarak başarısızlığın sebeplerini tahlil etmek için devlet erkânı ile istişâreler yaparak Avrupa'ya elçiler göndermişlerdir. Gönderdikleri elçilerden aldıkları raporlar sâikiyle bazı düzenlemelere ve yeniliklere gitmişlerdir. Bu elçiler vasıtasıyla yapılan düzenlemelerden biri de matbaanın kurulması ve neşriyata başlamasıdır. Avrupalı ve Amerikalı çağdaşlarımıza nisbetle geri kaldığımız matbaacılık faaliyetleri verilen eserlerle -ki çoğunluğu tercümedir- Tanpınar'ın deyiimiyle uyanış devrine öncülük etmiştir.

İnsanlık tarihinin en önemli buluşlarından biri hiç şüphesiz matbaadır. Robert Day, “*İnsanoğlunun entelektüel tarihindeki en büyük tek buluş matbaaydı*”¹ demiştir. İlimin ve tekniğin ulus içi ve uluslararası çapta hızla yayılmasına imkân veren matbaa insanlık için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu sebeptendir ki insanlığın değişim ve dönüşümünde mühim yeri bulunan matbaanın kâşifleri önem kazanmıştır. Kâşifinin Gutenberg olduğunu öğrendiğimiz matbaanın başka biri tarafından keşfedilmiş olma ihtimali de söz konusudur. Bu bilgiye Selim Nüzhet Gerçek'in “Türk Matbaacılığı” adlı kitabında rastlıyoruz. Kitapta,

“Garpta müteharrik Latin hurûfâtı ile ilk kitap 1440 ile 1450 arasında Gutenberg tarafından tab’olunmuştur. Bununla beraber Gutenberg’den evvel Pi-Şeng adlı bir Çinli demirci kitap basmak için 1041 tarihinde Çin hurûfâtını madenden imal etmişti. Bu suretle umumiyet itibariyle matbaanın keşfi şerefi Çinlilere ait gibi görülmektedir. Buna rağmen ilk kitapları basan millet Çinliler değildir. Kağıdı Çinlilerin bulduğu sanılır. Filhakika Çinlilerin M.S. I. asırda kâğıdı tanıdıkları ve imal ettikleri anlaşılıyor. Kağıdın ilk defa olarak Çinliler tarafından kullanılmış olması matbaasında onlar tarafından keşfedildiğini düşündürüyor. Fakat Çin yazısının tab’ı zorluklar içerir. Bundan dolayı onların bulması muhaldir. Demek ki matbaayı başkasından öğrendiler. Bu başka millet Çin’e komşu ya da Çin’e dâhil

¹ Robert A. Day, **Bilimsel Makale Nasıl Yazılır, Nasıl Yayımlanır?** Çev. Gülay Aşkar Altay, Ankara, 2004, s. 6.

*fakat Çinli olmayan bir millettir. Böyle bir millet tanıyoruz. Bu millet Uygurlardır. Binâenaleyh bu sanatın keşfi şerefi doğrudan doğruya Türklere aittir.”*² yazmıştır.

“İlk Çin matbaası, 1041-1049 tarihleri arasında basım yapmıştır. Çin alfabesinin çok sayıda ve değişik karakterdeki işaretlerden oluşmuş olması sebebiyle basım faaliyetleri yürümemiş, başlangıçta tasvip görmemiş ve bu tarihten sonra Çin’de tekrar blok baskı sistemine dönmüştür böylelikle matbaanın ilk şeklinin Uygurlar tarafından bulunmuş ve kullanılmış olması düşüncesinin bugün akla daha yatkın olduğu görülür” demiştir.³

Matbaanın kâşifi Çinliler mi Uygurlar mı sorusunun cevabı olarak Uygurlu Türkler desek bile Osmanlı Devleti matbaayı bu keşiften çok sonraları ve Asya’dan değil Avrupa’dan almıştır. *“XV. asırda mekanik baskıcılık Avrupa’da yayılmıştır”*.⁴ Peçevi tarihinde şöyle bir ifade bulunmaktadır. *“Kâfirlerin basma yazı ile kitap meydana getirmeleri garip bir sanattır. Doğrusu değişik bir icattır. İsa Peygamberin doğuşunun 1440. yılında Mayans (Maimz) adlı kentte İvan Gutenberg adında çok akıllı bir adamın icat ettiğini yazmışlar.”*⁵ Buradan da anlaşılacağı üzere XV. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti’nde tanınmayan matbaa yine XV. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa’dan nakledilmiş bir tekniktir.

Yahudiler, 1492’de İspanya’dan göç etmiş ve 1494’te İstanbul’da ilk matbaayı kurmuşlardır.⁶ Bu matbaa Mûsevî hahamı olan Gerson tarafından kurulmuştur. Gerson 1530 yılına kadar çalıştırmış ve daha sonra işi oğullarına bırakmıştır. Ayrıca Gerson’un oğullarından biri ise Selanik’te de bir basımevi kurmuştur.

Miktakidis Efendi isimli bir Rum tarihçisi, Osmanlı Devleti’nde II. Beyazıd zamanında Mûsevîlerin baskı faaliyetlerini saklı yürüttüklerini, basımın yasaklanması ve aksi hareket edenlerin ölümle cezalandırılacağına dair bir fermanın olduğunu, I. Selim zamanında ise ancak özel izinlerle bazı kitaplar basılabildiğini fakat 1515’te I. Selim’in de babasının fermanını tasdik ederek basım faaliyetlerini

² Selim Nüzhet Gerçek, **Türk Matbaacılığı**, İstanbul, 1939, ss. 9-12.

³ İsmet Binark, **Türk Matbaacılığının Tarihçesi, Uygurlarda Matbaa, Basım ve Yayımıcılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı**, Ankara, 1979, ss. 48-59.

⁴ Orhan Koloğlu, **Osmanlı’dan 21. yy’a Kadar Basım Tarihi**, İstanbul, 2006, s. 12.

⁵ İbrahim Peçevi Efendi, **Peçevi Tarihi**, C. 1, Haz. Prof. Dr. Bekir Sıtkı BAYKAL, Ankara, 1992, s. 83.

⁶ Avram Galanti, **Türkler ve Yahudiler**, İstanbul, 1947, s. 100.

yeniden yasakladığını ve yıllar sonra III. Ahmet zamanında Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın gayretleriyle baskı yasağının kaldırıldığını bir makalesinde belirtmiştir.⁷ Miktakidis Efendi'nin bu iddiaları Türk tarihçileri tarafından itibar görmemiştir ve “...bu iddiaların gerçeği yansıttığına dair herhangi bir belge bulunmuş değildir” denmiştir.⁸ “Yahudilerin 1510'da Selanik'te, 1554'de Edirne'de, 1605'de Şam'da, 1646'da İzmir'de matbaalar kurduğu”⁹ “1510-1520 arasında İstanbul'da 9 yahudi basımevi kurulduğu XVI-XVIII. yüzyılda Selanik, Halep, Edirne, Şam ve İzmir'de yahudilere ait 36 dolayında matbaanın çalışmakta olduğu ve bunların geniş sayılabilecek yayın faaliyetinde buldukları, din ve dil bilgisi kitaplarının yanı sıra tarih ve sosyoloji eserleri de yayımladıklarından”¹⁰ bahsetmiştir. Bu durum da göz önüne alındığında Miktakidis Efendi'nin iddialarının gerçeği yansıtmadığı açıkça görülüyor. Ayrıca Avram Galanti, II. Beyazıd zamanında İstanbul Yahudi matbaalarının yirmi İbranice eser bastığını, bu eserlerin birçoklarının kapaklarında İbranice olarak “Sultân Beyazıd'ın gölgesi altında basılmıştır.” yazısı bulunduğunu söyleyerek Miktakidis Efendi'nin iddialarını reddetmiştir.¹¹

Apkar Tıbir adlı Sivaslı bir Ermeni 1567'de Topkapı'da Sırp Nigoğayas Kilisesi'nde ilk Ermeni matbaasını kurmuştur. 1567-1569 yılları arasında bu matbaada 5 veya 6 kitap basılmıştır. Rum rahibi Nikodemes Metaksas Londra'dan satın aldığı matbaa araç-gereçleriyle ilk Rum basımevini kurmuştur.¹² Bu da bize matbaanın ve basımın yasaklanmadığına dair bilgi verir.

Yukarıda zikredilen bilgiler ışığında sonuç olarak matbaanın Osmanlı Devleti'ne girişi sanıldığı gibi XVIII. yüzyıla kalmamıştır. Matbaa vardır fakat Türkler tarafından kullanılmamıştır ve Türkçe eserler basılmamıştır.

Osmanlı'da matbaa denildiğinde ilk akla gelen isimlerden biri şüphesiz İbrahim Müteferrika'dır. İbrahim Müteferrika Erdel'in Koloszvar şehrinde (Romanya'da Cluj Şehri) dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle

⁷ M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, 1982, s. 151-152.

⁸ Albay Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın ve Yayın**, İstanbul, 2000, s. 9.

⁹ Hasan Refik Ertul, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, İstanbul, 1959, s. 84.

¹⁰ Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın**, s. 10.

¹¹ Galanti, **a.g.e.**, s. 100.

¹² Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın**, ss. 10-12.

birlikte 1670-1674 arasında bir tarihte doğduğu sanılmaktadır. Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında pek az bilgi vardır. Osmanlı hizmetine girdikten sonra sipah ocağına intisab etmiştir. Sipah bölüğündeyken Avusturya seferlerinde yaptığı hizmetten dolayı Dergâh-ı Âlî Mütferrikalığı'na¹³ geçirilmiştir. Ölüm tarihi konusunda da net bir bilgi olmamakla beraber birçok araştırmacının kabul ettiği görüş vefat tarihinin 1745 olduğu yönündedir.¹⁴

Mesleği klişecilik olan İbrahim Mütferrika, 1719'da bir Marmara haritası klişesi hazırlamıştır. 1726 yılında ise ilk önce matbaanın yararlarını anlatan ve bunları birçok delille dile getiren "*Vesiletü't-tibâa*" isimli bir risale hazırlamış bu risaleyi Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya sunmuştur. O da okuduktan sonra matbaanın kuruluşunu onaylamış ve kitabı Sultân Ahmet Han'a sunmuştur. Padişah ise kitabı okuduktan sonra Şeyhülislam Abdullah Efendi'ye göndermiştir. Şeyhülislam kitabı okumuş ve matbaanın üstün yararlarını dile getiren bir fetva vermiş ayrıca matbaanın kurucusunu öven iltifatlar ve matbaa sanatının değerini belirten sözlerle süslemiş ve fetvayı imzalamıştır. Daha sonra devlet adamlarından 16 kişi de aynı şekilde bu kitapçığın içeriğini onayladıklarını belirten belgeyi imzalamışlardır. Böylece, devlet adamlarının arasında Osmanlı matbaasının kurulması ve baskının başlatılması için ortak görüş oluşmuş, bu ortak görüş bir hatt-ı şerife dönüşmüştür. Bu yazı Padişah tarafından onaylanınca Türkçe eserlerin basıldığı ilk matbaa da kurulmuştur.¹⁵

"Dârü't-Tıbaati'l-Âmire" ismi verilen bu matbaa İbrahim Mütferrika'nın evinin alt katında 1727'de kurulmuştur.¹⁶ İbrahim Mütferrika Matbaası 1730'da Patrona Halil İsyanı'ndan sonra yaklaşık bir yıl duraklamıştır. Daha sonraki yıllarda ise çalışmalarına devam etmiştir.¹⁷

¹³ Dergâh-ı Âlî Mütferrikalığı: "Osmanlılar başlangıçta kendilerine tâbi olan Eflak Voyvodalığı, Boğdan Voyvodalığı, Erdel Prenslığı, Gürcü meliklikleri ve imparatorluğun değişik bölgelerindeki mahallî beylerin oğullarını devlet merkezinde rehin olarak tutar ve özellikle sultana sadakat konusunda eğitirdi; bunlara "dergâh-ı âlî mütferrikaları" denirdi." Bk. Erhan Afyoncu, "Mütferrika", *DİA*, C. 32, İstanbul, 2006, s. 183.

¹⁴ Erhan Afyoncu, "İbrahim Mütferrika", *DİA*, C. 21, İstanbul, 2000, s. 324-327.

¹⁵ Franz Babinger, *Mütferrika ve Osmanlı Matbaası, Kuruluşu ve Başlangıcı*, Çev. ve Haz. Nedret Kuran-Burçoğlu; Machiel Kiel, İstanbul, 2004, s. 71.

¹⁶ İnuğur, *a.g.e.*, s. 155.

¹⁷ Muammer Yaşar, *Anadolu'da İlk Türk Gazetesi Envâr-ı Şarkıyye*, Ankara, 1971, s. 9.

1729 yılı başlarında basılan ve kaynaklarda daha çok “*Vankulu Lugati*” adıyla geçen “*Sihâhu’l-Cevherî*” adlı sözlük basılan ilk kitaptır. Müteferrika ölene kadar matbaasını idare etmiş ve 17 kitap basılmıştır.¹⁸ Basılan diğer kitaplar şunlardır. *Tuhfetü’l-kibar fî esfârî’l-bihâr*, *Tarih-i seyyah*, *Kitab-ı iklîm-i cedid*, *Tarih-i Timûr Gûrgân*, *Târîh-i Mısri’l-kadime* ve *Târîh-i Mısri’l-cedîde*, *Grammaire Turque*, *Gülşen-i Hülefa*, *Usûlü’l-Hikem fî Nizami’l-Ümem*, *Füyûzât-ı Miknatisiyye*, *Cihannümâ*, *Takvimü’t-Tevârih*, *Târîh-i Naima*, *Târîh-i Raşit*, *Âsım Tarihi*, *Ahvâl-i Gazevât-ı Diyâr-ı Bosna*, *Ferhang-i Şuûri*, *Lisânü’l-Acem*.¹⁹

Tanpınar basılan eserlerle ilgili “*İlk matbaanın bastığı eserlere dikkat edilecek olursa XVIII. asrın ilk yarısını hakikaten bir uyanma devri addetmek zarureti vardır. Bu uyanışın en mühim amili İbrahim Paşa’nın daha sonra Mahmud I’in ve bilhassa asıl matbaacılığın kurucusu olan Said Galip Paşa’nın himayelerine mazhar olan İbrahim Müteferrika’dır. Tab’ettiği “Cihannüma”ya yaptığı zeyillerde bize modern astronominin unsurlarını getiren, Copernic ve Descartes sistemlerinden bahseden İbrahim Müteferrika, ayrıca Füyûzâtü’l-Miknatisiye adlı eserle de miknatistan bahseder. Edmond Pourchot adlı Descartesci bir profesörün eserinden serbestçe tercüme suretiyle istifade etmiştir.*”²⁰ yorumunda bulunmuş ve tercüme eserlerin basılmasının önemine dikkat çekmiştir. Nitekim bu tercüme eserlerin batılılaşmamızın zeminini oluşturan etkenlerdendir.

A. Osmanlı Devleti’nde Dergicilik Faaliyetlerinin Doğuşu

İnsanoğlunun en önemli ihtiyaçlarından biri de şüphesiz iletişimdir. Mağara resimlerinden kil tabletlere, hiyerogliflerden runik alfabelere çağlar boyunca insanlar çok farklı şekillerde iletişim kurmuştur. İletişim kurmakla kalmamış bunu sonraki nesillere aktarmanın da yolunu bulmuşlardır. *İnsanlığın tesbit edilebilmiş ilk mesajlarını dayanıklı malzemelere yazmış olmaları bizim için büyük bir şanstır.*²¹ Bu dayanıklı malzemeler sayesinde ki bugün biz geçmiş milletlere ait bilgilere erişebilmekteyiz. Kağıdın îmalı ve matbaanın icadından sonra iletişim hız kazanmış,

¹⁸ Afyoncu, **a.g.md.**, ss. 324-327.

¹⁹ İnuğur, **a.g.e.**, ss. 157-161.

²⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, 1997, ss. 45-46.

²¹ Day, **a.g.e.**, s. 5.

günümüzde ise kitle iletişim araçlarının çeşitliliği ve hızlılığıyla farklı bir hal almıştır.

Çalışmamızda konu edindiğimiz gazete ve dergiler de dönemin önemli kitle iletişim araçlarıydı. Ancak Tanzimât'la birlikte hayatımıza giren gazete ve dergiler noktasında bu dönemde kesin bir ayırımın olmadığı, gazete başlığı altında dergi türünün örneklerinin verildiği görülür. Dergicilik faaliyetlerini gazetecilikten ayırmak yakın zamanlarda mümkün olmuştur. Bu sebepten biz de çalışmamızda gazetecilik ve dergicilik alanını bir arada vermeyi uygun bulduk.

Gazete türünün ilk örnekleri olarak kabul edilen haber yaprakları XV. yy. ikinci yarısında Avrupa'da yayınlanmıştır.²² İlk süreli yayın 1605'te çıkarılmış, 1660'lara gelindiğinde gazeteler basılmaya başlanmıştır.²³ Bilinen en eski dergiler ise 1665 yılında Paris'te çıkarılan *Journal des Scavans* ve Londra'da yayımlanan *Philosophical Transactions of the Royal Society of London* adlı bilimsel nitelikli dergilerdir.²⁴ Bu iki dergiden sonra 1668 yılında Roma'da *Giornale de Letterati* ve 1682 yılında *Acta Eruditorum* yayımlanmıştır. Amerika'da ise yaklaşık yüz yıl sonra 1741 yılında *American Magazine* ve *General Magazine* adlı iki dergi çıkmıştır.²⁵

18. yüzyılın ortasından itibaren Avrupa'daki gazetelerin varlığından haberdar olan Osmanlı devlet adamları bunlarla siyasî amaçlar gereği ilgilenmiştir. “*Fransız devrimi sırasında İstanbul'da Fransız elçiliğince çıkarılan (1795) Bulletin Des Nouvelles (Haberler Bülteni) ve sonra Gazette De Francaise de Constantinople (İstanbul'un Fransız Gazetesi), Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında (1798) yayınlattığı gazetelerle de siyasi düzeyde ilgilenilmiş ancak bunlardan örnek alma yoluna gidilmemiştir.*”²⁶ İçerikleri anlamak gereğinden doğan ihtiyaçla Bâb-ı Âlî'de bir tercüme bürosu kurulmuş Avrupa gazetelerinin orada çevrilmesi istenmiştir. 1820'li yıllar Osmanlı topraklarında hem basımevi hem de basın açısından yeniden bir canlanmanın hissedildiği dönemdir. İlk olarak 1819-1820'de Mısır'da vali

²² Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, 2006, s. 11.

²³ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İstanbul, 1994, ss. 7-8.

²⁴ Day, **a.g.e.**, s. 6.

²⁵ Bülent Varlık, “Tanzimât ve Meşrûtiyet Dergileri”, **Tanzimât'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, 1985, s. 112.

²⁶ Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, s. 21.

Mehmet Ali Paşa'nın girişimiyle Bulak Matbaası kurulmuş ve 1822'de ürünlerini vermeye başlamış ve *Vekâyi-i Mısriye*²⁷ adlı bir gazete çıkarılmıştır. Yayınları Türkçe ve Arapça'dır. İlgili toplayan bu yayınlar sayesinde İstanbul'daki basımevi canlandırılmak istenilmiştir.²⁸

II. Mahmud, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da gazete çıkartılmasını sağlayıp kamuoyu oluşturduğunu görünce gazetenin önemli olduğuna kanaat getirmiştir.²⁹ Ayrıca İzmir'de Fransızca çıkan bir gazetenin Türk davasını hararetli bir şekilde savunduğunu görünce hem takdir etmek hem de çıkarılacak olan Türk gazetesinin kuruluşuna yardım etmesini istemek için gazeteyi çıkaran Edward Black³⁰ (Blak Bey)'i İstanbul'a çağırmıştır. “*Bu hususun sûret-i tanzimine bakılması çok vakitten emelimdi. Ancak vakit ve mevsimi gelmemiş olduğundan vaktine tâliken sükût ihtiyar etmekteydim. İşte lehülhamd mevsim ve sırası gelip şer'i şerif ve nizama asla dokunur yeri olmadığından maada mülkçe pek çok menafî olacağı dahi cümle tarafından teslim ve istihdan olunmuş bu surette takrîrinde beyan olunduğu üzere bu hususa nezaret için Esat Efendi, Nazır Sarım Efendi ile Sait Bey dahi ol vechile me'mûr ve tayin kılınsın.*” şeklinde bir ferman yayınlanmıştır.³¹

1831'de ilk sayısı çıkan gazete *Monitör Ottoman*'dir. Dili ise Fransızca'dır. Daha sonra aynı yıl *Takvîm-i Vekâyi*³² adlı Türkçe bir gazete çıkarılmıştır. “*Bu suretle II. Mahmud gazeteciliğin pîri olmak şerefine nail olmuştur.*”³³ Gazete haftalık olarak yayınlanmıştır. 1000 nüsha basılıp büyük me'mûrlara verilmiş, isteyenlere seneliği 120 kuruşa satılmıştır.³⁴

Takvîm-i Vekâyi'den sonra aynı dönemde William Churchill'e *Cerîde-i Havâdis* adlı bir Türkçe gazete çıkarması için imtiyaz verilmiştir. Bu imtiyaz

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Orhan Koloğlu, **İlk Gazete İlk Polemik, Vekâyi-i Mısriye'nin Öyküsü ve Takvîm-i Vekâyi ile Tartışması**, Ankara, 1989.

²⁸ Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, s. 21.

²⁹ Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın**, Ankara, 1971, s. 99.

³⁰ Ayrıntılı Bilgi İçin Bk., Orhan Koloğlu, **Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Âilesi**, Çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul, 1998.

³¹ Selim Nüzhet Gerçek, **Türk Matbuatı**, drl. Ali Birinci Ankara, 2002, s. 116.

³² Ayrıntılı Bilgi İçin Bk., Nesimi Yazıcı, **Takvîm-i Vekâyi “Belgeler”**, Ankara, 1983.

³³ Şapolyo, **a.g.e.**, s. 99.

³⁴ Servet İskit, **Hususi İlk Türkçe Gazetemiz “Tercümân-ı Ahvâl” ve Agâh Efendi**, Ankara, 1937, s. 6.

kendisine çok farklı bir sebepten verilmiştir. William Churchill Kadıköy’de yabancıların avlanmasının yasak olduğu bir yerde avlanırken bir Türk çocuğunu vurmuş ve hapsedilmiştir. İngiltere elçiliği olayı siyasi bir mesele yapmıştır. Bu sebeple bir hariciye nazırı görevden alınmış ve gazete çıkarmak üzere istenilen imtiyaz kendilerine verilmiştir. Haftalık olarak yayınlanan *Cerîde-i Havâdis*, *Takvîm-i Vekâyi*’ye benzemektedir. Kırım Savaşı sırasında sıcak haberler neşrettiği için rağbet görmüştür. Gazetenin o zamanki muhabirleri arasında İbnü’l-Emin Kemal, Ali, Hafız Müşfik, Ahmet Zarifi, Nüzhet Emin, Siret Bey vardır.³⁵

Ahmet Hamdi Tanpınar *Cerîde-i Havâdis*’le ilgili şöyle yazmıştır. “İlim, ahlâk ve hatta edebiyat üzerine makaleler, piyesler neşreder. Tiyatro adlı bir makalede tiyatronun doğuşundan başlayarak trajedi, komedi, vodvil, pandomim, opera, bale gibi sanat dallarında bilgiler vermiştir ki bu alanda ilktir. Londra’daki bir tiyatro binasından, Labrador’da bir avcı hikâyesinden Çince şiir tercümesine, basit bir hikâye haline indirilmiş roman mevzularına Avrupa gazetelerinden alınmış gündelik garip hadiseler yer vermiştir.”³⁶

Cerîde-i Havâdis malî sebeplerden dolayı yayını durdurmak zorunda kalınca 2.500 kuruşluk devlet yardımı yapılarak yarı resmi bir gazete hüviyetinde olmuş ve Osmanlı Devleti’nin çıkarlarını savunur hale gelmiştir.³⁷

Kişisel teşebbüsle yayın hayatına giren ilk Türkçe gazete ise *Tercümân-ı Ahvâl*’dir. “Kurucusu Paris’te sefaret kâtipliği sırasında Batı’yı tanımış ve Türk unsurunun da kendini ifade edeceği bir zemin bulunması gerektiğini savunan Agâh Efendi’dir” (1832-1885).³⁸

Avrupa’yı gezmiş görmüş ve Avrupa gazetelerini izlemiş olan Agâh Efendi *Takvîm-i Vekâyi* ve *Cerîde-i Havâdis*’i beğenmeyerek daha iyi bir gazete çıkarmak için bir dilekçe vermiştir. Hükümet Agâh Efendi’ye gazete yayını için izin vermiş ve 1860 yılında İstanbul’da *Tercümân-ı Ahvâl* yayın hayatına girmiştir. İlk siyasi makale ve tefrika eser de yine *Tercümân-ı Ahvâl*’de yayınlanmıştır. Şinasi yazılarını

³⁵ İskit, a.g.e., ss. 8-9.

³⁶ Tanpınar, a.g.e., s. 146.

³⁷ Albay Kabacalı, **Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın**, İstanbul, 2000, s. 61.

³⁸ Koloğlu, a.g.e., 1994, s. 31.

ilk defa bu gazetede yayımlanmış ve “*Şâir Evlenmesi*” adlı oyun bu gazetede tefrika edilmiştir.³⁹

Toplum için gazetenin manasının pek olmadığı bir zamanda çıkan *Tercümân-ı Ahvâl* “*fikir gazeteciliği*” açısından bir dönüm noktasıdır. *Tercümân-ı Ahvâl*'in hükümeti eleştirmesi ve imtiyazlı bir gazete olan ve devletin kısmen himaye ettiği *Cerîde-i Havâdis* ile aralarındaki çekişme, gazetenin 1861 Mayıs'ında iki hafta süreyle kapatılmasına yol açmıştır.⁴⁰

Gazeteciliğimizin diğer bir tecrübesi ise Churcill'in oğlu tarafından çıkarılan ve *Tercümân-ı Ahvâl*'le rekabete çalışan *Rûz-nâme-i Cerîde-i Havâdis*'tir. 1864'te yayınlanmaya başlanmıştır.⁴¹

Tanzimât edebiyatçılarının iddia edildiği gibi dönemlerinde dilin sadeleşmesi ve edebiyatın batılılaştırılması noktasında “*radikal değişiklikler*” yaşanmamıştır. Gazetecilik faaliyetleri ise dilin sadeleşmesi noktasında önemli işler yapmıştır. Basın dilinin gelişmesinde ilk rolü oynayan kişi ise yine Şinasi (1824-1871) olmuştur. *1862'de Tasvîr-i Efkâr'ı çıkarmaya başlayan Şinasi gazeteyi halkın anlayacağı dili kullanacak bir araç olarak görmüştür.*⁴²

Şinasi'nin Türk matbaacılığına da katkısı büyüktür. Arap harflerinin dizgi parçaları sayısı 500 iken Şinasi kimi harfleri ayrı yazma yöntemini uygulayarak parça sayısını 112'ye indirmiş ve bu yöntemle matbaacılıkta gelişme sağlanmıştır. Şinasi'nin geliştirdiği bu teknik neticesinde *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinden sonra yaklaşık on yıl içinde özel matbaaların sayısı yüz elliye ulaşmıştır.

Şinasi 27 Haziran 1862'de yayınladığı gazeteyi iki buçuk yıl yönetmiş, 1865 ilkbaharında siyasal nedenlerle tutuklanacağı inancıyla gazetenin yönetimine Namık Kemal'e bırakarak Paris'e gitmiştir. Namık Kemal'in 260. sayıda başlayan yöneticilik ve başyazarlığı 469. sayıya kadar sürmüştür. Şark meselesini konu alan

³⁹ Yaşar, a.g.e., ss. 12-13.

⁴⁰ Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın**, s. 64.

⁴¹ İskit, a.g.e., s. 64.

⁴² Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, 2010, ss. 260-261.

yazılarından dolayı gelen tepki üzerine o da gazeteyi Recaizade Mahmud Ekrem'e bırakarak Avrupa'ya gitmiştir. Gazete 1868-1869'da 830. sayı ile kapanmıştır.⁴³

Sultân Abdülaziz Türk basın hayatının İstanbul'la sınırlı olduğunu bildiğinden Anadolu'da bir dergi çıkarılmasına vesile olmuştur. Anadolu'da çıkarılan ilk Türk gazetesi olan *Envâr-ı Şarkıyye*'nin basılmasını sağlamıştır. Basın tarihimizde önemli bir yeri olan ve 1867-1963 yılları arasında Erzurum'da yayınlanan bu gazetenin ilk iki sayfası Osmanlıca, arka yüzü ise Ermeni harfleriyle Türkçe'dir. Erzurum ve civarında çok sayıda Ermeni yaşadığı için böyle bir uygulamaya gidilmiştir.⁴⁴

Basın tarihimizin bir diğer ilki de *Vekâyi-i Tıbbiye*'dir. “Dergi ülke içindeki tıp olaylarını açıklamayı, yurt dışındaki gelişmelerle çevirilere yer vermesi, halk sağlığı, ilaçlar ve tıbbi gereçler üzerine yayın yapması amacıyla çıkmıştır.”⁴⁵ 26 Mart 1849'da yayın hayatına giren, 2-4 sayfa olarak çıkarılan dergideki yazılarda imza yoktur. Derginin Fransızca olarak da bir nüshası çıkarılmıştır. 600 kadar abonesi olan dergi yayın hayatını üç yıl sürdürdükten sonra kapanmıştır.

“1850 yılında Osmanlı Devleti'nde toplam 31 süreli yayın çıkmıştır ve bu yayınların çok önemli bir bölümü yabancı dillerdedir. İstanbul'da yayınlanan 13 süreli yayının 4 tanesi Fransızca, 4 tanesi İtalyanca birer tanesi de Rumca, Ermenice ve Bulgarca'dır.”⁴⁶

B. Osmanlı Devleti'nde Dergicilik Faaliyetlerinin Gelişimi

Gazete ve dergiciliğin ilk tecrübelerinden sonra yayın faaliyetleri artış göstermiştir. 1862'den sonra dergicilik faaliyetlerinde gelişmeler yaşanmış çeşitli ilgi alanlara yönelik dergiler yayımlanmaya başlamıştır.

1861'de “*Cemiyet-i İlmiye-yi Osmaniye*” adlı bir topluluk oluşmuş ve bu cemiyetin üyelerinin doğu dilleri dışında batı dillerini de bilmesi şartı aranmıştır. Cemiyet 1862'de *Mecmuâ-i Fünûn* adlı bir dergi yayınlamaya başlamıştır.

⁴³ Kabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*, ss. 67-68.

⁴⁴ Yaşar, *a.g.e.*, s. 29.

⁴⁵ Kabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*, ss. 69-70.

⁴⁶ Varlık, *a.g.md.*, s. 112.

Mir'at adlı bir dergi de yine 1862 yılında üç sayı çıkarılmıştır. Yine *Mecmuâ-i İber-i İntibah* adında bir dergi yayınlanmış sekiz sayıdan sonra 1864'te kapanmıştır.⁴⁷

1863 yılında 10 sayı yayınlanan *Mûsikî-i Osmanî* ise ilk müzik dergisi olma özelliği taşır. Harbiye Nezareti tarafından çıkarılan, askeri konularda inceleme yapan *Cerîde-i Askeriye* ise 1864 yılında yayınlanmaya başlamıştır. İlk çocuk dergisi olan *Mümeyyiz* ve ilk mizah dergisi *Diyojen* 1869'da çıkarılmıştır.⁴⁸

Bu dergilerin dışında *Takvîm-i Ticaret* (1866-1873, 114 sayı), *Muhbir* (1866-1868, 102 sayı), *Âyîne-i Vatan* (1866-1867, 10 sayı), *Ruznâme-i Âyîne-i Vatan* (1867-1868, 79 sayı), *Utarit* (1867-1867, 5 sayı), *Mecmuâ-i Maarif* (1867-1877, 299 sayı), *Veledü'l-Cevâib* (1867-1867), *İstanbul* (1868-1869, 477 sayı), *Terâkki* (1868-1870, 441 sayı), *Hürriyet* (1868-1870, 100 sayı), *Konya* (1868-1928, 2292 sayı), *Muhib* (1869-1869, 66 sayı), *Vekâyi-i Zaptiye* (1869-1870, 50 sayı), *Hadika* (1869-1874, 128 sayı), *Kevkebi Şarkî* (1869-1869, 40 sayı), *Mümeyyiz* (1869-1870, 305 sayı), *Basîret* (1869-1878, 2448 sayı), *Terâkki Eğlencesi* (1870-1871, 12 sayı), *Diyojen* (1870-1872, 183 sayı), *İbret* (1870-1873, 132 sayı), *Mirkat* (1870-1870, 7 sayı), *Asır* (1870-1873), *Memâlik-i Mahrûsa* (1870-1870, 50 sayı), *Hakâyikü'l - Vekâyi* (1870-1873, 1040 sayı).⁴⁹ gibi örneklerden de anlaşılacağı üzere matbu süreli yayınlara ilgi oldukça artmıştır.

İlk dergiden 1870'lere kadar çıkarılmış olan dergiler, genelde belirli bir zümreye hitab etmiş, halka yeteri kadar ulaşmamıştır. Dergi sayısında ciddi bir artışın gözlendiği 1871 yılından sonra, 1872'de üç, 1873'te ondan fazla dergi yayın hayatına girmiştir. İçerikleri birbirine benzeyen dergilerin çoğu birkaç sayı çıkabilmiştir. *1873-1880 yılları arasında çıkan yirmi kadar dergi arasında Cihan, Fransızca nüshalarıyla, Mecmuâ-i Ebuzziya özenli baskısı ve içeriğiyle dikkatleri çekmektedir. 1890 yılından II. Meşrûtiyet'in ilan edildiği 1908 yılına kadar geçen dönemde yayımlanan dergilerin sayısı ise bir elin parmakları kadar azdır. Dergilerin*

⁴⁷ Varlık, **a.g.md.**, ss. 112-114.

⁴⁸ Aslı Yapar Gönenç, "Türkiye'de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi", **İstanbul Üniv. İletişim Fakültesi Dergisi**, S. 29, İstanbul, 2007, s. 64.

⁴⁹ M. Orhan Bayrak, **Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)**, İstanbul, 2000, s. 171.

*önemli bir bölümü resmi niteliktedir. Dönemin en dikkat çekici dergisi Servet-i Fünûn'dur. İki Edebî akımı oluşturması açısından bu dergi son derece önemlidir.*⁵⁰

Dergicilik faaliyetlerinin gelişimi bahsinde önemle üzerinde durulması gereken bir başka husus da dergicilik faaliyetlerinin bazı dönemlerde çeşitli siyasal sebeplerle duraksamasıdır. Çalışmamızın sınırlarını aşacağından ayrıntısıyla açıklama çabasına girmeyecek ancak önemli birkaç hususa dikkat çekeceğiz.

*30 Mayıs 1876'da Sultân Abdülaziz tahttan indirilmiş ve yerine V. Murad padişah olmuştur. Üç ay padişahlık yapabilen V. Murad'ın kısa süreli iktidarında geçici bir özgürlük dönemi başlamış, bundan yararlanan sürgünler İstanbul'a dönmüşler ve gazetelerde her türlü yazı yayınlanır olmuştur. Basında yaşanan bu kısa süreli görece rahatlık İstanbul'da kısa süren bir bayram havası yaşanmasına sebep olmuştur.*⁵¹

Sultân Abdülhamid döneminde ise V. Murad döneminde yaşanan özgürlük havasının tam aksi yaşanmıştır. Abdülhamid'in çeşitli sebeplerle aldığı tedbirler kendisinin zorba olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. Oysa Tanzimât'ın gereği Batılılaşma faaliyetleri, eğitim kurumları ve yasal düzenlemeler Abdülhamid zamanında yapılmıştır. Değişimin çok çabuk gerçekleştiğinin, halkın bunları benimsemesinin güç olduğunun farkında olan Sultân, planlı bir şekilde bu özümsemeyi pekiştirecek bir yöntemi uygulattı. İster basında, ister basın dışında, yapılanların tartışılmasını yasakladı. Yasağa uymayanları ise şiddetli cezalandırmayı öngören bir uygulamaya da yöneldi. Batılılaşma taraftarı olanlar ülkede sürdüremedikleri muhalefeti yurt dışında, daha çok Avrupa'da kısmen de Mısır'da, gazete ve dergiler yayınlayarak devam ettirdiler. “Böylece Osmanlı toplumunda basın, muhalefetin en birinci aracı oldu.”⁵²

Abdülhamid Han, 23 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324) sabahı II. Meşrûtiyet'i ilan etmiştir. Halk otuz bir yıl süren ve “İstibdâd” diye adlandırılan dönemin

⁵⁰ Varlık, **a.g.md.**, ss. 112-116.

⁵¹ İnuğur, **a.g.e.**, s. 254.

⁵² Orhan Koloğlu, **1908 Basın Patlaması**, İstanbul, 2005, s. 10.

bitmesini, Meşrûtiyet'inse yine istibdâdın mimarı kabul edilen Abdülhamid Han tarafından ilan edilmesini şaşkınlıkla karşılamıştır.

II. Meşrûtiyet'in ilanından iki gün sonra İstanbul'daki tüm gazeteler sansürsüz olarak yayınlanmıştır. Basın üzerindeki baskıların kalkmasıyla birlikte kendilerini en iyi ifade aracı olarak basını gören muhalif kişi ve gruplar II. Meşrûtiyet'ten hemen sonra farklı dil ve konularda onlarca gazete ve dergi çıkartmışlardır. II. Meşrûtiyet'in ilanından sonra ilk iki ay içerisinde 200'ün üzerindeki gazeteye yayın hakkı tanınmıştır.⁵³

Bu yayınlarda kısa zamanda ardı ardına İslamcılığa, Türkçülüğe, Avrupacılığa ait halk seviyesinde yazılar yayınlanmaya başlamıştır. Avrupacılık eski nesillerin anladığı dar çerçeveyi kırmıştır. Batı'dan gelen fertçilik, toplumculuk, sosyalizm, kapitalizm, hürriyetçilik, devletçilik, evrimcilik, devrimcilik vb. konular tartışılmaya başlanmıştır. Fransız İhtilali'nden çıkan kollektivizm, anarşizm, komünizm fikirleri de tartışılmıştır.⁵⁴

II. Meşrûtiyet aynı zamanda Anadolu'da da basın faaliyetlerinin hızlanmasını sağlamış önceki dönemlere nazaran II. Meşrûtiyet'ten sonra gazete ve dergi sayılarında hatırı sayılır bir artış gözlenmiştir. 1908 ve 1918 yılları arasındaki on yıllık dönemde yalnız Konya'da on bir gazete ve sekiz dergi yayınlanmıştır.⁵⁵

31 Mart Olayı basındaki rahatlamanın, ilerlemenin son bulmasına sebep olmuştur. 31 Mart Olayı'ndan sonra basına tekrar sansür uygulanmıştır ve bazı gazeteler kapatılmıştır. Basın kanununda, bir yandan basına geniş özgürlükler vermek iddiası bulunurken diğer yandan da “zararlı yayınların” önlenmesi hedeflenmiştir. Devletin güvenliğini sarsacak ve halkı isyana sürükleyecek yayınlar yapılması halinde hükümete, bir gazeteyi geçici bir süre için kapatma yetkisi tanınmıştır. Basın kanunu yürürlüğe girmekle beraber, ülkede askeri yönetimin kurduğu sansür 1912'ye kadar devam etmiştir. 1913 yılı Ocak ayında İttihâd ve Terakkî taraflısı subaylarca yapılan Bâb-ı Âli Baskını'ndan sonra basına yeniden

⁵³ Oya Dağlar, “II. Meşrûtiyet'in İlanının İstanbul Basınındaki Yansımaları”, **İÜSBFD**, No:38, Mart, İstanbul, 2008, ss. 141-159.

⁵⁴ İsmet Emre, “Türk Duygusu Mecmuâsı Üzerine Bir İnceleme”, **CÜİFD**, C.8/1, Sivas, 2004, s. 66.

⁵⁵ Varlık, **a.g.md.**, ss. 116-117.

sansür konulmuştur. Daha sonra I. Dünya Savaşı çıkmış, savaş yılları boyunca da İttihâd ve Terakkî Partisi hükümetince basına yine sansür uygulanmıştır. Sansürün kalkması İttihâd ve Terakkî Partisi yöneticilerinin yurtdışına çıkmalarıyla ve hükümetin değişmesiyle gerçekleşmiştir.⁵⁶

C. Batılılaşmanın Türk Edebiyatı'na Tesiri

Türk Edebiyatı'nı Mehmed Fuad Köprülü'nün tasnifine göre üç ana bölümde incelemek mümkündür.⁵⁷

1-) *İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı*

2-) *İslam Etkisinde Gelişen Türk Edebiyatı*

3-) *Batı Etkisinde Gelişen Türk Edebiyatı*

Genel hatlarıyla İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı; koşuk, sagu, sav, destan⁵⁸ vs. gibi şifâî gelenek eserleridir. Türkçe'nin en saf devresinde gelişen bu edebiyat Bengü Taşları'ndan, Yenisey Yazıtları'na ve Uygur Metinleri'ne uzanan Türk Edebiyatı yolculuğunun bilinen ilk safhasını oluşturur.

Türklerin ve Arapların ilk karşılaşması -etkileşim- olarak kabul edebileceğimiz Talas Savaşı'ndan (751) sonra Türk Boylarından bazılarının Müslüman olması ile artık yeni bir dönemin çekirdeği oluşmuş, Karahanlı Devleti'nin, devlet olarak İslamiyet'i kabul etmesiyle⁵⁹ yeşermiş ve Osmanlı devri ile altı yüz yıl boyunca meyve veren bir edebiyat teşekkül etmiştir.

1699 Karlofça Antlaşması'yla birlikte Osmanlı Devleti'nin gerileme devresine girmiş ve o günden sonra bir takım ıslahat hareketlerine girişilmiştir. Bu anlaşmadan 140 yıl sonra ilan edilecek olan Tanzimât Fermanı'nın, siyasi, askeri ve edebî alanda batılılaşmanın izlerini buradan sürebiliriz.

Devletin bekası adına bir takım teknik gelişmelere mecbur olduğu fikri devletin yöneticileri tarafından da kabul edilmiş ve böylece "Batı Medeniyeti" ile ilim, teknik ve fen alanlarında münasebet kurmak batıyı rehber ve önder kabul etmek zaruret olarak görülmüştür.

⁵⁶ İnuğur, a.g.e., ss. 317-320.

⁵⁷ M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, 1980, s. 19.

⁵⁸ Mine Mengi, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, 2000, s. 6.

⁵⁹ Nesimi Yazıcı, **İlk-Türk İslam Devletleri Tarihi**, Ankara, 2005, s. 131.

III. Ahmed döneminde (1703-1730) Damat İbrahim Paşa tarafından 28 Mehmet Çelebi'nin Avrupa'ya gönderilmesiyle başlayan Avrupa serüveni⁶⁰ I. Mahmud, III. Mustafa ve I. Abdülhamid dönemlerinde de özellikle askeri alanda yeniliklerle devam etmiştir.⁶¹ III. Selim döneminde birkaç yıl Avrupa'da kalacak elçiler gönderilmiş, Avrupa'nın ilmî ve fennî tecrübelerinden istifade edilmesi hususunda elçilerin de katkılarıyla oluşan kanaat neticesinde çeşitli ıslahat çalışmaları yapılmıştır. Islahat hareketlerine hız veren en önemli padişahlardan birisi ise II. Mahmud'dur (1808-1839). Eğitime verdiği önemle bildiğimiz II. Mahmud 1821 yılında tercüme odasını kurdurmuş, 1824 yılında ilköğretimi zorunlu hale getirmiştir. Avrupa ile öğrenciler vasıtasıyla direkt tecrübe aktarımı sağlama arzusunda olan II. Mahmud 1827 yılında Avrupa'ya ilk kez öğrenci göndermiştir.⁶² Tanzimât'ın nüveleri de işte bu öğrenciler ve yurt içinde oluşturdukları kamuoyu ile atılmıştır.

II. Mahmud'un yeniliklerinden birisi de ilk gazete olan *Takvîm-i Vekâyi*'nin (1831) çıkarılmış olmasıdır. Resmi gazete hüviyetinde olan *Takvîm-i Vekâyi* batıdaki yeniliklerden, teknolojik gelişmelerden de bahsetmiş ve bu yönüyle devlet ricâlinin batılılaşmaya bakışını göstermiştir. Padişahın gazetenin halkın anlayabileceği bir dil ile yazılmasını istemesi ayrıca halkın da batılılaşmaya sevkini arzusunun göstermesi bakımından önemlidir.

Yine II. Mahmud döneminde Avrupa'ya gönderilmiş olan Mustafa Reşit Paşa'nın da gayretleriyle nihayet Sultân Abdülaziz döneminde Tanzimât Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayun'u 1839) ilan edilmiştir.⁶³ Tanzimât'ın ilanına kadar yaşanan tüm bu gelişmeler devletin idari ve askeri yapısını etkilediği gibi tebaanın da değişmesine yol açmıştır. Batı izleğinin takibi neticesinde aydın kesimin de yönlendirmeleriyle halkta yeni bir takım ıstılahlara ünsiyet oluşmuştur. Özgürlük, eşitlik, Meşrûtiyet gibi kavramlar halkın da gündemine girmiştir.

Tanzimât'la birlikte batı tarzı yeni okullar açılarak eğitimde, yeni ordunun kurulmasıyla askerî alanda ve batı ülkelerine benzer idarî yapılanma biçimiyle devlet ve sosyal hayat anlamında önemli hamleler yapılmıştır. Bu hamleler Türklerin

⁶⁰ M. Şükrü Hanioglu, "Batılılaşma", *DİA*, C. 5, İstanbul, 1992, s. 149.

⁶¹ Orhan Okay, "Batılılaşma", *DİA*, C. 5, İstanbul, 1992, ss. 167-171.

⁶² Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İstanbul, 2010, s. 10.

⁶³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz: Ahmet Kuyaş, İstanbul, 2010, s. 213.

yüzyıllardır yaşayageldikleri toplum ve devlet düzeninden ayrılışını ifade etmesi bakımından önemlidir. Fakat bu hamlelerin tüm kesimler tarafından aynen benimsendiği de söylenemez. Nitekim medreselerin eğitime devam ediyor olması kültürel anlamda da ikiliği getirmiştir. Bir zamanlar medrese ve tekke arasında yaşanan⁶⁴ bu durum artık medrese ve batı tarzı eğitim veren okullar arasında yaşanmaya başlanmıştır. Bu ikilik birçok yönüyle günümüze kadar da devam etmiştir.

Siyasî ve idarî alanda yapılan bu yeniliklerin edebiyatımızdaki etkisi yaklaşık yirmi yıl sonra görülmüş, yapılan çevirilerle batılı anlamda edebî ürünler verilmesinin zemini oluşturulmuştur. İlkler olarak zikredebileceğimiz bazı çeviri eserler; şiirde Şinasi'nin Fransızca'dan çevirdiği "*Tercüme-i Manzûme'si*" (1859) felsefede Münif Paşa'nın "*Muhâverât-ı Hikemiyye'si*", roman türünde Yusuf Kamil Paşa'nın "*Telemak*"ıdır.

Çeviri faaliyetleri Tanzimât döneminden sonra da artarak devam etmiştir. Çevirilerin yaygınlaşması, batılı türlerin tanınması ve Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin yurda dönüşleri ile birlikte, edebiyat alanında telif ve uyarılma eserler de artmıştır. Batılı tekniklerin ve türlerin kullanımının yanında, daha önce edebiyatımızda bulunan gazel, kasîde, mesnevî gibi türlerde de muhteviyat değişiklikleri gözlenmiştir. Akif Paşa'nın "*Adem Kasîdesi*" şiirinden⁶⁵ ve İzzet Molla'nın "*Mihnet-i Keşan*" mesnevîsinden itibaren muhteviyatın başkalaşımına şahit oluruz.⁶⁶

Batılı türde ilk telif örnekleri; tiyatro ve makalede Şinasi'nin "*Şâir Evlenmesi*" ve "*Tercüme-i Ahvâl Mukaddimesi*", ilk roman Şemseddin Sami'nin "*Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*"ıdır. Hikâye türünde Ahmet Mithat'ın batı tekniğini kullanarak yazdığı "*Letâif-i Rivâyât*" eseri de ilkler arasında gösterilebilir. Bu ilk eserler teknik açıdan kusurlu bulunmuşsa da henüz batı tekniğinin kullanımının deneme safhası olduğu göz önüne alındığında gelişimin bu ilk safhası için normal görülebilir.⁶⁷

⁶⁴ Nilgün Sucu, "Rind Tipinin Kimliği, Divan Edebiyatındaki Yeri ve Rindlik Felsefesinin Tasavvufla İlgisi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, S. 18, Konya, 2007, ss. 243-280.

⁶⁵ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I*, İstanbul, 1984, s. 15.

⁶⁶ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, "Keçecizâde İzzet Molla", C. I-II, İstanbul, 2001, s. 439.

⁶⁷ Akyüz, *a.g.e.*, s. 23.

Tanzimât Edebiyatı'nın bu arayışları Meşrûtiyet yıllarına doğru artarak devam edecek ve Meşrûtiyet'in hem siyasi hem düşünsel zeminini oluşturacaktır.

Batı Edebiyatı etkisinde gelişen Türk Edebiyatı'nın ikinci durağı Tanzimât Edebiyatı neslinin ikinci bölümüdür. Tanzimât'ın ilk dönem edebiyatçıları genel olarak; siyasî, ictimâ'î konuları işleyip bunları haklın da anlayabileceği bir dil kullanarak anlatmak isteseler de bu tam olarak başarılamamıştır. “*Sanat toplum içindir*” görüşünü benimsemiş ve gayretlerini bu yönde artırmışlardır.⁶⁸

Tanzimât Edebiyatı'nın ikinci nesli ise daha ziyâde şahsi buhranlarını anlatmış, romantik tesirlerle eserler vermiş ayrıca dili daha ağdalı kullanarak halktan uzaklaşmış ve “*Sanat sanat içindir*” görüşünü benimsemişlerdir. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmet Mithat, Şemseddin Sami gibi isimler Tanzimât Edebiyatı'nın ilk neslini oluştururken, Recaiâde Mahmud Ekrem, Abdülhak Hamit Tarhan, Sami Paşazâde Sezai, Nabizâde Nazım ve Muallim Naci Tanzimât'ın ikinci neslini oluşturur. İkinci nesil Tanzimât edebiyatçıları ilk nesle göre edebî niteliği ustalaşmış ve nitelik bakımından başarılı eserler vermişlerdir.

Tanzimât'ın ikinci döneminden sonra Abdülhamit Han'ın sultânlığının ilk dönemine de denk gelen ve Servet-i Fünûn Edebiyatı'na kadar sürecek olan yaklaşık yirmi yıllık bir dönem edebiyat tarihçilerimiz tarafından Ara Nesil olarak adlandırılmaktadır.

Bu hususta Mehmet Kaplan “*Ara nesil dediğimiz yirmi beş otuz kişilik bir yazarlar grubunun gerek duyuş tarzı gerek üslup sahasında, adeta edebiyatımızın çehresini değiştirecek faaliyetlerine sahne olur*”⁶⁹ der. Politik ve sosyal konulara dokunmak yasaklandığı için Abdülhak Hamit ve Recaiâde Mahmut Ekrem'den sonra gelenler onların ferdî duyuş tarzlarını devam ettirmişlerdir. Ayrıca tercümele vasıtasıyla yeni temler işlenmiş, muhtevadan başka yazılış tarzını da değiştirmişlerdir. Bu devir Servet-i Fünûn dönemini hazırlaması açısından önemlidir.

Ara nesilden sonra Servet-i Fünûn (Edebiyat-ı Cedîde 1896-1901) ismiyle anılan döneme geçilir. 1896 yılında *Servet-i Fünûn* dergisinin başına Tevfik Fikret'in

⁶⁸ Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. 3, İstanbul, 2008, s. 15.

⁶⁹ Mehmet Kaplan, **Tevfik Fikret – Devir, Şahsiyet, Eser**, İstanbul, 2014, s. 25.

gelmesiyle başlar. Kısa zamanda Cenap Şehabeddin, Halit Ziya, Hüseyin Cahid ve Mehmet Rauf'un da katılımlarıyla topluluk oluşmuş olur.⁷⁰

Servet-i Fünûn döneminde edebiyatın hayat ile bağları neredeyse kopmuştur. Basın üzerindeki baskısının arttığı yıllara denk gelen bu dönemde siyasi konulardan uzak kalınmış duyguları yepyeni bir şekilde ifade etme arzusu gelişmiş, hayâlî, daha evvel hiç kullanılmamış, süslü ve ağır bir dil oluşturulmuştur. Tanzimât'ın en önemli konularından olan vatan, kanun, adalet gibi kavramlar bu dönemde işlenmemiştir. Daha ziyâde ferdin buhranlarına yönelen bu dönem beş yıl kadar sürmüş ve yerini Fecr-i Âti'ye bırakmıştır.⁷¹

Hüseyin Cahit'in "*Edebiyat ve Hukuk*" adlı Fransızca'dan tercüme ettiği makalenin yayımlanmasıyla 1901 yılında kapatılan *Servet-i Fünûn* dergisinin etrafındaki yazar ve şâirler topluluğu dağılmıştır. Topluluğun dağılmasıyla kendilerini Fecr-i Ati (1909-1912) ismiyle tanıtan ve "*Sanat şahsi ve muhteremdir*" ilkesini serlevha olarak kullanan yeni bir topluluk meydana gelmiştir. Ahmet Haşim, Refik Halit, Ali Canip, Yakup Kadri, Mehmet Fuat Köprülü gibi isimlerin başını çektiği topluluk edebiyatta köklü bir ilerleme gösterememiş ancak Servet-i Fünûn'un devamı olarak kalmıştır. Fecr-i Âti topluluğu özgün bir edebiyat anlayışı geliştirememiş olduğundan kısa sürede dağılmışlardır. Topluluğun dağılmasının bir diğer sebebi ise Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin'in çıkardığı "*Genç Kalemler Dergisi*" dir.⁷² Yani Millî Edebiyat akımının çıkış noktası olan genç kalemler Fecr-i Âti topluluğunun dağılmasına yol açmıştır.

Millî Edebiyat dönemi (1911-1923) Tanzimât'tan beri süregelen değişimin Cumhuriyet dönemine geçmeden önceki son durağı ve geçiş evresidir. Selanik'te birkaç genç öncülüğünde çıkarılan "*Genç Kalemler*" isimli dergide 11 Nisan 1911 yılında Ömer Seyfettin'in "*Yeni Lisan*" adlı makalesi geniş yankı bulmuş ve benimsenmiştir. Husûsiyetle bir dil hareketi olarak ortaya çıkan Millî edebiyatçılar, dilin sadeleştirilmesini, yazı ve konuşma dili ayrımının kaldırılarak İstanbul Türkçesinin olduğu gibi yazıya aktarılması gerektiğini savunmuşlardır.⁷³

⁷⁰ Akyüz, a.g.e., s. 89.

⁷¹ a.g.e., s. 87.

⁷² Kabaklı, a.g.e., C. 3, s. 373.

⁷³ Kabaklı, a.g.e., C. 1, s. 300.

Yine biçim olarak da millileşmesi sağlamak arzusuyla şirde hece veznini ve halk edebiyatının nazım şekillerini kullanmaya başladılar. Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin başı çekmekle bu dönemde Fecr-i Âti topluluğunun önemli isimleri de Millî Edebiyat akımına dâhil olmuşlardır. Yakup Kadri, Refik Halit, Mehmet Fuat Köprülü bunlardan bazılarıdır.⁷⁴

D. Batılılaşmanın Kadın Dergilerine Tesiri

Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı Devleti'nin batılılaşmaya duyduğu ihtiyaç kendisini öncelikle askerî alanda göstermiş, nisbî iyileştirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Daha sonra yalnız tekniğin geliştirilmesi ve ilim ihrâcıyla yetinilemeyeceği fikri doğmuş ve devlet eliyle okullar açtırılmış, halkın eğitim seviyesinin batılı anlamda yükseltilmesine çalışılmıştır.

Eğitimde kadın ve erkek ayrımı 1824 yılında II. Mahmud tarafından çıkarılan bir fermanla, eğitimin buluş çağına kadar herkese zorunlu kılınmasıyla kısmen ortadan kaldırılmıştır. Kız çocukları için okul dışında farklı öğrenme alanları da vardır. Bu alanlardan biri mahalle mektebini bitiren ve bir üst okula gitmek istemeyenlerin gittikleri “ehl-i namus” bir kadın ustanın evi olmuştur.⁷⁵

1842 yılında Avrupa'dan getirilen hocalar tarafından *Tıbbiye Mektebi*'nde kadınlar için ebelik dersi verilmiş on Müslüman kadının 1845 yılında bu mektepten diploma aldığı görülmüştür. Kızların eğitimiyle ilgili diğer bir gelişme ise 1858 yılında ilk kız rüştiyesinin açılmasıdır. Bu okullar açılmış ve bir problemimiz daha görünür hale gelmiştir ki o da bu okullarda ders verecek nitelikte bayanların bulunmadığıdır. Derslerin yaşlı erkek öğretmenler tarafından verilmesi uygun görülürken bu mecburiyet vesilesiyle 1869 yılında ilk kız sanayi okulu kurulmuş, 1870'te ise “*Dârü'l Muallimât*” adıyla ilk kız öğretmen okulu açılmıştır.⁷⁶

Kadınların nesillerin yetiştiricileri, bir milletin ilerlemesinin ölçüsü⁷⁷ olduğu düşüncelerinden hareketle niteliklerinin artırılması düşünülmüş ve bu yönde basın yayın yoluyla da çalışmaya girişilmiştir.

⁷⁴ Kabaklı, a.g.e., C. 3, s. 337.

⁷⁵ Ekrem Işın, “*Tanzimât, Kadın ve Gündelik Hayat*”, Tarih ve Toplum, C. 9, İstanbul, 1988, s.150.

⁷⁶ Tezer Taşkıran, *Cumhuriyet'in 50 Yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara, 1973, s. 27.

⁷⁷ *Mehâsin*, S. 1, s. 1. (Eylül 1324)

Matbuatta ilk gayret Ali Râşit'in "Terakkî" gazetesinin eki olarak "Terakkî-i Muhadderât" (1869) adıyla çıkardığı dergidir. Bu derginin amacı isminden de anlaşılacağı üzere kadının ilerlemesini sağlamaktır. Derginin mukaddimesinde "İlim öğrenmek, kadın erkek her müslümana farzdır."⁷⁸ mealindeki hadîs-i şerifin paylaşılmasıyla⁷⁹ dini referans olarak kadınların eğitim anlamında erkeklerle eşitliği vurgulanmıştır.

Vakit Yâhut Mürebbi-i Muhadderât (1875) adlı ikinci kadın dergisinde çıkan "Maârifîn Kadınlara Lüzûmu" adlı makalede "Ma'lumdur ki, dünyanın hali bir kararda durmayıp daima başkalaşüyor. İçinde yaşayan insanlar değıştikçe yani babalar analar gidip evlâdlar onların yerine baba ana oldukça... mâ'rifetler de değışiyor. Fikirler marifetler değıştikçe, sanatlar, ticaretler başka bir hâl-i terakkîye yüz tutuyor. Yani daha iyi ve fâideli bir surete tebdîl ediyor. Bundan kırk elli sene evvel kadınların yazıp okumasına ehemmiyet ve belki rıza verilmez ve hatta okuryazar kadınlar haklarında sû-i nazar ve îtikat hâsıl olur iken bugünkü günde halk bunların tamamıyla zıddı olan bir fikirde bulunuyor. Şöyle ki, yazıp okuma bilmeyen kadınlara âdeta terbiyesi nâkıs ve evlâd analığına gayr-i lâyük nazarıyla bakılıyor. Hele birkaç sene sonra kendi lisânından başka bir lisan daha bilmeyen kadınların ta'yip edileceklerinde şüphe yoktur. Bu ihtiyaca bu îtikada sebep zamânedir. Zamanın hükmi-i icâbını tebdîl ve tağyîre kimse muktedir olamaz." denilmiştir.⁸⁰

Yine 1875 yılında çıkan "Âyîne" adlı dergide okuma yazma bilmeyen bir kadının çektiği zorluk anlatılmıştır. Okuma yazma bilmemenin cehalet olduğu vurgulanmış, "Hâsılı okuyup yazmalıdır vesselâm" denilerek kadınlar okuma yazmaya açıkça teşvik edilmiştir.⁸¹

Tanzimât'ın bu üç dergisi gelenekle bağını korumuş, kadınları gelenek içerisindeki yerlerinden koparmamıştır. Dergilerin ortak vurgusu kadınların eğitilmesi, ev işlerine me'mûr görülse de aynı zamanda okur-yazar olmalarına önem verilmesi gerektiği olmuştur. Bu üç dergide gördüğümüz ortaklıklardan bazıları da dergilerin resimsiz olarak, erkekler tarafından kadınlar için hazırlanmış olmaları,

⁷⁸ İbn Mâce, **Mukaddime**, 17.

⁷⁹ **Terakkî-i Muhadderât**, S. 1, s. 1. (15 Haziran 1285)

⁸⁰ **Mürebbi-i Muhadderât**, S. 1, s. 1. (14 Eylül 1291)

⁸¹ **Âyîne**, S. 2, s. 2. (9 Teşrîn-i Sâni 1291)

kadınlardan gelen mektupları yayımlayarak kadınların da matbuât hayatına girmelerime zemin hazırlamış olmalarıdır.

“*Âile*” ismiyle I. Meşrûtiyet’ten sonra yayın hayatına başlamış ilk (1880) dergide, âilenin tanımı yapılmış “*Erkek, kadın, çocuk birkaç kişiden ibâret olduğu gibi bu mecmuâyâ derc olunacak mebâhisin dahi erkeklere ve kadınlara kız ve erkek çocuklara tâ’lik olup bir ev halkının ale’l-umum muhtaç olacakları maddî ve manevî yani gerek ahlâk ve terbiyeye gerek idâre ve ta’yişe dâir her nevi menâfi ve fevâidi şâmil olmasına sây olunacaksa da, âilenin başlıca rüknü kadınlar olduğundan bu mecmuânın başlıca kadınlara nispeti vardır*”⁸² denilmiştir. Başlıca rüknü kadınlardır denilmekle beraber âilenin kadın, erkek ve çocuklardan oluşan bir bütün olduğu da söylenmiştir. Derginin ifâde-i merâmında; medeni ülkelerde böyle eserlerin (dergilerin) kadınlar tarafından yazılmakta olduğu bizde böyle bahislerde kalemi erkeklerin ellerinden alabilecek kadınlar yetişinceye yâhût sayıları artıncaya kadar bu hizmeti erkeklerin yürüteceği ve vasıta olacağından bahsedilmiştir.⁸³ Medeni ülkeler denilmesi ise bize batının aynıyla örnek alındığını göstermesi açısından önemlidir. Yine I. Meşrûtiyet döneminde çıkan “*Hanımlar*” dergisinde de Fransa’dan kadın yazarlar örnek gösterilerek onların erkek yazarları geçtiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca dergide Avrupa’daki örneklerinde olduğu gibi bulmacalara dahi aynen yer verilmesi de batılılaşma gayretini ve batılılaşmanın kadın dergiciliği üzerindeki tesirini gösterir.⁸⁴

Dergicilik ve batılılaşma bağlamında 1883 yılında çıkan “*Hanımlar*” dergisinde yayımlanan “*Kadınlar Edebiyatı*” başlıklı yazı da dikkat çekmektedir. Avrupa’daki örneklerini işaret ederek kendilerine gönderilen yazılar “*çiçeklerin lisani*” olarak adlandırılmış ve bunların yitip gitmesine gönüllerinin razı gelmediği, tıpkı Avrupa’da olduğu gibi hanımlar tarafından kendilerine iletilen yazı ve mektupları isimleriyle birlikte neşredeceklerini beyân ediyorlar.⁸⁵ Hanımlar dergisinde ayrıca kadınlar için el ve dudak kremleri önerisi, saç için kullanılacak karışım tarifleri vermesi⁸⁶ de batıdaki magazin dergilerine benzeme çabasının göstergesidir.

⁸² *Âile*, S. 1, s. 1. (17 Cemâziye’l Âhir 1297)

⁸³ *a.g.d.*, S. 1, s. 1.

⁸⁴ *Hanımlar*, S. 1, s. 1. (Muharrem 1300)

⁸⁵ *a.g.d.*, S. 1, s. 31.

⁸⁶ *Hanımlar*, S. 1, s. 30.

I. Meşrûtiyet dönemi dergilerinde takip edilen ortak amaç kadınların eğitimi ile Avrupa'daki hemcinslerine benzeme çabalarına katkıda bulunmaktır. Bu dergilerin bazılarında basit çizgi ve resimlerin varlığı batı meylini el işi örneklerinin bulunması da geleneğin takibi olarak yorumlanabilir.

II. Meşrûtiyet'le birlikte istibdâdın kalkmasıyla dergilerin sayısı artmış artık gelenek ile bağlar koparılmaya başlanmış, dergilerde yayımlanan yazıların muhteviyatı daha fazla batıya benzetilmiş ve çok çeşitli resim ve çizimlere yer verilmiştir.

1908 yılında çıkan "*Mehâsin*" adlı dergi okuyucularına layık olmak için resimlerini Avrupa'da bastırmak istemiş fakat Avrupa kaynaklı bir gecikmeyle dergi geç basılmıştır. Bu sebeple "*Kusurumuzu bir resim yaptırmak için Avrupa'ya mecbur kalacak kadar her türlü sanâyiden mahrum bırakılmış memleketimizin fakr-ı san'atına atfederek kaâriyatımızın bizi afvedeceklerini ümit ederiz*"⁸⁷ demiş ve ülkenin içinde bulunduğu durumu okurlarına arz ederek sitem ve şikâyet etmiştir.

Yine *Mehâsin* dergisinde "*Büyük Bir Kadın*" başlığıyla verilen yazıda İngiltere kraliçesinden bahsedilmiş ve kraliçenin fotoğrafları verilmiştir. Kraliçenin kendilerine emsal olması gerektiğini, hatta dünya üzerinde ondan daha güzel bir misal bulunamayacağından ilk sayısında kraliçeyi kapaklarına taşıdıklarını, zaten İngiliz milletinin de dünyanın en yüce milleti olduğu, sanayisinin, edebiyatının gelişmişliği anlatılmıştır.⁸⁸

II. Meşrûtiyet'in en çarpıcı dergisi olarak karşımıza çıkan *Mehâsin* terakkî anlayışını taklitten öteye geçirememiş, şuh resimler neşretmekten geri durmamış, kendisini bir moda dergisi olarak konumlandırmış, bazı resimleri renkli olarak basmış bir dergidir.

II. Meşrûtiyet döneminde Kadın Dergileri Bibliyografyası'na göre toplam yirmi dergi⁸⁹ çıkmış ve bu dergilerin büyük çoğunluğunda Avrupaî giyim tarzına sahip kadınlara ait resimler de basılarak batılı örnekleri taklit edilmiştir. "*Fransa'da yayımlanan "Femina" adlı derginin savaşlar dolayısıyla İstanbul'a ulaşamamış olmasından doğan boşluğu doldurmak için Sedat Simâvi ve arkadaşları tarafından*

⁸⁷ *Mehâsin*, S. 1, s. 1. (Eylül 1324)

⁸⁸ *a.g.d.*, S. 1, s. 5.

⁸⁹ Zehra Toska, vd., *İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Kadın Dergileri Bibliyografyası*, Kadın Eserleri Kütüphanesi Bibliyografya Oluşturma Komisyonu, İstanbul, 1993.

1919 yılında “İnci” ismiyle bir dergi çıkarılmıştır. Bu dergi döneminin diğer dergilerini “ya ağır ya da pek hafif meşrep” olarak görmüş ve tenkit etmiştir.”⁹⁰

Tanzimât, I. ve II. Meşrûtiyet dönemlerinde “gelişerek” devam eden batı öykünmeli arayış Cumhuriyet döneminde son haddine ulaşmış, modern cumhuriyetin ideolojisine de hizmet etmekle memur bir hale bürünmüştür.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde *Süs, Ev Hocası, Yıldız, Firûze, Türk Kadın Yolu, Âsâr-ı Nisvân ve Çalığışu* gibi dergiler çıkarılmıştır. Bu dergilerin ortak vurguları millîyetçilik üzerinedir. Tanzimât’tan itibaren Osmanlıcılık, Ümmetcilik gibi vurgular yapan yayınlar varken Cumhuriyet Dönemi dergileri net olarak Türk vurgusuna geçmiştir. Batılaşma konusu Türk dergiciliğinde ele alınırken bu noktaya özellikle dikkat çekilmelidir. Fransız ihtilâlinden sonra cereyan eden millîyetçilik akımının Osmanlıcılık ve Ümmetcilik fikrinden Türkçülük düşüncesine evrilmesi bir sosyolojik gerçeklik olarak, yalnız ilim, fen ve edebiyat alanında değil siyasi alanda da batılı fikirlerin etkili olduğunun göstergesidir.

Kadın dergilerinin isimlendirilmesinde göze çarpan şey de gittikçe bir zihniyet değişimi yaşandığıdır. Yalnızca dergilerde verilen görsel malzemelere, resim ve fotoğraflara kronolojik olarak bakmak bile batılılaşmayı ve batılılaşmanın nasıl anlaşıldığını gösterecektir.

Dergiler bir taraftan dinî-ahlâkî referanslarla tavsiyelerde bulunmuş, âdâb-ı muaşeret kurallarına uygun yaşamayı kadın-erkek herkes için gerekli görmüş, çocuk terbiyesi konusunda da İslamî öğretileri salık vermiştir. Batılı bazı kadınlardan örnekler vererek onların da aile hayatını önemseydiğini hem iş hayatında hem de ev içinde eş ve anne olarak vazifelerini yerine getirdiklerini, ev idaresini fevkalade bildiklerini, bilinenin aksine sefâhet içinde olmadıklarını dile getirmiştir.⁹¹ Diğer taraftan aynı dergiler son moda diyerek farklı alanlardaki yenilikleri nazara vererek kadınları israfâ yöneltecek yayınlar yapmaktadır. Bu sebeplerden bu dönem kadınlarının zihin dünyalarının karışıklığından söz edilebilir.

⁹⁰ Aynur İlyasoğlu, Deniz İnel, “Kadın Dergilerinin Evrimi” **Türkiye’de Dergiler-Ansiklopediler (1849-1984)**, İstanbul, 1984, ss. 163-172.

⁹¹ **Firûze**, S. 1, s. 3. (15 Eylül 1340)

BİRİNCİ BÖLÜM

Eski Harfli Kadın Dergileri

Eski harfli kadın dergileri 1869 yılından 1926 yılına kadar yayın dünyasında bulunmuş daha sonra harf inkılâbıyla birlikte yayın hayatları son bulmuştur. Yaklaşık elli beş yıl içerisinde Kadın Eserleri Kütüphanesi'nin bir komisyona hazırlattığı Kadın Dergileri Bibliyografyası'ndan⁹² ve Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'ndan⁹³ tespit edebildiğimiz kadarıyla 42 kadın dergisi çıkarılmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde kadın dergilerini ayrı ayrı inceleyecek ve haklarında genel mâlumatlar vererek onları tanıtmaya çalışacağız.

Dergileri dönemsel özelliklerini göz önüne alarak, Tanzimât, I. Meşrûtiyet, II. Meşrûtiyet ve Cumhuriyet Dönemi olarak dört başlıkta inceleyeceğiz.

1.1. Tanzimât Dönemi Dergileri

İlk kadın dergisi Tanzimât Fermanı'ndan otuz yıl sonra İstanbul'da bir gazete eki olarak çıkarılmıştır. Müstakil bir kadın dergisinin çıkarılması da yine Tanzimât ile I. Meşrûtiyet arasına denk gelmektedir. Tanzimât yıllarında üç farklı dergi çıkarılmıştır. Bunlar *Terakkî-i Muhadderât*, *Vakit Yâhut Mürebbî-i Muhadderât* ve *Âyîne* dergileridir.

1.1.1. Terakkî-i Muhadderât (1869)

Kadınlara yönelik ilk süreli yayın olan *Terakkî-i Muhadderât* 1869 yılında *Terakkî* gazetesinin ilavesi şeklinde yayın hayatına başlamış ve haftada bir kez pazar günleri yayınlanmıştır. Kendisini “*Bu gazete haftada bir kere Pazar günleri çiçek pazarında cemiyet-i ilmiyye-yi Osmaniye Matbaası'nda tab'olunur. Malûmat ve ilânât-ı naflia meal memnune kabul kılınır.*” diyerek tanıtmıştır. Derginin seneliği 40, altı aylığı 22 kuruş, bir nüshası ise 40 paradır. Posta ücreti olarak ise senelik 12 kuruş

⁹² Toska, vd., a.g.e.

⁹³ Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/, 15.09.2015

belirlenmiştir. Yazıları iki sütun halinde ve dörder sayfadır, bazı sayılarının sekiz sayfa çıktığı da (3, 5, 7, 11, 15, 17. Sayılar) olmuştur.

Dergi kadın ve erkeklerin ilim öğrenmek noktasında eşit olduklarını anlatmak için Peygamberimizin (s.a.v) “*İlim öğrenmek kadın erkek her Müslümana farzdır*”⁹⁴ hadisini referans göstermiş ve ilk cümle olarak da bu hadisi vermiştir. Derginin kadınları ve kadınların eğitimini dinî değerler üzerinden temellendirmesi, kadın dergilerinin henüz yayın hayatına başlarken dini dikkate aldığını göstermesi bakımından önemlidir. Dergide dinî temellere dayanma gayesini ilk makalelerinde ayet ve hadislerden iktibaslarla yer vermesinden de açıkça anlıyoruz. Bununla beraber *Terakkî-i Muhadderât* isminden de anlaşılacağı gibi kadınların batıcıl anlamda ilerlemesini sağlamak gayesiyle çıkarılmıştır. Derginin kırkıncı sayısının ilk makalesinde “*Fransalı bir kadının okuttuğu (idare-i beytiyye) derslerinden toplanarak tab’ ettirilmiş bir risâle. Osmanlı hanımlarına dahi pek çok fâideli mesâili şâmil bulunduğundan münâsib görülen bazı mebâhisin tercümesine ibtidâr eyledik.*”⁹⁵ denilerek Avrupalı hanımlardan bilgi ve görgü devşirmeye başlanmıştır. Fatma Tunç Yaşar “*Dergi dönemin muhafazakâr kadınına hitap eder. Bu dergide yaşam alanı evinin içi olarak belirlenen kadına, evinin idaresi, çocuklarının bakımı, eşinin arzu ve emirlerinin gözetilmesi gibi hususlarda bilgiler verir.*”⁹⁶ diyerek dergide feminal söylemlerin yer almadığına işaret eder.

Dergi toplamda 48 sayı çıkmıştır. *Terakkî-i Muhadderât*’ta yazıların genellikle imzasız yâhût belirsiz imzalı çıkmış olduğu görülür. Makale, hikâye, havâdis, ilan mısra başlıklarıyla verilmiştir. Bazı yazılar da varakalar başlığı altında verilir. Derginin son sayfasının sol alt köşesinde bazı sayılarda Ali Raşit bazı sayılarda ise Filip ismi görülür. Bu isimlerin açıkça belirtilmemekle birlikte dergiyi çıkaranlar oldukları anlaşılıyor.

⁹⁴ İbn Mâce, **Mukaddime**, 17.

⁹⁵ **Terakki-i Muhadderat**, S. 40, s. 1. (24 Mayıs 1286)

⁹⁶ Fatma Tunç Yaşar, “Osmanlı Kadının Eğitimine Yönelik İlk Süreli Yayın: Terakkî-i Muhadderât”, **Dem Dergi**, Yıl: 1, S. 3, İstanbul, 2003, ss. 98-101.

1.1.2. Vakit Yâhût Mürebbî-i Muhadderât (1875)

Dergi kadın dergilerinin ikincisidir. İlk sayısı 1875'te “*Bu gazete haftada bir kere çıkar. Kadınlara dair nâfi‘ şeylerden bahseder.*” başlığıyla çıkmıştır. “*Gazetenin mesleğine muvafık irsâl olunacak varakalar meccanen kabul ve derç olunur*” denilerek okurlardan yazı beklenmiştir. Seneliği 40, altı aylığı 25, nüshası 1 kuruştur. Posta ücreti olarak da 12 kuruş talep edilmektedir. Yazılar üç sütun halinde verilmiş, dörder sayfa çıkmıştır. Dergide görsel malzeme bulunmamaktadır. Kadın Dergileri Bibliyografyası’nda ve HTUK’da sekiz sayısı mevcuttur.⁹⁷ Derginin imtiyaz sahibi olarak Lütfî ismi verilmiş, yer yer Filip imzası da görülmüştür. Dergide yazılar genelde isimsiz olarak yayımlanmıştır.

Dergide daha ilk sayıda yer alan “*Maarifin Kadınlara Lüzumu*” makalesi derginin yayın politikası hakkında ipucu verir. Genel olarak kadınların eğitimiyle ilgili yazılar görülmekte, cehalet kınanmakta, okuma yazmanın önemi özellikle vurgulanmaktadır. Basit tiyatro metinleri, hikâyeler de dergide yer almıştır. Bu yazılarda toplumdaki cehalet ve taassub hicvedilmiş nisbeten mizaha yakın bir dille eleştirilmiştir. Yine *Vakit Yâhût Mürebbî-i Muhadderât* dergisinde başka ülke ve millet kadınları tanıtılmıştır.

1.1.3. Âyîne (1875)

Âyîne dergisi de *Vakit Yâhût Mürebbî-i Muhadderât* gibi 1875'te çıkmıştır. Haftalık olarak Selanik’te, toplam otuz dokuz sayı çıkmıştır.⁹⁸ Altı ve üç aylık satılmayacağı bildirilen derginin seneliği “*Zaman*” gazetesi alanlara bir mecdiye almayanlara 25 kuruş ve bir nüshası 20 paraya satılır. 12 kuruşluk posta ücretinin haricen alınacağı da ayrıca beyan edilir.

Derginin kapağında “*Muhadderât ve etfâle mahsustur. Bu gazete haftada bir defa Selanik’te çıkar. Mesleğe muvâfık ve menâfi-i umûmiyyeye müteallik mektup ve varakalar meccânen basılır ve tab’ olunurlar sahibine iade olunmazlar.*”

⁹⁷ Toska, vd, **a.g.e.**, s. 375.

⁹⁸ Hakkı Tarık Us Koleksiyonu’nda (www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/) kırk bir sayısı bulunmaktadır.

yazmaktadır. Dört sayfa neşrolunan dergide yazılar iki sütun halindedir ve hiç görsel bulunmamaktadır. Derginin imtiyaz sahibi vekili olarak 1-19. sayılarda Mahmud, 19-28. sayılarda Mustafa ve 28. sayıdan sonra ise Hamdi ismi görülür. Bu isimler dışında dergideki yazılarda isim yoktur.

Anne ve çocuk dergisi de diyebileceğimiz bu dergi yayın politikasını mukaddimesinde yer alan “*İnsan küçükten her ne terbiye alır ise o terbiye ile mütehallik olması tabiidir. Vâkıan insan yaş aldıkça ve aklı başına geldikçe sabiliği anında tabiatına yerleşmiş olan fena terbiyeden ikrah eder ve mümkün olduğu kadar tezhib-i ahlâka çalışırsa da tabiata tamamıyla galebe edemez.*” ve “*kadınların marifet, hüsn-i terbiyet ahabından olması lazımdır ki terbiyesiyle mükellef oldukları evlâdın âyîne-i tabiatı hal-i masumelerinde mütekeddir olmasın.*”⁹⁹ cümleleriyle sezdirir.

Hedef kitlesi çocuklar ve kadınlardır. Evlilikte ilişkiler, eşlerin tutum ve görevleri, çocuk terbiyesi ve sağlığı konuları işlenmiştir.¹⁰⁰ Dergide çocuklara hayvanlar, hikâyeler anlatılarak tanıtılmıştır. Ayrıca çocuk düşürmek (ıskât-ı cenin), taklit, letâif, falcılık, kayınvâlideyle gelin, sefâhet, inat, fazilet, nifak, evham, ihanet, cehalet, malayani, izdivâc, komşu hakkı, kibir ve gurûriyet gibi makaleler yazılmıştır. Dergide ilk makaleler daha çok dinî içeriklidir.

1.1.4. Tanzimât Dönemi Dergilerine Toplu Bir Bakış

Muhadder kelimesi sözlükte, kapalı, örtülü, namuslu kadın, Müslüman kadını anlamlarına gelmektedir. *Muhadderât* kelimesi ise bu kelimenin çoğulu olarak Müslüman kadınları anlamına gelir.¹⁰¹ Dönemin dergilerine isim olarak seçilen *Terakkî-i Muhadderât* ve *Mürebî-i Muhadderât* tamlamalarından da anlaşılacağı üzere çıkarılan bu ilk dergiler, kadınların, eğitimini ve ilerlemesini amaçlar. Ancak kadının ilerlemesinden maksat okuyup meslek edinip çalışması değildir. Evin en güzel şekilde idare edilmesi eşinin memnun ve mutlu edilmesi vazifesi kadına verilmiştir. Fakat erkekler de eşlerine karşı davranışlarında düzgün olmak, “*adab-ı*

⁹⁹ *Âyîne*, S. 1, s. 1. (2 Teşrîn-i Sâni 1291)

¹⁰⁰ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul, 1994, s. 25.

¹⁰¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara, 2008, s. 665.

insâniyyeye uygun olmayan şeyleri teklif etmemek” konusunda uyarılmışlardır. Havâdis başlığıyla kızların eğitimi ile ilgili haberler saadet veren haberler olarak duyurulmuş kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır.¹⁰²

Tanzimât dönemi dergileri dinî-ahlâki metinlerin çokluğuyla dikkat çeker. Türk-İslam kültürüne, âdâb-ı muaşeret kurallarına ait yazılar dergilerde yer almaktadır. Kadın dergiciliğinin bu ilk tecrübelerinde eşler arası ilişkilerin ölçüleri, çocuk terbiyesi ve evin en güzel şekilde idaresine ait yazılar bulunmaktadır.

Dönemin dergilerinde şiire hiç rastlanmamakla beraber ikinci ve üçüncü dergide basit tiyatro metinlerini bulmak mümkündür. Şiir bizim edebiyatımızda mevcut bir tür iken bu ilk dergilerde şiirin yer almaması buna karşılık batı edebiyatından aldığımız tiyatronun bulunması incelemeye değer bir durumdur. Bu ilk dergiler erkekler tarafından çıkarıldığına göre kadınların şiire ilgisiz oldukları önyargısıyla davranılmış olması akla gelen seçeneklerdendir.

Dönemin dergilerinde rastladığımız diğer bir tür ise hikayedir. Çıkarılmış üç dergide de hikayelere rastlanılmıştır.

İlk kadın dergisi olan *Terakkî* didaktik yazılar içerirken ikinci dergi olan *Vakit Yahut Mürebbî-i Muhadderât* kadınların eğlendirilmesi gibi bir amaç gütmüş ve bunu ilk sayısının ilk sayfasında dile getirmiştir. Daha çok didaktik ve nasihat içeren ciddi konularla çıkmış ilk kadın dergisinden sonra böyle bir gaye şaşırtıcı olmakla beraber süreli yayınların eğlendirme kültürünün de nüveleridir denilebilir. Ayrıca daha fazla okuyucuya ulaşma kaygısı taşıdıkları da düşünülebilir.

Tanzimât döneminde çıkarılan bu üç derginin biçimsel özellikleri ise şöyle sıralanabilir. Dergiler dörder sayfa halinde çıkmış, yazılar genellikle iki ve üç sütun halinde basılmıştır. Dergilerde çizim veya resme rastlanmamış ayrıca yazar isimleri verilmemiş, birçok yazı da başlıksız olarak yayımlanmıştır.

¹⁰² *Terakkî*, S. 8, s. 3. (3 Ağustos 1285)

1.2. I. Meşrûtiyet Dönemi Dergileri

I. Meşrûtiyet'in ilanıyla birlikte dergi sayısında hissedilir bir artış yaşanmıştır. Tanzimât'ta üç olan dergi sayısı I. Meşrûtiyet'le birlikte dokuza yükselmiştir. Bu dergiler; *Âile*, *İnsâniyet*, *Hanımlar*, *Şükûfe-zâr*, *Mürüvvet*, *Parça Bohçası*, *Hanımlara Mahsûs Gazete*, *Hanımlara Mahsûs Mâlûmât*, *Âlem-i Nisvân*'dır.

1.2.1. Âile (1880)

1880 yılında yani Meşrûtiyet'in ilanından sonra çıkan ilk kadın dergisi *Âile*'dir. Haftalık yayımlanan derginin 26 adedi bir cild kabul edilmiş, bir cildine müşteri olmak isteyenlerin Payitaht (İstanbul) için yarım lira, Vilayet (taşra) için üç mecediye ücret belirlenmiştir. Bir nüsha ise 100 paradır. Bâb-ı âlî caddesinde 7 numarada, Mihrân Matbaası'nda basılmıştır.

“*Âileye, yani kadınlara, çocuklara ve ev işlerine müteallik mebâhis-i mütenevviayı câmi' mecmûadır.*” başlığıyla çıkmıştır. KDB'de üç sayısı bulunan ve on altışar sayfa çıkan derginin başmuharriri Şemseddin Sami, sahibi Mihran'dır. Dergide yazılar imzasız olarak ve iki sütun halinde verilmiştir. Dergide hedef kitlesi gözetilerek; Aile, kadın, kadının vezai fi gibi temel konuların yanında, ev tertip ve düzenine ait yazılar, iğne-makas başlığıyla dikiş işlerine dair yazılar, sıhhat başlığıyla bazı bilgiler, çocuklara hikayeler, oyun ve bilmeceler bulunmaktadır.¹⁰³

1.2.2. İnsâniyyet (1883)

1883 yılında çıkarılmış olan dergi Mahmud Celâleddin imzası ile İstanbul'da Bâb-ı Âlî Caddesi 7 numarada Mihrân Matbaası'nda basılmıştır. Derginin ikinci sayısının başında “*Bu risâle-i mahsusa kadınlara müteallik olarak senede 12 nüsha çıkarılacaktır*” yazsa da KDB'de görüldüğü gibi ancak iki sayı çıkabilmiştir. Dergi otuz iki sayfa olarak çıkarılmıştır.

İnsâniyyet dergisi de diğer dergiler gibi kadınları aydınlatmayı ilke edinmiştir. Öyle ki içinde, ansiklopedik bilgilerin yanı sıra, takvim ve yıldız sistemlerini de

¹⁰³ *Âile*, S. 1, s. 3. (17 Cemâziye'l Âhir 1297)

bulmak mümkündür. Mektepli bir kızın yazdığı mektuba dergi içeriğinde cevap verilmiş ve ilgilenilmiştir.¹⁰⁴ Dergide dönemin batı tesirli fikir akımlarından “ansiklopedizm”¹⁰⁵ etkisi görülmektedir.

1.2.3. Hanımlar (1883)

Aylık çıkmayı hedeflemiş ancak bir sayı çıkabilmiş olan dergi İstanbul’da Ebuzziya Matbaası’nda 32 sayfa olarak çıkmıştır. Saide, Mevhibe, Yeni Leylâ gibi hanım isimlerinin yanında Said Bey, Rıza, Vasıf gibi erkek yazarlar da görülür.

1882 yılında çıkan *Hanımlar*’da önceki dergilerin aksine kadın imzaları artmıştır. Daha önce erkek imzaları ile neşrolunan dergilerde artık kadın imzaları da artarak yer almaya başlamıştır. Yaşlı kadınlar dahi derginin çıkışına ilgisiz kalmadıklarını göstermek için mektuplar yazmışlardır.

Dergide ev idaresi, edebî yazılar, tarih, takvim sistemleri gibi bilgiler yanında yabancı dil öğrenmenin kadın için önemine dikkat çekilmiştir. Evlilik konusunun işlendiği üç perdelik bir piyes de yayınlanmıştır. Dergi, Avrupa’da yayımlanan dergileri örnek aldığını da beyan etmiştir. Dergide Müslüman ve Hristiyanların kutsal günleri tablolar halinde takvim üzerinde gösterilmiştir. Bu, derginin hem Müslüman hem Hristiyan halkı, kitlesi olarak kabul ettiği anlamına gelmekle bir ilktir.

1.2.4. Şükûfe-zâr (1887)

Günümüze ilk beş sayısı ulaşan *Şükûfe-zâr*, 1887 yılında İstanbul’da çıkmıştır. Bir nüshası 50 paradır ve abonelik işlemi yoktur. Yazılar tek sütun halinde yayımlanır. Her sayı otuz iki sayfa olarak basılmış ve on beş günde bir yayımlanmıştır.

Sahibi Ârife Hanım’dır. Dergi, sahibinin ve yazı kadrosunun tümüyle kadınların oluşturduğu ilk kadın dergisidir. Derginin yayım amacı siyaset dışındaki

¹⁰⁴ **İnsaniyyet**, “Mektepli Hanıma Cevap” S. 2, s. 54. (Ay ve gün yok 1300)

¹⁰⁵ Tanzimat’la Batılılaşma temayülü gösteren Osmanlıda ilk dergiler, bilimsel ve teknik bilgiler aktarma düşüncesinde olmuştur. Bu ansiklopedik bilgi verme düşüncesine ansiklopedizm denir. (Ayrıntılı bilgi için bk. Zafer Toprak , “Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı” www.academia.edu. (03.11.2015).

yazılarıyla kadınların varlığını kamuoyuna duyurmaktır. Kadınlar babalarının ya da kocalarının adıyla değil kendi adlarıyla yazmışlardır.

1.2.5. Mürüvvet (1887)

1887 yılında yayınlanan *Mürüvvet* dergisi, “*Mürüvvet gazetesinin kadınlara mahsus nüshasıdır*” başlığıyla haftalık yayımlanmıştır. İstanbul’da Bâb-ı Âlî Caddesinde Mürüvvet Matbaası’nda basılmıştır. Senelik abone bedeli 80, altı aylık 40, üç aylık 20 paradır. Yazılar iki sütun halindedir. Dergi KDB’de dokuz sayı olarak gösterilmiş ve genelde yirmi sekiz sayfa olarak çıkmıştır.

Dergide yazılar, konu başlıklarına ayrılarak yazılmıştır. Dergide umumiyetle ahlâk, eğitim ve politika bahsi öncelenmiş “*Haftalık Politika İcmâli*” başlığıyla hafta içerisinde gelişen havadislere yer verilmiştir. Ayrıca dergide “*Şark Meselesi*” gündeme getirilerek tartışılmıştır. II. Abdülhamid’in desteği ve teşvikini alan dergi eğitime de özel önem vermiş, kadınların hem kültürel düzeyini yükseltmeyi amaçlamış hem de onları dünya kadınlarından haberdar etmiştir.

Nigâr Hanım, Leylâ Hanım ve Fitnât Hanım gibi tanınmış şairlere, ilk kez bu dergide rastlanmıştır. Nigâr Hanım’ın ilk şiiri burada yayınlanmıştır. Dergide Ayşe Nazîre, B. Afife, İmâme Bintü’l-Hâris gibi kadınlar ve Ziyâeddin, Recâizâde Ekrem, Rauf, Sırrı Paşa gibi erkekler de yazmıştır.

1.2.6. Parça Bohçası (1889)

1889’da yayımlanan *Parça Bohçası* adlı dergi “*Mecmuâ-i Âile*” başlığı ile Hatice Semihâ ve Râbiâ Kâmile adlı kadınlar tarafından çıkarılmıştır. “*Her ayın birinci ve onbeşinci günleri çıkar*” denilmesine rağmen on altı sayfa olarak yayımlanan ilk sayısından başka sayı çıkmamıştır. Yazılar iki sütun halindedir. Bir nüshası 5 kuruş, 24 nüshadan oluşan bir seneliği 1 Osmanlı lirasıdır.

İmzalar, iki şiiriyle Nigâr bint-i Osman’a ve “*Kızların Talim ve Terbiyesi*” başlıklı makaleyle Cemâliye ve Fahriye hanımlara aittir. Ev işleri, ev düzeni, çocuk bakımı, kozmetik, el işleri hakkında da bilgi verilmiştir.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Çakır, a.g.e., ss. 25-27.

1.2.7. Hanımlara Mahsûs Gazete (1895)

Hanımlara Mahsûs Gazete, 1895 yılında “*Gazetemizi neşretmekten asıl maksadımız menâfi-i mülk ve devlete hizmet-i ciddiye ibarettir.*” cümlesiyle yola çıkmıştır. KDB’ye göre başlangıçta haftada iki gün (1-150) çıkan dergi sonra haftada bir gün (150-612) çıkmıştır. Genelde sekizer sayfa çıkan dergide yazılar üç sütun halindedir. Derginin bürosu Sirkeci tranvay caddesinde Avrupa Otel’i karşısındadır. Yazı işleri sorumlusu İbnü’l-Hakkı Tahir Bey, idari işler sorumlusu ise Ahmet Reşit Bey’dir. Nüshası 30 para, seneliği 60, altı aylığı 30 kuruş (idareden alınmak şartıyla), “*âlâ kağıda basılmış*” olan nüshalar İstanbul için seneliği 80, altı aylığı 40 kuruştur. Dergi yabancı ülkelere de satılmış “*Memâlik-i Ecnebiyye için senelik abone 17 frank*” olarak belirlenmiştir.

Dergi önceki dergilerden farklı olarak, te’lif ücreti vereceğini bildirmiştir. Altı aylık hâsılatının yüzde beşini “*Sâye-i Hazret-i Padişâh*” kimsesiz kızlara gelinlik ve çeyiz parası olarak ayıran dergi bir ilki daha gerçekleştirmiştir. Ayrıca yabancı ülkelere satışının olacağını bildirmesi de bir ilktir.

Dergi içeriğinde ise; “*Kız çocuklarının tahsîli, hanımların çocuk terbiyesi, ev idaresi, karı-koca ilişkileri, tutumlu olma, giyim-kuşam, moda ve kadın, pratik sağlık bilgileri, hikmetli sözler, bilmeceler, kadınları ilgilendiren iç ve dış haberler, şiir, hikâye, te’lif ve tercüme, roman tefrikaları, mektuplar, çeşitli konulardaki ilan ve reklamlar vesâire gibi kadın eksenli bir yelpazede oluşturduğu görülür.*”¹⁰⁷

Yazar kadrosunda, Makbûle Leman, Nigâr, Fatma Aliye, Emine Semiye, Fatma Şâdiye, Fatma Fahru’n-Nisâ, Saide, Talat, Ayşe Rahime, Adile Seniye, Hamiyet Zehra, F. Nedîme, Meliha Hanımlar ve Mustafa Âsım, Fâik Ali, Talat Ali, Ahmet Râsim gibi erkekler de yer alır.

¹⁰⁷ Haz. Mustafa Çiçekler ve Fatih Andi, **Yeni Harflerle Hanımlara Mahsûs Gazete -Seçki- (1895-1908)**, İstanbul, 2009, ss. 14-15.

1.2.8. Hanımlara Mahsûs Mâlûmât (1895)

Haftada bir çıkan *Mâlûmât* mecmuâsının eki olan *Hanımlara Mahsûs Mâlûmât* adlı bir dergi toplamda yirmi sekiz sayı olarak yayınlanmıştır. Mehmet Tahir'in müdür olduğu dergide Fatma Edibe, Nâkiye, Nâciye, şiir; Mihrican, Leyla Feride, Nadire, şarkı; Fahriye, Fahrunnisa, Makbule, Müfide, kadınlara ait çeşitli konuların işlendiği mektuplarla yer almışlardır. *Hanımlara Mahsûs Malûmât*'ta Ahmet Rasim, Nazif Sururi, Mehmet Cemal gibi erkekler de kadına ilişkin yazılar yazmışlardır.

Edebiyât, ahlâk, sanayî vesâireden bâhis *Hanımlara Mahsûs Malumat* başlığıyla çıkan dergi, şiir, hikâye, tefrika eser, moda, kişisel bakım yazıları, dış ve iç haberler, yayınlamıştır. Sayfa sayısı tutarlı olmamakla birlikte genelde dört sayfa olarak neşredilmiş ve KDB'de on yedi sayısı gözükmektedir.

1.2.9. Âlem-i Nisvân (1906)

1906 yılında “*Müslimelere mahsûs edebî ve tadrîsî haftalık mecmuâdır*” tanıtımıyla Kırım Bahçesaray'da *Tercümân* gazetesine ek olarak *Âlem-i Nisvân* adlı dergi çıkarılmıştır. İmtiyaz sahibi İsmail Gaspıralı müdiresi ve tek yazarı ise Şefika İsmail'dir. Kafkasya'da yaşayan Müslüman kadınlara yönelik olup kadınların yaşadıkları kötü koşullar, çözüm önerileriyle birlikte verilmiştir.¹⁰⁸ KDB'de yalnız dördüncü sayısı bulunmaktadır. Dergide yazılar tek sayfa halinde verilmiştir. Basit çizimler dışında görsel bir malzeme yoktur. Derginin fiyatı senelik üç ruble, dört aylık bir rubledir.

Derginin elde bulunan tek nüshasında *İlm-i Hadîs*, *Meşhure Hanımlar*, *Tabip Nasihatleri* gibi başlıklar ve bir tefrika oyun yer alıyor.

1.2.10. I. Meşrûtiyet Dönemi Dergilerine Toplu Bir Bakış

I. Meşrûtiyet dönemi dergilerinden *Hanımlara Mahsûs Gazete* ve *Mürüvvet* dışındaki dergiler uzun soluklu olmamıştır. Dergilerin içerikleri genelde; edebî metinler (şiir, hikâye), tıbbî bazı bilgiler, kadınların ta'lim ve terbiyesine yönelik bir

¹⁰⁸ Çakır, a.g.e., s. 32.

takım yazılar, kişisel bakım ve moda önerileri, el işçiliğine dair çeşitli metinler (terzilik, örgü gibi), evin sevk ve idaresine ma'tuf yazılar ve mutfak ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Dönemin dergilerinin ilk beşinde görsel malzeme az iken son dört dergide matbuatın gelişmesi ve baskı kalitesinin artması dolayısıyla basit çizim ve resimlere yer verilmesi göze çarpar. Dergilerde bulunan kadın resimleri batılı kadın tasvirleri şeklindedir. Gelenekten uzaklaşan bu giyim tarzı önerileri II. Meşrûtiyet ve Cumhuriyet dönemlerine uzanan yolda bir basamak oluşturmaktadır.

I. Meşrûtiyet döneminde kadın dergilerinde şiir neşriyatına başlandığına şahit oluyoruz. *İnsaniyyet* dergisi bu ilki gerçekleştiren dergidir. Bu dönemde kadın gazete ve dergilerinde yer alan şiirlerin annelik duygusu, evlat sevgisi ve şefkati ile yazılmış olduğu tesbitlerimiz arasındadır. Anneler çocuklarının dünyaya gelişlerinden duydukları sevinçleri anneliğin latif duygularıyla birleştirmiş ve eserler ortaya koymuşlardır. Ayrıca târih-i velâdet motifini kullanarak Türk İslam Edebiyatı'nda yer bulan manzum olarak tarih düşme sanatını icrâ etmişlerdir. Yine ninniler ve vefat eden evlatlarının ardından yazdıkları mersiyeler de bu dönemde dergilerde yer almıştır.

I. Meşrûtiyet dönemi batılılaşmanın Tanzimât'tan sonraki ilk evresi olmasına rağmen bu dönemde çıkan dergilerde "Garplılaşma"nın eleştirisine rastlanılmaktadır. Batıdan tevârüs eden bazı çirkin âdetlerden, zararlı alışkanlıklardan ve bunların toplumsal çöküşü hızlandırdığından bahseden manzum ve mensur eserler mevcuttur. Bu eserlerde Türk-İslâm kültürüne ve edebiyatına ait motifler, âdâb-ı muaşeret kuralları yer almıştır.

Bu dönemde kozmetik ürün yapımına dair bilgi veren ve kişisel bakımdan bahseden ilk dergiyle karşılaşmaktayız. Bu dergi 1882 yılında çıkarılmış olan *Hanımlar* dergisidir. Yalnızca tek nüsha çıkabilmiş olan bu dergi kadınların merak alanına hitap etmiş ve kendisinden sonra gelen hemen hemen bütün kadın dergilerinde var olan bir bölüm ortaya koymuştur. Yine bu dergi Müslüman ve Hristiyanların dînî günlerinin takvimlerini vermiş, ilk kadın dergilerinde yer alan Müslüman kadınlara ait olma vurgusundan da sıyrılmıştır. Böylece din farkı

gözetmeksizin bütün kadınlara hitap etmeyi hedef edinmiş olması da ayrıca bir ilki teşkil eder.

Dönemin iki dergisi olan *İnsaniyyet* ve *Mürüvvet*'te diğer dergilerden farklı olarak bilim-edebiyat ekseninde neşriyat yapılmış kadınların da bilime ihtiyacı olduğu vurgulanmış, okur-yazar olması dışında bilimsel kültürle de muhatap edilmiştir. *İnsaniyyet* dergisinin aldığı okur mektuplarından bu durumun karşılık bulduğu ve memnuniyet uyandırdığı anlaşılmaktadır.

I. Meşrûtiyet döneminde çıkarılan iki dergi vardır ki bu kadın dergilerinin yeri diğerlerinden ayrı tutulmalıdır. Çünkü *Şükûfe-zâr* ve *Parça Bohçası* adlı bu iki dergi yayınlayanlarının ve yazarlarının yalnızca kadınlar olduğu dergilerdir. Bu bize kadınların matbuat hayatında cesaret kazandıklarını ve muhatap kitle bulacaklarına inandıklarını gösterir. Bu dergilerde ve diğer kadın gazete ve dergilerinde yazmış olan Nigar Bint-i Osman Hanım birçok türde eserler vermiş, tercüme yapmış, batı kaynaklı türleri kullanmış, entelektüel birikimi sayesinde kadınlar için hayranlık uyandırıcı ve teşvik edici olmuştur.

İlk olarak haftada bir sonrasında haftada iki kere daha sonra ise günlük çıkarılan *Hanımlara Mahsus Gazete* ilk nüshadan anlaşıldığı üzere padişahın desteğiyle yayınlanmıştır. Bu bize devletin kadınlarla ilgili konularla ilgilendiği onlara yönelik neşriyatı önemseydiği anlamını verebilir. Bu gazetede Fatma Aliye tarafından kaleme alınan meşhur hanımların tercüme-i halleri kadınlara örneklik teşkil edecek müslim, gayr-i müslim hanımlardan bahsederek kadınların ufkunu genişlettiği düşünülebilir.

1.3. II. Meşrûtiyet Dönemi Dergileri

II. Meşrûtiyet dönemine gelindiğinde matbuat ve dergicilik faaliyetlerinde artık büyük tecrübeler kazanılmıştır. Matbuatın gelişmesi, “istibdâdın” kalkmasıyla birlikte dergi ve okur sayısı artmış, içerikler ise tamamen batılı olarak vasıflandırılacak hale gelmiştir.

II. Meşrûtiyet döneminde toplamda yirmi üç dergi çıkarılmıştır. Bu dergiler; *Mehâsin*, *Kadın (Selânik)*, *Demet*, *Musavver Kadın*, *Kadın (İstanbul)*, *Güzel Prenses*, *Kadınlık Hayâtı*, *Mektep Müzesi*, *Kadınlar Dünyâsı*, *Erkekler Dünyâsı*, *Kadınlık (Kadın Duygusu)*, *Sıyânet*, *Kadınlar Âlemi*, *Hanımlar Âlemi*, *Genç Kadın* (M. Fuat Şükrü), *Genç Kadın*, *Seyyâle*, *Bilgi Yurdu Işığı*, *İzdivâc*, *Türk Kadını*, *İnci- Yeni İnci*, *Diyâne*, *Hanım'dır*.

1.3.1. Mehâsin (1908)

Edebiyat ve tezyînât, hanımlara mahsus, sanayi-i nefise ve beytiyye gibi kapak yazılarıyla çıkan derginin içindeki kapakta “*Her ayın bidâyetinde neşrolunur hanımlara mahsus musavver gazetedir*” yazmaktadır. İmtiyaz sahibi ve müdürü Âsaf Muammer, muharrir ve mürettibi Mehmet Rauf'tur.

İstanbul'da DERNERSİYAN Matbaası'nda basılmış derginin Dersaadet ve Selanik için abone bedeli seneliği altmış kuruş, altı aylığı otuz kuruş, vilayetler için seneliği seksen kuruş, altı aylığı otuz altı kuruştur.

Derginin sayfa sayıları tutarsızlık göstermekte ve sayfa numaralandırma işlemi bir sonraki sayıda kaldığı yerden devam etmektedir. Derginin KDB'de on iki sayısı gösterilmiştir. Dergideki yazılar iki sütun halindedir.

Dergide kadınların ilgisini çekecek konularda yayın yapılmış, takılar, süs eşyaları, saç şekillendirmeye dair öneriler, moda uygun kıyafetlerin dikiş patronları, elişi örnekleri verilmiştir.

Yazarlardan bir kısmının isimleri ise şöyledir: Köprülüzâde Mehmet Fuad, Hüseyin Cahit, Halit Ziya, İzzet Melih, Ali Kemal, Tahsin Nahid, Ruhsan Nevvare, İsmet Hakkı Hanım, Nigar Hanım, Fatma Münire Hanım, Fatma Aliye.

1908'de II. Meşrûtiyet'in ilân edilmesiyle diğer matbuatta olduğu gibi kadın dergilerinin sayısı da artış göstermiştir. *Mehâsin* dergisi meşrûtiyeti öven yayınlar yapmıştır. Abdülhak Hamîd'in “*Bir milletin nisvânı derece-i terakkîyesinin mîzânıdır.*” sözünün yer alması kadının toplum içindeki yeri ve önemi vurgulamak içindir. Ayrıca hanımlara yönelik konferanslar, kraliçelerin tanıtıldığı ve dünya

kadınlarının yaşayışlarını anlatan yazılar kadınların zihniyet dünyasını değiştirmeye yöneliktir ve derginin yayın politikasını gösterir. Dergi, istibdâd döneminde kadınların kendilerine ait bir dergi bulamadığını, *Mehâsin'in* bu boşluğu dolduracağını, kadınları Avrupa gazetelerine muhtaç bırakmayacağını söyler.¹⁰⁹

1.3.2. Kadın (Selanik / 1908)

II. Meşrûtiyet'in ilanından sonra yayımlanan ikinci kadın dergisi Selanik'te çıkarılan *Kadın*'dır. “*Şimdilik haftada bir defa neşrolunur*” diye başlayan dergi otuzuncu ve son sayısını da bu cümleyle çıkarmıştır. İmtiyaz sahibi M. İbrahim, müdürü Enis Avni'dir. Pazartesi günleri neşrolunan dergi Selanik'te Asır Matbaası'nda basılmıştır. On altı sayfalık dergide yazılar iki sütun halindedir. Derginin nüshası bir kuruştur. Senelik abone bedeli Selanik için yarım lira altı aylık çeyrek lira, taşra için posta ücretiyle senelik altmış beş altı aylık iki mecediyedir. *Dergi kız okullarına ücretsiz olarak gönderilmiştir.*¹¹⁰

İlyas Macit, Ali Cânip, Tahsin Nahid, Ömer Seyfettin, Mustafa Nermi, Âkil Koyuncu, Bâhâ Tefvik, Abdülhak Hamîd, Mehmet Emin, Hüseyin Ragıp, Celâl Sahir, Dr. Abdullah Cevdet, Mehmet Câvit, Emine Semiye, Nigar Hanım, Seniha Hikmet, Müjgan bint-i Abdullah, Cavide Peyker, Habibe, Perviz derginin yazarlarındandır.

Derginin çıkış gayesi, Osmanlı toplumunun ilerleyebilmesi için kadınların ve annelerin eğitimine olan ihtiyacın ne kadar çok olduğunu anlatmak olmuştur. İstibdâd döneminde kadının geri kaldığını, Meşrûtiyet'le birlikte bunun tersine döneceği ve ilerleneceği vurgulanmıştır.¹¹¹ Derginin kurucuları, yöneticileri ve yazarları İttihât ve Terakkî Cemiyeti'ne bağlılık göstermiştir. Dergi bazı yardım

¹⁰⁹ Yıldız Akpolat, *Sosyoloji Araştırmaları, Osmanlı'da Kadın Dergileri ve Sosyoloji Dergileri*, İstanbul, 2004, s. 134.

¹¹⁰ Hakan Aydın, “Kadın (1908-1909):Selanik'te Yayımlanan İlk Kadın Dergisi Üzerine Bir İnceleme”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 22, Konya, 2009, ss. 147-156.

¹¹¹ Akpolat, *a.g.e.*, s. 79.

dernekleri ile de yakın ilişki içinde olmuştur. Kadınların eğitimi, toplumsal yaşama katılması, örgütlenmesi, derginin önem verdiği konuların başında gelir.¹¹²

1.3.3. Demet (1908)

Kendini “*edebî, ilmî, siyasi*”, “*hanımlara mahsus*” “*haftalık musavver mecmuâ*” olarak tanıtan ve dergi cumartesi günleri çıkmıştır. İdarehanesi Bâb-ı Âli caddesinde Hilal Matbaası’nda özel bürodur. Muharriri Celal Sahir’dir. On altı sayfalık dergide sayfa numaralandırılması yeni sayıda kaldığı yerden devam etmiştir. Bu dergide yazılar iki sütun halinde dizilmiştir. Basit resim ve çizimlere rastlanılmaktadır.

Abone bedeli olarak İstanbul için senelik doksan beş, altı aylık elli, taşra için senelik yüz yirmi, altı aylık altmış beş kuruş belirlenmiştir. Derginin yedi nüshası mevcuttur. Son iki nüshasında hem imtiyaz sahibi hem de matbaası değişiyor.

Celâl Sâhir, Tahsin Nahid, Enis Avni, Süleyman Nazif, Mehmet Âkif, Mehmet Emin, Selim Sırrı, Mithat Cemal, Ulviye, Fatma Müzehher, Lugufet Fuad Hâlîde Salih, Nigar bint-i Osman, Ruhsan Nevvâre, İsmet Hakkı gibi kadın imzalar yer almıştır.

Derginin ağırlıklı konuları diğer kadın dergilerinde de olduğu gibi çocuk terbiyesi, kadınlar, eğitim ve sağlıktır. Ayrıca ecnebî hanımların tanıtıldığı yazılar, tefrika eserler ve bolca şiir bulunmaktadır. Önceki kadın dergilerinden farklı yanı kendini “siyasi” olarak tanıtmaması ve siyasi konulara da yer vermesidir. Yalnız bu dergiyi siyasi konulara yer veren ilk dergi olarak nitelemek çok da doğru olmaz. Çünkü diğer dergilerde de siyasi konular yer bulmuştur.

1.3.4. Musavver Kadın (1911)

“*Musavver Kadın Risale-i Edebiye ve İctimâ’iyyesi Osmanlı hanımlarına mahsus haftalık siyasi, ilmî gazetedir*” başlığıyla yayınlanmış, KDB’de sekizinci sayısını da çıkardığı görülen derginin yedi sayısı mevcut olup altıncı sayı

¹¹² Aydın, a.g.m., ss. 147-156.

bulunmamaktadır. Derginin bazı sayıları on iki bazı sayıları da on altı sayfa ve resimli olarak çıkmıştır. İstanbul’da Şeref Sokağı’nda Hürriyet Matbaası’nda basılmıştır. İmtiyaz sahibi ve müdürü Nizamettin Hasîb’dir. Müessisleri de Nizamettin Hasîb ve Âdil Süleymân’dır. Derginin fiyatı yirmi paradır.

Derginin edebî ağırlıklı olduğu söylenebilir. Tefrikalar, tercüme hikayeler, şiirlerin olduğu dergide tıbbî yazıları da okumak mümkündür.

Yazarlar ise Mehmet Nurettin, M. Namık, Nizamettin Hasip, Osman Nuri, Fatma Afife, Perviz, v.d’dir.

3.5.5. Kadın / İstanbul (1911)

“*Tenvîr-i efkâr ve tezhîb-i ahlâka hâdim Osmanlı hanımlarına mahsus ilmî, siyasî, edebî haftalık risaledir*” başlığı ile çıkan derginin kapak isminin altında ve dergi içeriğinde yer yer Fransızca ibareler vardır. İlk sayısı sekiz sayfa olarak yayımlanan derginin bazı sayıları otuz iki sayfa olarak çıkmıştır.

İlk sayının kapağında Galata’da Perşembe Pazarı Sokağı’nda Saatçiler Hanı’nda basıldığı belirtilen dergi, KDB’de “*Kadın [İstanbul]*” olarak gösterilmiş ancak kapak fotoğrafı ve başlık bilgisi Selanik’te çıkan *Kadın* isimli bir başka dergiye ait olup ilgili dergi yukarıda işlenmiştir.¹¹³

İstanbul’da çıkan *Kadın* dergisinin imtiyaz sahibi ve müdürü Nizamettin Hasib’dir. Edebî müdür olarak Süleyman Bahri ismi verilmiştir. Dergi ilk olarak Kader Matbaası’nda basılmıştır fakat sonraki sayılarda üç farklı matbaa değiştirmiştir. Sayfa sayısı tutarsızlıklar arz eden dergide yazılar da bazen iki bazen üç sütun halindedir. Abone bedeli senelik 65 altı aylık 38 kuruştur. Derginin nüshası ise 1 kuruştur.

Dergi kadınların ilgisini çeken süs, güzellik, jimnastik gibi konularda yazılar neşretmiştir. Edebî ağırlığı daha çok hissedilen dergide şiir, vecize, tefrika roman, mektup, konferans metni, piyes bulunmaktadır.

¹¹³ **Kadın** (İstanbul), S. 1, s. 1. (11 Ağustos 1327)

1.3.6. Güzel Prenses (1913)

KDB’de bulunmayan bu dergiye HTUK’dan erişmek mümkündür. Buradan elli sayısına ulaşmak mümkündür fakat dergi ile ilgili bir makalede “*yüz elli üç sayısı tespit edilmiştir ve en çok yayınlanan kadın dergilerinden biridir*” denilmiştir. Dergide “*Haftada muntazam iki sayı neşronulur*” diye yazmıştır. Fakat haftada üç kere çıktığı da vakidir. Sekiz sayfalık derginin numaralandırılması kesintisiz şekildedir. Yazılar iki sütun halindedir ve bazı bilimsel yazılara yer verilmiştir. Diğer dergilerde rastlanmayan bir yazı türü bu dergide mevcuttur ki o da rüya tabirnamesidir.

Dergi kapağında nüsha ya da numara yerine forma kelimesi kullanılmıştır. Cüneyd Okay, “*Saray Entrikaları*” romanına kapak olarak hazırlanmış formalar olduğunu yazmıştır. “*Saray Entrikaları*” romanının tamamlanışı ile *Güzel Prenses* dergisi de yayınına noktalamıştır. *Güzel Prenses*’in hem imtiyaz sahibi hem de mütercimi Sisak Ferit Bey’dir. Diğer mütercim ise Avanzâde M. Süleyman’dır. Dergide kadınlar için faydalı ve pratik bilgiler verilmiştir. Yemek tarifleri, mutfak, tıbbî bilgiler, dünyadan haberler, güzel sözler, hikâyeler, temizliğe dair bilgiler derginin sütunları arasında yer alır.¹¹⁴ Dergide yazar isimlerine rastlanılmamıştır.

1.3.7. Kadınlık Hayâtı (1913)

1913 yılında yayınlanan sahibi ve müdürü Emine Seher Ali olan *Kadınlık Hayâtı*’nın girişinde “*Kadınlığın teâlisine hâdim, sahâifi kadın kalemlerine küşâdedir.*” denilmektedir. *Kadınlık Hayâtı*’nın yazar kadrosunun tamamını kadınlar meydana getirir. Her sayıda en az iki üç şiir vardır. Şiirler genellikle şâirleri tarafından derginin diğer yazarlarına ithâf edilir. Genellikle *Balkan Harpleri*’nin tesiri altında yazılmış şiirlerde *Bulgar vahşeti, vatan, Rumeli* gibi konular işlenmiştir. *Kadın haberleri, romantik hikâyeler, bilmeceler, tefrika romanlar* derginin diğer bölümleri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁵ Yazarlar Bedia Leman,

¹¹⁴ Cüneyd Okay, “Nadir Bulunan Bir Kadın Dergisi: Güzel Prenses”, **Toplumsal Tarih**, İstanbul, Haziran 1995, s. 56.

¹¹⁵ Cüneyd Okay, “Kadın Dergileri Bibliyografyası’na Katkı, Kadınlık Hayatı”, **Toplumsal Tarih**, İstanbul, Mart 1997, ss. 49-50.

Saide Raziye, Atiye Şükran, Melike Sabih, F. Mebrukedir. Nüshası 40 paradır. Dergi HTUK’da bulunmamaktadır.

1.3.8. Mektep Müzesi (1913)

“*Şimdilik on beş günde bir çıkar*” yazısıyla çıkmış olan derginin imtiyaz sahibi ve muharriri Ahmet Edîb, müdürü ise Hüseyin Rıfkı’dır. Nüsha fiyatı 2 kuruş olan derginin senelik bedeli ise 40 kuruştur. Otuz iki sayfa olan dergide yazılar iki sütun halindedir. Bâb-ı Âli Caddesi’nde Zarafet Matbaası’nda basılmıştır. KDB’de bulunmayan dergi HTUK’da on iki sayı bulunmaktadır.

“*Maksat ve Gaye*” başlıklı ilk makalesinde ilim ve fen severlere hitap edeceğini ifade eden dergi bilim dergisi özelliğindedir. Çocuk terbiyesine ve kadınlara ait yazılar da mevcuttur. Daha sonra “*Resimli Dünya*” adıyla neşredileceğini ve ayda bir çıkacağını aktaran derginin yazarları Ahmet Edip, Halide Edip, Münir, Yusuf Ziya, Nedim v.d’dir. Dergide bazı yazılar ise imzasızdır.

1.3.9. Kadınlar Dünyâsı (1913)

Kadınlar Dünyâsı dergisi yayın hayatına günlük gazete olarak girmiş 100. sayısından 194. sayısına kadar haftalık olarak yayınlanmıştır. Toplamda 208 sayısıyla en çok nüsha çıkaran dergilerdendir.¹¹⁶ İmtiyaz sahibinin Nûriye Ulviye, mesul müdürünün Emine Seher olduğu dergide “*Fennî, edebî, ictimâî hanımlara mahsûs yevmî gazetedir.*” tanıtım yazısı ve “*Sahîfemiz cins ve mezhep ayırmaksızın muhterem Osmanlı hanımları eserlerine aittir.*” ibareleri yer alır.

Yazıların üç sütun olduğu dergi dörder sayfalık olarak çıkmıştır. Nüshası 10 para olan derginin abone bedeli senelik posta ücreti dâhil 100, altı aylık 60 kuruştur. “*Ücreti verilmeyen mekâtib kabul olunmaz*” ibaresinden mektupların ücret karşılığında yayınlandığını çıkarabiliriz.

Dergide Emine Seher Ali, Semiha Nihal, Pakize Nihal, Atiye Şükran, Nevvare Şükran, Fahrü’n-Nisa, Melike Sabih gibi isimlere rastlanılmaktadır. Derginin

¹¹⁶ Kadın Dergileri Bibliyografyası’na göre. Haz. Toska, vd., a.g.e..

“İctimâ’i” başlığını taşıyan giriş yazılarında kadınların haklarına dair yazılar yazılmış ve kamuoyu oluşturulmuştur. Derginin yayın politikasını izhar eden bu yazıların dışında çocuk terbiyesine dair yazılar da bulunmaktadır. Ayrıca şiir, hikâye gibi edebî faaliyetler de vardır.

“Kadın hareketinde bir lokomotif görevi üstlenen Kadınlar Dünyâsı, kadınların, buldukları konumdan ne kadar rahatsız oldukları ve hakları için ne tür mücadeleler verdiklerini, bu mücadeleler sırasında hem erkeklerle hem de bu uyanışa karşı olan hemcinsleriyle yaşadıklarını kadın dilinden, kadın gönlünden kopan, kimi zaman haykırıya varan sözlerle dile getirdiklerini görülmektedir.”¹¹⁷

1.3.10. Erkekler Dünyâsı (1913)

Başlığı itibariyle her ne kadar erkeklerle ilgili olduğu izlenimi uyandıran bir dergi gibi olsa da bu dergi KDB’de kadın dergisi olarak zikredilmiştir. “Sahâifimiz kadınlığın kadir ve kıymetini ilim fen ve edebin uluvviyetini takdîr eden münevver Osmanlı gençleri âsârına küşâdedir” başlığıyla çıkan dergi sekiz sayfa olarak tek sayıdır. Müdürü Rıfat, yazarları İbn-i Azîze, Sina Râşit, İbnü’s-Selim Süleyman’dır. Nüshası 60 para abone ücreti posta ücreti dâhil 100, altı aylığı 60 kuruştur. Yabancı ülkeler için seneliği 38 altı aylığı 20 franktır.

Resimli olarak çıkarılan dergide yazılar iki sütun halindedir ve “Mesut bir âile nasıl teşkil edilir”, “Safâhat-i sefâhetten” başlıklı yazılar ile aşk mektubu örneklerine yer verilmiştir.

1.3.11. Kadınlık (1914)

“Kadınlığın varlığını ve memlekette bir mevki bulunduğunu müdafaa eder, perşembe günleri neşrolunur, musavver gazetedir. Sahâifimiz bi’l-umum Osmanlı hanımları âsârına küşâdedir.” başlığıyla 1914’te çıkan Kadınlık dergisinin sâhib-i imtiyazı Hacı Cemal, ser-muharriri ise Nigâr Hanım’dır. (Muhtemelen Nigar Cemal Hanımdır.) Müdürlüğünü ise Süleyman Tevfik üstlenmiştir. Altıncı sayıdan itibaren

¹¹⁷ Fatma Büyükkarcı Yılmaz, Tülay Gençtürk Demircioğlu, **Kadınlar Dünyâsı 1. – 50. Sayılar, Yeni Harflerle (1913-1921)**, KEKBMV, İstanbul, 2009, s. 15.

derginin adının altında “*hey’et-i tahrîriye müdüresi*” olarak Nevvare Şükran ismi yazmaktadır. Dergi perşembe günleri çıkacağını söylemekle beraber ilk sayının kapağının en üstünde ortada cumartesi yazmaktadır. Fakat dergi 9. sayıya kadar perşembe günleri 9. sayıdan sonra cumartesi günleri çıkmıştır. Nüshası elli para olan derginin abone bedeli posta ücreti dâhil seneliği seksen altı, aylığı elli kuruştur. Yabancı ülkeler için seneliği otuz beş, altı aylığı on sekiz franktır. İletişim adresi olarak Bâb-ı Âli Caddesi’nde Orhan Bey Hanı’nda 8 numarayı belirten derginin Cihan Matbaası’nda basıldığı yazmaktadır.

İlk nüshanın kapağında bir resim vardır ve altında şöyle yazmaktadır: “*Avrupa’nın meşhûr aktrislerinden Matmazel Berit*”. Dergide kısım-ı ictimaî, kısım-ı edebî, tabâhât diye bölümler bulunmaktadır. Son sayfasında ise mûsikî bölümü vardır. Dergide “*Katil Mirasçı*” adlı bir tefrika yayınlanmıştır. Hanımların dikkatini çekebilecek kıyafetler fotoğraflarıyla verilmiş ayrıca dikiş yöntem ve teknikleri açıklayıcı bir şekilde izah edilmiştir. Yazıların iki sütun halinde görüldüğü dergi toplamda on bir sayı yayınlanmıştır. On birinci sayıdan sonra “*Kadın Duygusu*” adıyla bir dergi daha yayınlanmıştır. Bu dergi KDB’ye göre “*Kadınlık*” dergisinin devamıdır. Derginin hanım yazarlarından bazıları Şükûfe Nihâl Mithat, Nevvare Şükran, Halise Eşref, Nilüfer, Vedide, Raife Halil, Hayriye Fitnat, Bedriye, Cahide Cevdet’tir. Erkek yazarlarından bazıları ise İbnü’l-Feridun Mehmet Sıtkı, Mustafa Şevket, Üdî Ahmet Bey, Ebu’s- Süreyya Sami, Hacı Cemal, Mahmut Sadık’tır.

1.3.12. Seyyâle (1914)

“*Genç kızlarımızla hanımlarımıza mahsûs, ilmî, fennî, edebî, ahlâkî, felsefî, sînâî, seyyâhî musavver mecmuâ’dır*” şeklinde tanıtılan dergi kadın dergileri arasında felsefî başlığını kullanmış ilk dergidir. Dergi perşembe gününe denk gelmiş yalnız bir sayı çıkabilmiştir. HTUK’da bulunmayan derginin bu tek sayısı Kadın Eserleri Kütüphanesinde mevcuttur. İmtiyaz sahibi Adile Necati müessisleri İskender Fahrettin, Profesör H. Cevat, müdüresi ise Şekibe Ali’dir. Ser-muharriresi de Salime Servet Seyfi’dir. Seneliği otuz, altı aylığı on yedi kuruş olan dergi Cağaloğlu’nda Matbaa-i Hayriyye’de basılmaktadır.

“Paris’te bir Türk Kızının Hayat-ı Sefîlânesi Münasebetiyle”, “Mesirelerde Rezalet” “Çocuk Terbiyesi”, “İlim ve İrfân Cenneti”, “Beşiği Sallayan Eller Yüksелеcek” gibi makalelerin bulunduğu dergide yazılar iki sütun halinde yayımlanmıştır.

1.3.13. Kadınlar Âlemi / Osmanlı Kadınlar Âlemi (1914)

1914 yılında müdürlüğünü E.Eşref’in yazı işleri müdürlüğünü M. Ekrem’in, başyazarlığını ise Feriha Kâmurân’ın yaptığı *Kadınlar Âlemi* dergisi yayın hayatına atılır. Haftalık olarak yayınlanan dergi “*ictimâî, edebî, resimli hâne gazetesi*” olduğunu belirtir. 4. sayıdan itibaren hem ismini hem de tanıtım yazısını değiştirir. “*Osmanlı Kadınlar Âlemi*” ismini alan dergi “*Osmanlı kadınlarının teâli ve tekâmülüne hâdim ictimâî, edebî, haftalık resimli hanım gazetesidir*” başlığıyla yayın hayatına devam eder. İletişim adresi olarak Bâb-ı Âli karşısında daire-i mahsusayı gösteren dergi Cihan Matbaası’nda basılmıştır. Dergi nüsha ücretini yirmi para, senelik aboneliği -posta ücretiyle- yirmi beş, altı aylığı on beş kuruş olarak belirlemiş, ecnebiyye için ise senelik on frankla bedellendirilmiştir.

Genelde sekiz sayfa olan derginin bazı nüshaları on ve on iki sayfa olarak çıkmıştır. Batılı giyim tarzında hanımların fotoğraflarının bulunduğu dergide yazılar iki sütun halindedir.

Yazarlar Ferit Mübin, Yusuf Ziya, Emin Hâkî, Eşref Nesib, M. Sabit, Mehmet Hidayet, Yeni Şair, Mahmut Sadık, Ekrem Fazıl, Yaşar Nezîhe, Fatma Zehra, Şahver, Muazzez Salih, Feriha Kâmurân, Emine Ferhunde vd’dir.

Dergide şiirler, mektuplar, makaleler, bilmeceler, tefrika hikâyeler yer almaktadır. Derginin yayın politikası hakkında ipuçları vermesi açısından bazı makale başlıkları şöyledir: “*Türklük Cereyânı Önünde*”, “*Türklük Cereyânı Önünde Kadının Ehemmiyeti*”, “*En Değerli Kadın, Kadınlar Terbiye ve Ahlâk Üzerine Olan Tesirleri Münasebetiyle Ruh-ı Beşerin Menbalarıdır*”, “*Zelzele-i Ruh-Terakki-i Nisvan- Salâh-ı Rical*”.

1.3.14. Sıyânet (1914)

“*İctimâî, edebî, ilmî, iktisadî kadın ve âile gazetesidir*” başlığıyla yayınlanan derginin nüshası bir kuruştur. Haftalık olarak perşembe günleri çıkan dergiye İstanbul ve taşra için senelik elli dört, altı aylık otuz kuruş, yabancı ülkeler için on beş frank ücret belirlenmiştir. On altı sayfa çıkan derginin KDB ve HTUK’da 11, 15 ve 16. sayıları mevcuttur. Resimli olarak basılan dergide yer yer Fransızca ibarelere de rastlanılmaktadır. Kapakta yer bulan resmin altında “*İzcilik Teşkilatından*” ibaresi ve yine aynı yerde latin alfabesiyle “*Oymak Beyleri*” yazmaktadır. Dergide yer yer Fransızca ibarelere de rastlanmaktadır.

İmtiyaz sahibi M. M., mesul müdürü Zâime Hayriye iken, idare, yazı ve ilan işlerinden sorumlu kişinin Ekrem Bey olduğu yazmaktadır. Yazarlar Mustafa Muhlis, Fatma Saide, Halil Hamit, Dr. Nurettin Ramih, Mehmet Nadir, Namık Ekrem, Köprülüzade Mehmet Fuâd, İbnü’l-Faruk Nizamettin, Şaika Peyami vd.’dir.

Doktorların kaleminden sağlık yazılarının bulunduğu dergide, başka milletler tanıtılmış, İşkodra, İslam ve Hristiyan kadın kıyafetleriyle ilgili makale yazılmış, “*Çocuk Beslemek*” ve “*Kadınlara Her Şey Lazım*”, “*Eski Türklerde Kadın*” gibi başlıklarda bilgiler verilmiş ayrıca küçük hikâyeler, bilmece, ilm-i hisâb meraklılarına sorular yer bulmuştur.

1.3.15. Hanımlar Âlemi (1914)

“*Perşembe günleri çıkar, edebî, ictimâî, resimli hanım gazetesidir.*” başlığıyla çıkan dergi nüsha fiyatını yirmi para, seneliğini posta ücretiyle yirmi beş, altı aylığı on beş kuruş olarak, memalik-i ecnebiyye için ise senelik on frank olarak belirlemiştir. Müdür olarak ilk Mehmet Âsâf’ı gördüğümüz dergi önce Cihan Matbaası’nda basılmıştır. Dördüncü sayıda müdür Ahmet Cevdet olurken matbaası da değişmiş ve Necm-i İstikbal Matbaası’nda basılmaya başlanmıştır. On dokuzuncu sayıda müdür tekrar Mehmet Âsâf olurken matbaa Tefid Matbaası olmuştur. İdare yeri olarak Bâb-ı Âli Caddesi’nde Daire-i Mahsusa’yı belirtmektedir.

Derginin ilk sayısının arka kapağında latin harfleriyle derginin adı yazmaktadır ve dergiyle ilgili tanıtım cümleleri de Fransızca'dır. Ön kapakta verilen kadın fotoğrafının altında ise “*Moda Mucitlerinden Miss Maji*” yazıyor. Daha ilk neşrinde yayın politikasını anlatan bir ibareyle karşılaştığımız söylenebilir. Sekiz sayfa çıkan dergide yazılar iki sütun halindedir. Derginin son sayfasının altında bilmece kuponu verilmiştir. Yazıların edebî ağırlıklı olduğunu söyleyebileceğimiz dergide yazarlar; Ahmet Cevdet, Mehmet Âsâf, Nigar Bint-i Osman, Fatma Neşide, Mehmet Rauf, Abbas Lütfî, Lamia, Sâmiha, Müjgân, Muazzez Salih, İhsan Ali Rıza, Eşref Nesîb, Ali Seza, Fahri Seza, Fatma Zerrin, Belkıs Ümit vd.'dir.

1.3.16. Bilgi Yurdu Işığı (1917)

“*Hanımlar Bilgi Yurdu Müessesesi'ne merbut aylık risaledir.*” tanıtım yazısıyla çıkarılmış olan dergi Bilgi Yurdu Müessesesi'nin bir yayın organıdır. Dergi on üçüncü sayıdan sonra isim değiştirmiş ve *Bilgi Yurdu Mecmuâsı* adını almıştır. Dergide “*Bir İfade*” başlığı altında verilen yazıda “*Bilgi Yurdu Işığı tamamıyla Bilgi Yurdu Müessesesi'nin maksadını takip edecektir. Bilgi Yurdu memleketimizde ihmal olunan ve bu suretle cehalete atılmış bulunan kadınlığın imdadına yetişmek ve mümkün olduğu kadar onların tahsîl-i ilm ü marifet eylemelerine uğraşarak o zararın hiç olmazsa el-yevm yaşayanlar üzerinde telafisine çalışmak üzere açılmış bir müessesedir*” denilmiş hem bir okul hüviyetinde¹¹⁸ olan müessesenin hem de derginin kadınlara dair düşünce ve politikası belirtilmiştir. Ayrıca ikinci sayıdan itibaren kapakta “*Erkek çalışmamakla yalnız kendisi, kadın ise kendisini, çocuklarını ve bütün bir milleti dışar-ı sefalet eder*” yazmaktadır.

Derginin müdürlüğünü ve başyazarlığını birinci ve on dördüncü sayılar arasında Ahmet Edib, on yedinci sayıya kadar kalan sayılarda Macit Şevket yapmıştır. Şehzadebaşı Evkâf-ı İslamiyye Matbaası'nda basılmış Cemiyet Kütüphanesi'nde ise dağıtımı yapılmıştır. İlk sayıda kırk para olan dergi fiyatı ikinci sayıdan itibaren bir kuruş olmuş, on ikinci sayıda iki kuruş, on üçüncü sayıdan sonra

¹¹⁸ İlk nüshanın kapağında ders programı veren Bilgi Yurdu Müessesesi'nin, Kur'ân-ı Kerim'den İngilizce'ye, coğrafyadan matematiğe ve müziğe çok yönlü bir eğitim verdiği söylenebilir.

ise beş kuruş olarak devam etmiştir. On altı sayfa ve resimli çıkan dergide yazılar tek sayfa halindedir. Dergi toplama on yedi sayı çıkmıştır.

Yazarlar, Ahmet Emin, Dr. Nurettin Ramih, Tahsin Nejat, Dr. Hayri Ömer, Kemal, İhsan, Halide Edib, Beyhan, Muallime, Ali Rıza, İffet Şevki, Güzide, Şükûfe Nihal, Hür Kadın, v.d.dir. Bazı makale başlıkları ise Amerika’da Aile Hayatı, Ahlâk ve Kadın, Kadınlarımızın Çalıştırılması, Ailede Kadının Mevkii, Alman Hayat-ı İrfanı, Türkler ve Edebiyatları, Fotoğrafçılık şeklindedir.

1.3.17. Genç Kadın (1918)

1918 yılında yayın hayatına atılan derginin isminin altında yalnızca “*On beş günlük mecmuâdır*” yazmaktadır. Diğer kadın dergilerinde bulunan *kadınlara mahsus* gibi yahut *ilmî, edebî* gibi ayırıcı ifadeler yer almamaktadır. Elimizde bulunan tek sayı perşembe günü çıkarılmıştır. On altı sayfa olarak çıkarılan dergide yazılar yer yer tek sayfa iken yer yer iki sütun halindedir. Nüshası beş kuruş, seneliği yüz yirmi, altı aylığı yetmiş beş, üç aylığı kırk kuruştur. *Tâlibât* (kız öğrenciler) için yüzde on indirim uygulanacağı da bildirilmiştir.

İmtiyaz sahibi Seyid Tahir olan derginin müdürü Süleyman Tevfik, müdiresi Hatice Refik hanımefendidir. Sözü geçen hanımefendinin Selçuk Hatun Sultânisi’nde, hikmet ve kimya muallimesi olduğunu dergiden öğreniyoruz.

Derginin Hakkı Tarık Us Koleksiyonu’nda bulunan nüshası incelenmiştir. Bazı yerleri yırtılmış olduğundan okunamamıştır. Mecmuâmızın “*Mühim Sualler*” başlığı altında kadınlık meselesi, kadınların siyasi haklarıyla ilgili soruların yanında “*Bir Kadın Mecmuâsı Fikrinizce Hangi Mevzulara Ehemmiyet Vermelidir?*” gibi sorular da sorulmuş ve okuyuculardan cevap beklenmiştir. Dergide “*Genç Kadın ve Mefkûresi*”, “*Kadın Felsefenin Mevzuu Olabilir mi?*”, “*Yeni Kadın*”, “*Goethe’nin Zevcesi*”, “*Şarkın Kızları*”, “*Maarifimizin İki Nev-i Telakkisi*” adlı makaleler vardır. Ayrıca “*Dalgalar Arasında*” ve “*Saf Kalp*” adlı şiirler vardır. Ayrıca Rıza Tevfik’e ait bir makalede psikoloji ve sosyoloji biliminin bazı kavramları Fransızca karşılıklarıyla verilmiş ve konu uzunca yer almıştır.¹¹⁹

¹¹⁹ **Genç Kadın**, S. 1, ss. 3-4 (24 Teşrîn-i Evvel 1334)

1.3.18. İzdivâc (1918)

“*İzdivâc saadet tevlîd eder*” başlığı ile çıkan dergi kendisini ilmî, edebî, ahlâkî ve ictimâ’î olarak tanıtır. On beş günde bir çıkarılan dergi, on altı sayfa ve on bir sayıdır. Yazıların iki sütun halinde olduğu dergide izdivac ilanları yer bulmuştur. Nüshası beş, seneliği yüz yirmi kuruştur. Yabancı ülkeler içinse otuz frank fiyat belirlenmiştir. İdarehanesi Cağaloğlu’nda Matbaa-i Orhaniye’dir. KDB’de bulunmayan dergi HTUK’dan incelenmiştir.

Dergi “*İzdivac, ilmî, fennî, edebî, ictimâî, hissî, maddî ve manevî bütün suallere şafî ve kafî cevap vermeye salâhiyettârdır. Bu husus için yalnız idarehânemize bir mektup göndermek kâfidir*” diyerek okurlara iddali bir sunuş yapmıştır.

Yazarlar, Mehmet Hulûsi, Ali Seyfi, E. Nedim, Ali Haydar Emir, Dr. Nurettin, M. Burhanettin, Şefik Rûhî, Tahsin Nuri, Aile Doktoru v.d. iken mesul müdür S. Tefvik’tir.

“*Zevce ve Zevcenin Vazifesi*” gibi ismine müteallik konulardan bahseden dergide “*Küçük Gelin*” adlı bir roman da tefrika edilmiş, ayrıca hikâye ve şiirlere de yer verilmiştir.

1.3.19. Türk Kadını (1918)

Okul hüviyetinde olan eğitim faaliyetleri yapan diğer bir kurum *Türk Kadın Dershanesi*’dir. Dershanede kadın ve genç kızlara dil, mûsikî ve çeşitli konularda dersler verilir. Yayın organının adı ise *Türk Kadını*’dır. Daha evvel *Türk Kızı* adıyla çıktığını öğrendiğimiz dergi birkaç hafta sonra *Türk Kadını* ismiyle “büyümüş” olarak karşımıza çıkıyor. “*Kadınlar için çalışır, on beş günde bir çıkar.*” başlığını taşıyor. Müessis ve müdür Muallim Ahmet Halid’dir. Tanesi beş kuruş olan derginin seneliği yüz yirmi altı, aylığı altmış kuruştur. İstanbul’da Matbaa-i Orhaniye’de basımı yapılan derginin idarehanesi halk kütüphanesidir. Dergide yazılar iki sütun halinde sıralanmış, on altı sayfa ve otuz sayı çıkmıştır.

Derginin yazarları arasında Necmettin Sadık, Ahmet Edib, Abdülfeyyaz Tefvik, Şükûfe Nihal, Mehmet Emin, İsmail Hikmet, Tahsin Nejat, Kâzım Nâmi,

Mehmet Arif, Faruk Nafiz, Ömer Seyfettin, Âkil Koyuncu, Halide Nusret gibi edebiyatımızın önemli isimleri vardır. Edebî ağırlığı hissettiğimiz dergide Ömer Seyfettin'in tenkit yazıları edebiyatımızın geçirdiği safhaların anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Genç kızların yazma kabiliyetlerini geliştirmek için kaleme aldığı makalelerden derginin kadınları yazı yazmaya teşvik ettiğini okumak mümkündür.

1.3.20. Genç Kadın (1919)

Karahisarlı Muallim Fuat Şükrü tarafından çıkarılan Fatma Fuat'ın müdireliğini yaptığı dergi 1919 yılında on altışar sayfa çıkarılmış ve toplamda on sayıya ulaşmıştır. “*On beş günde bir çıkar ahlâkî, ictimâ‘î ve edebî mecmuâ*” olarak kendini tanıtan derginin nüshası beş, seneliği yüz yirmi, altı aylığı altmış beş, üç aylığı otuz beş kuruştur. Yabancı ülkeler için seneliği otuz, altı aylığı on sekiz frank olarak belirlenmiştir. İdarehane adresi olarak Sevda Kütüphanesi'nin üstündeki daireyi gösteren dergi dağıtımını da Sevda Kütüphanesi'nden yapmaktadır. Basımı ise Mahmut Bey Matbaası'nda gerçekleşir. Ayrıca iletişim için posta kutusu ve telefon numarası da veren dergi on altı sayfa olarak on sayı çıkmıştır. Dergide yazılar iki sütun halinde sıralanmıştır.

Fahriye Nâhid, Emine Muallâ, Mehmet Tevfik, Hâlîde Nusret Kâzimi, Osman Nuri, Muallim Nâci, Feriha Kâmurân, Eşref Nesib, Refîka Zâtî, Hüseyin Zâtî, M. Ekrem isimlerinin yazı ve şiirleriyle buldukları dergide konu başlıklarından örnekler şu şekildedir. “*Kadın ve Kadınlık*”, “*Kadınlık Haklarından*”, “*Bizde Feminizm*”, “*Atasözleri*”, “*İçki İptilâsı*”, “*İzdivac*”, “*Vatanımızın Saâdeti Neye Vâbestedir?*”, “*Taaddüd-i Zevcât*”.

Dergide J. Rozeni tarafından yazılan, tercümesini Siret Tevfik'in yaptığı “*Tabibin Cinayeti*” adlı bir tefrika eser bulunmaktadır.

1.3.21. İnci / Yeni İnci (1919)

İnci dergisi birkaç farklı tanıtım yazısıyla okurlarıyla buluşmuştur. Örneğin dokuzuncu sayısında “*Her ayın ilk günü çıkar ve kadınlığa ait bi'l-cümle nazarî ve amelî mes'elelerden bahseder, resimli kadın mecmuâsıdır*” denilirken on beşinci

sayısında “*Her ayın ilk günü çıkar kadın gazetesidir*” denilmiştir. On sekizinci sayısında ise tırnak içerisinde “*İnci, sine-i vatana layık bir cevherdir*” yazılmış altında da “*Veliaht-ı Saltanat Abdülmecid Efendi Hazretleri*” ismi zikredilmiştir. Buradan hareketle derginin dönemin veliahtı, geleceğin sultânı tarafından kabul ve takdir gördüğü anlaşılır ki yine buradan batılılaşmanın devlet düzeyinde teşvik gördüğü, kadınlara dair bu nev’i neşriyattan memnun olduğu okunabilir. Derginin bir sonraki sayısında ise “*Her ay çıkar edebî mecmuâ*” yazmakta dolayısıyla dergi bu konuda bir tutarsızlık arz etmektedir.

Kapakta dergiyi neşreden Sedat Simavi olduğunu öğrenmek mümkünken elde olan sayı ve sayfalardan müdürü ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. Bu bilgiye ise KDB’den ulaşılmış dergi müdürünün Selahattin Hüsnü olduğu anlaşılmıştır. Yine buradan derginin resimli olarak otuz yedi sayı çıktığını, birinci ve yirmi yedinci sayılar arasında *İnci* ismiyle çıkarken sonrasında *Yeni İnci* adıyla on iki sayı daha çıktığını görmek mümkün. Fakat bu toplamda otuz dokuz sayı yapar ki bu, derginin toplam sayısının yanlış verildiğini göstermektedir. Aslında derginin bir nüshası daha mevcuttur ki bu nüsha “*Bayram Nüshası*”dır ve “*Nüsha-i Fevkalâdesi*” adıyla adlandırılmış numara verilmemiştir. Dolayısıyla dergi kırk sayı çıkmıştır denilebilir.

On beş kuruş bedelle başlayan dergi sonra fiyat artırımına gitmiş ve yirmi kuruş olmuştur. Derginin senelik abonesi yüz elli kuruş iken altı aylık abonelik kabul edilmemektedir. Yabancı ülkeler için ücret belirlenmediğinden derginin yurt dışına satışı olmadığını sonucunu çıkarıyoruz. İdarehanesi ilk olarak Bâb-ı Âli Caddesi’nde Reşit Efendi hanında olan dergi *Yeni İnci* adıyla çıkmaya başladıktan sonra idarehanesi de değişmiş Servet-i Fünûn Matbaası’nda özel bir büroya taşınmıştır. Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaası’nda ise basımı gerçekleştirilmiştir.

Derginin yazarları arasında yeni Türk edebiyatımızın önemli isimleri de vardır. Ahmet Hikmet, Burhanettin Şevki, Ercüment Ekrem, Kemaleddin Turgut, Ali Canib, Fâzıl Ahmet, Necmettin Sahir, Reşat Nuri, Halide Nusret, Rûşen Eşref, Fâruk Nâfiz, Recaizade Mahmut Ekrem, Yahya Kemal, Bahâ Kâmil, Enis Behiç, Hüseyin Avni, Süleyman Nazif, Server Sıtkı, Abdülhak Hamîd, Ahmet Kutsî bu isimlerdendir.

Dergide yabancı yazarlardan alıntılar yapılmıştır. Bu alıntılar yalnızca Avrupalı yazarlardan değildir. Uzak Doğu (Japonya) ve Hint Edebiyatı'ndan da tercüme yapılmıştır. Edgar Allan Poe, Tagore isimlerine rastlanan dergide Japon şairlerinden örnekler de vardır.

*“İnci Osmanlı İmparatorluğu'nun aristokrat kadınının yerini, Batılı yaşam şekline uygun kadına bıraktığını vurgular. Bu geçişi yazılarında yansıtmaya çalışır.”*¹²⁰

1.3.22. Diyâne (1920)

“Çerkez kadınları teavün cemiyetinin nâşir-i efkârıdır” başlığı ile çıkan dergi, kendisini, ilmî, ictimâî, edebî olarak vasıflandırmıştır. İstanbul'da Matbaa-i Osmaniye'de basılmış olan derginin nüsha fiyatı on beş, seneliği iki yüz altı aylığı yüz seksen, üç aylığı ise doksan kuruştur. Derginin dağıtımı İstanbul'da Çerkez Kadınları Teavün Cemiyeti'nden yapılmaktadır. Derginin imtiyaz sahibi Seza Poh, başyazarı ise Hayriye Melek Hunç'tur. On beş günde bir yayınlanacağı bildirilen dergi ancak tek sayı çıkabilmiştir. Yazıların iki sütun halinde olduğu dergi on iki sayfa Türkçe dört sayfa Çerkezce basılmıştır. Çerkezce kısmı okumak isteyenlere kolaylık olması için bir alfabe hazırlanmıştır.

Dergide “İctimâî Hayatımızda Kadının Mevkii”, “Lisan-ı Millîye'nin Ehemmiyet-i İlmîyye ve Medeniyyesi” başlıklı makaleler vardır.

1.3.23. Hanım (1921)

1921'de Sedat Simavi tarafından “Hanım, her ayın ilk günü intişâr eder; kadın, salon, âile gazetesidir.” ibaresiyle çıkarılan Hanım mecmuâsı hitap ettiği okuyucu zümresini bu şekilde belirlemiş, gayesini de “Maksat ve arzumuz, bedî zevk ve ihtiyaçlarınızı tatmin etmek ve yaşamakta olduğumuz feci hatıralarıyla bunalan kalplerimize bir nur ve şevk vermektir. Hanım, zerâfet ve nezâketi ve ulviyeti ile hakiki bir hanımdır. Hanım temiz ve kibar kadın, salon ve âile gazetesidir olacaktır.”

¹²⁰ Hatice Özen, *Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadın Gazete ve Dergileri (1868-1990)*, İstanbul, 1990, ss. 29-31.

şeklinde ifade etmiştir. Renkli ve resimli olarak neşredilen mecmuânın ilk sayısında “*elliye yakın*” fotoğraf ve resim bulunurken ikinci sayıda fotoğrafların sayısı azalmıştır. Resimler ise yazılara çerçeve teşkil edecek ufak tefek süslemeler şekline dönüşmüştür.

Derginin nüsha fiyatı on beş, senelik abone bedeli iki yüz, altı aylık yüz yirmi kuruştur. Yabancı ülkeler için belirlenen fiyat ise senelik iki yüz yirmi beş, altı aylık yüz otuz kuruştur. İdarehanesi ve matbaası Dersaadet'te Nur-i Osmaniye'de Şeref Sokağı'ndadır. On altı sayfa çıkan dergide yazılar fotoğrafların çevçevesi olacak şekilde bazen iki genelde ise üç sütun halindedir. Birinci sayıda derginin sayfa numaraları verilmişken ikinci sayıda hiç sayfa numarası verilmemiştir. Mecmuânın iki sayısının da kapağına başı açık kadın resmi konulmuştur.

Yazarlara gelince, Emine Semiye, Rauf Ahmet, Ebuzziyazâde Velîd, Fâlih Rıfkı, Ercüment Ekrem, Selahaddin Enis, Fâruk Nâfiz, Abdurrahman Hamdî, Yusuf Ziyâ, F. Osman, Meclûbe, Mehmet Adnan, Mustafa Kenan, Ahmet Hamdi Efendi v.d.'dir. Dergide “*Ağız Tadı*” adıyla bir başlık açılmış yemek tarifleri verilmişken moda başlığıyla da dikiş faaliyetlerinden ve modadan bahsedilmiştir.

1.3.24 II. Meşrûtiyet Dönemi Dergilerine Toplu Bir Bakış

II. Meşrûtiyet'le birlikte sayıları artan dergilerde bazı renkli resimler görülmeye başlanmıştır. Artık sayfa sayıları da artmaya başlayan dergiler iştahla yayınlanmaya başlanmış ancak bir kaçı dışında uzun soluklu olmamıştır. Çoğu tek sayı yayınlanmış ve yayın hayatı son bulmuştur.

Bu dönemin ilk dergisi olan *Mehasin* magazin dergiciliğimizin nüvelerini atan yayınlarda bulunmuştur. Batılılaşma konusunda önemli çabalar içerisinde olan dergide İngiltere kraliçesinin bize örneklik teşkil edeceği söylenmiş ve kadınlara açık bir adres gösterilmiştir. Bunun dışında İngiliz kraliçenin oturma odasının fotoğrafı¹²¹ verilerek yalnızca kılık kıyafet olarak değil mimarî ve dekorasyon anlamında da batılılaşmaya yönlendirilmiştir.

¹²¹ **Mehâsin** S. 1, s. 8. (Eylül 1324)

Dönemin ilk ve önemli dergisi olan mehasinde “*En İyi Zevce Nasıl Adamlardır? Bir Zevcede Ne Gibi Meziyetler Arzu Edilir?*”¹²² başlıklı bir makale yazılmış olması bugüne kadar hep “en iyi hanım (eş) nasıl olmalıdır?” sorusuna cevap arayan insanlar için bir zihniyet değişimi yaşandığını yahut buna zemin hazırlandığını gösterebilir. Dönemin şartlarına ve anlayışına göre aykırı kabul edilebilecek bu soru kadın-erkek eşitliğini düşündürmesi anlamında önem arz etmektedir. Zira kusur ve meziyetin hep kadınlar üzerinden tartışılması nisbeten son bulup belki bu soruyla bir tersinden düşünmeye ve bakış açısını değiştirmeye dönüşebilir.

Bu dönemdeki dergilerde de önceki dönemlerde rastladığımız kadınların merak konuları olan güzellik, süs, kişisel bakım konuları mevcuttur. Ancak daha evvel kadınlar evin nizâmı, eşlerin ve çocukların bakımı gibi konulara muhatap olurken bu dönemde artık sosyal yaşamın hemen her alanında boy gösteren bir form olarak işlenmiştir.

Bu dönemde dergiler derneklerle iş birliği içerisinde olmuş kadının sosyal hayatın içerisinde aktif bir şekilde göstermiştir. Toplumsal farkındalığın artırılması için dergiler dernek faaliyetlerini duyurmuşlardır. Yine dergiler dersaneler kurmuşlar ve kadınların yaygın olarak eğitim öğretime katılmalarını amaçlamışlardır. Kadınların okul okuması gerekliliği fikrinin yaygınlaştırılması anlamında II. Meşrûtiyet döneminde dernek kuran, dersane açan ve dergi çıkaranların büyük katkısı olduğu söylenebilir.

Dergilerde Batı Edebiyatı’ndan Türk Edebiyatı’na geçmiş edebî türlerde de giderek ustalaşıldığı görülür.

Bu dönemde yayınlanan *Demet* dergisinde “*Osmanlı kadınlarının menâfi-i umûmiyesine hâdim*”, yine *Kadınlar Âlemi* dergisinde “*Osmanlı kadınlarının teâli ve tekâmülüne hâdim*” yazılmış, *Kadınlar Dünyası* dergisinde de “*Sahâifimiz cins ve mezhep farkı ayırmaksızın muhterem Osmanlı hanımlar eserlerine aittir*” denilmiştir. Bu dergilerde din ve milliyet farkı gözetilmemiş, dolayısıyla Osmanlılık vurgusu

¹²² **Mehâsin** S. 7. ss. 500-502. (Mart 1325)

yapılmış ve kadınların yazılarının, eserlerinin ayırım gözetmeksizin yayınlayacağı ilan edilmiştir.

Dönemin siyasî akımlarının tesiriyle birlikte II. Meşrûtiyet'in son dergilerinde Osmanlılık vurgusundan Türklük vurgusuna geçilmiştir. Hatta bir dergi Türk Kadını ismiyle çıkarılmıştır. Bu isimlendirme zihnî olarak bir farkın ürünüdür ve bu dergide bu minvalde neşriyat yapılmıştır.

Dönemin dergilerinde yine batılılaşmanın tesiri görülmekle beraber Türk-İslâm kültürüne ve edebiyatına ait motiflere de rastlanılmaktadır.

1.4. Cumhuriyet Dönemi Dergileri

Cumhuriyet döneminde kadın dergilerinin sayıları artmış olsa da konumuz gereği eski harfli kadın dergilerini işleyeceğimizden toplam yedi dergi üzerinde duracağız. 1928 harf inkılabına kadar çıkarılan eski harfli kadın dergileri; *Süs*, *Ev Hocası*, *Yıldız*, *Firûze*, *Türk Kadın Yolu*, *Âsâr-ı Nisvân* ve *Çalığışu*'dur.

1.4.1. Süs (1923)

1923'te Süs ismiyle çıkarılan dergi "*Haftalık Edebî Hanım Mecmuâsı*" olarak kendini tanıtmış amacını ise "*Gayesi, tavrı ve kıyafeti, bilhassa dimağı tezyin etmektir*" diyerek ifade etmiştir. Amaç diğer kadın dergilerinde olduğu gibi kadınlığa hizmet etmektir. Başyazarlığını Mehmet Rauf'un yapıdığı derginin ilk yılında müdür Hüseyin Remzi iken ikinci yıl bu görevi Muazzez Yusuf yürütmüştür.

Nüshasının fiyatı "*âdî kağıtlı*" ve "*nefis kağıtlı*" olmak üzere belirlenmiş, âdî kağıta basılan beş kuruş iken nefis kağıtlısı on kuruştur. Her nüshada yirmi kuruşluk ikramiye kuponu veren derginin birinci senesinde abonman ücreti âdî kağıttan olan için üç yüz, nefis kağıttan olan için ise altı yüz elli kuruştur. İkinci senesinde böyle bir ayırım olmaksızın posta ile evlere gönderilmek üzere seneliği beş yüz, altı aylığı iki yüz elli, üç aylığı ise yüz yirmi beş kuruştur.

İdarehanesi ilk sene Bâb-ı Âli Caddesi'nde Sevda Kütüphanesi'nin üstünde kendine has dairede iken ikinci sene Yerebatan'da emanet sandığı karşısında Âmedî

Matbaası'nda yine kendine has bir daireye taşınmıştır. Matbaalarda da değişiklik yaşanmış, daha evvel Tanin Matbaası'nda basılan dergi sonra Âmedî Matbaası'nda basılmıştır.

Dergide yazılar birinci senesindeki nüshalarda iki sütun halindeyken ikinci senedeki nüshalarda üç sütun halindedir. On altı sayfa ve resimli olarak çıkarılan dergi gösterdiği istikrar açısından matbuat hayatında başarılı sayılabilir. Maddi kaygıların yaşandığı dergide taksitli abonelerden taksitlerini yatırmayanların isimlerinin teşhir edileceği ilan ve ihtar edilirken bu sadece bir şantaj olarak kalmamış ikinci senesinde çıkardığı elli dördüncü nüshanın son sayfasında bu isimleri tek tek zikretmiştir.

Yazarları; Peyami Safa, Cenâb Şehabettin, Fahri Celâl, Abdullah Cevdet, Necdet Rüştü, Süleyman Bahri, Yusuf Ziyâ, Celâl Sahir, Fâik Ali, Florinalı Nâzım, Hüseyin Suad, Hakkı Nezih, Orhan Midhat, Osman Nuri, Mehmet Mesih, Sefaettin Rızadır. Hanım yazarlar ise Hâlide Nusret, Şükûfe Nihal, Suad Derviş, Muazzez Yusuf, Necibe Süreyya, Süheyla Muhterem, Güzide Osman v.d.'dir.

Dergideki yazıların içeriğine gelince, daha ilk nüshasında Hamdullah Subhi Bey'le yapılan “*Türk Kadını, Hayatı, Temâyülâtı, Harsı, İstikbâli*” adıyla sunulan mülâkattan derginin yayın politikası anlaşılabilir. Bu mülakat farklı sayılarda da verilmiş bir yazı dizisidir. Dergi kız okullarını ziyaret etmiş bu okuların Türk kadınlığının geleceği olduğunu ifade etmiş ve bu okulların açtığı sergilerden fotoğrafları gururla paylaşmıştır. “*Amerika'da Ev Kadınları*”, “*Anglo-Sakson Mekteplerinde Din ve Terbiye*”, “*Pariste Birkaç Gelin Kıyafeti*” gibi farklı ülke ve kültürlerle ait konulardan da bahsedilmiş ve fotoğraflarla okuyucuya görsel malzeme sunulmuştur. Ayrıca dergi yerel kültürle de ilgilenmiş, Anadolu düğünlerinde kadını inceleme konusu yapmıştır.

1.4.2. Firûze (1924)

“*Hanımlara mahsûs haftalık edebî mecmuâ*” tanıtım cümlesiyle çıkan dergi kendisinden önce neşredilmiş *Süs* dergisinin bir nev'i devamı olduğunu söylemiştir. İstanbulda Âmedî Matbaası'nda basılan derginin birinci ve üçüncü nüshalarına

ulaşılabilmiştir. Dergi, ilk sayısının iç kapağına gayesini “*Mesleğimizi iki kelimeyle hülâsâ etmek için bütün dünya ve bilhassa memleketimizde, son zamanlarda pek kesâfet etmiş olan kadın hareketlerini takip ve tesbît hâiz-i salâhiyet büyük muharrirlerin eserleriyle bu cereyânın sahih ve sâlim bir tarike dâhil olmasına yardım etmektir.*” şeklinde belirtmiştir.

Nüshası yedi buçuk kuruş olan derginin abonelik bedeli posta ile evlere gönderilmek üzere seneliği dörtyüz elli, altı aylığı ikiyüz elli kuruştur. Yabancı ülkeler için ise senelik beş yüz elli, altı aylık üç yüz kuruş abonelik bedeli belirlenmiştir.

Yazarlar Fazıl Ahmet, Adnan Avnî, Ahmet Hikmet, Safaeddin Rıza, Burhanettin Ali, Mehmet Rauf, Şükûfe Nihâl v.d.dir.

Yazıların iki sütun halinde verildiği resimli bu dergide Fransız kadın futbol takımlarından bazılarının fotoğrafları verilmiş ve galibiyetleri söz konusu edilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra yayınlanan dergi verdiği bu fotoğraflarla Türk kadınına çağdaşları olan hemcinslerinin uğraşları hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca dergide yer alan jimnastik hareketleri de ilgi çekmekte, kadınlara *narin ve mütenasip* olmak için gerekliliği arzedilmektedir. Yine dergide diğer kadın dergilerinde olduğu gibi moda başlıca konulardan olup pijama ve ayakkabı modelleri fotoğraflarla paylaşılmıştır.

1.4.3. Ev Hocası (1923)

“*Ev hanımlarına ve aile hayatına mahsus gayr-i mevkut mecmuâdır*” ifadesiyle kendini tanıtan dergi. Meslek ve maksadını “*Ev Hocası, az çok tahsîl görmüş âilelerle henüz mektepte tahsilde bulunan gençlere muhtaç oldukları birçok mâlumâtı veren, iktisâd-ı beytiye, ev idaresine, birçok işlere, fennin kavâd-i umumiyyesine hülâsa-i kelim insanların muhitlerinde temas ettikleri birçok mevâda gayet sade bir lisanla ve kolayca vukuflarını temin eden bir mecmuâdır. Bu mecmuâ adeta evlere gelen seygar bir hoca gibi kâriyelerine her şeyden bahsedecek ve her nüshası mutlaka birçok şeyler öğretecektir.*” diyerek dile getiren dergide yazar

isimleri şöyledir: Ahmed Edip, Ali Seyyidi, Faruk Nafiz, Mustafa Rahmi, Naîm, Nâsihe, Ziya Gökalp, Beyhan, Ari'dir. Sahibi ve müdürü ise Ahmet Edib'tir.

Dergide Ziya Gökalp'in "*Ev Kadını*" adlı bir şiiri ile Faruk Nafiz'in M. Kemal'i anlatan "*Allah'ın En Büyük Kulu*" adlı şiiri vardır ki dönemin ve derginin politikasını yansıtmaktadır.

Fiyatı beş kuruş olan derginin yirmi nüsha itibariyle aboneliği bir liradır. On abone bulan her kişiye bir abonenin karşılıksız verileceği duyurulmuştur. Yalnızca bir sayı çıkan dergi İstanbul'da İkdam Matbaası'nda basılmıştır. Bu tek nüshada yazılar tek sütun halindedir. Dergi eş zamanlı diğer kadın dergilerinin aksine resimsizdir. Sahibi Ahmet Edib'in ve Mustafa Kemal Atatürk'ün birer vesikalık fotoğrafı dışında dergide resim bulunmamaktadır.

1.4.4. Yıldız (1924)

KDB'de bulunmayan *Yıldız* dergisine HTUK'dan ulaşılmıştır. Cumhuriyet'ten sonra yayın hayatına giren dergi dönemin koşullarına göre şekillenmiştir. "*Her ayın ilk günü neşrolunur. Her şeyden bahseder. Aylık resimli âile ve salon mecmuâsıdır*" başlığıyla çıkan derginin kapağında açık saçlı bir kadın fotoğrafı yer alır. Fotoğrafın altında "*Türk güzeli, koyu kipriklerinin gölgeli ve derin bakışlarındaki masumiyetiyle ayrılır. Şark ufkunun semâsı gibi yıldızları ve kızları da temiz ve berraktır*" yazmaktadır. *Yıldız* dergisinde ilk kadın dergilerinde rastlanmayan şuh resimler ve ifadelerle okuyucusunu yönlendirmeye yönelik yazılar da yayımlanmıştır. Derginin ayrıca dünya kadınlarını tanıtmaya da dikkate değerdir.

HTUK'da 17 sayısı bulunan derginin nüshası on sekiz sayfadır ve yazılar resimlerin olmadığı bölümlerde üç sütun halindedir. İdarehanesi Dersaadet'te Nur-i Osmaniye'de Darü'l-Muallim'in karşısında kendine has dairesindedir. Matbaası ise Ahmet İhsan Matbaası'dır.

Derginin sorumlu müdürü bazı sayılarda Talat Mithat bazılarında Sedad'dır. Yazarları ise K.N, Nezîhe Muhtar, İbrahim Alâaddin, Anber, Ahmet Hikmet,

Ercüment Ekrem, Osman Cemal, Baha Namdar, Seyfeddin Ömer, Server Bedii, Şevket, Ömer Rıfat, Kemal Nejat, Dr. Cemal Zeki Cevad Kâzım v.d.'dir.

Dergide yer alan bazı başlıklar ise şöyledir. “*Ne İçin Sporcu Bir Millet Olmalıyız?*”, “*Ölülerimize Dünyada Nasıl Kavuşuruz?*”, “*Âhiretten Gelen Haberler-Ruhların Celbi*”, “*Eski Külhan Beyleri Yeni Külhan Beyleri*”, “*Sinemacılık Ne İdi-Ne Oldu-Ne Olacak?*”, “*Eda Hanım Gelinine Nasıl Büyü Yaptı?*”, “*İran Kadınları*”, “*Âyîni Cem Yahut ‘Ayni’l-Cem*”.

1.4.5. Kadın Yolu / Türk Kadın Yolu (1925)

“*Kadın yolu asrî Türk kadınının şeh-râhıdır*” başlığıyla çıkan derginin kapağında Cumhuriyet dönemi dergilerinin ortak özelliği olarak sayabileceğimiz Atatürk’ün fotoğrafının verilmesi söz konusudur. Nezihe Muhittin tarafından 7 Şubat 1924’te kurulan “*Türk Kadın Birliği*” adlı cemiyetin yayın organıdır. Dergi devletten destek almıştır.¹²³

Dergi haftalık olarak perşembe günleri çıkarılmış, dördüncü sayısında ismine Türk kelimesi eklenerek “*Türk Kadın Yolu*” olmuştur. Bu değişikliği dönemin politikasına göre millîleşmenin bir göstergesi olarak anlamak mümkündür. Müracat mahalli olarak Şehzadebaşı’nda Kadın Birliği’ni gösteren dergi Hamid ve Mahdumları Matbaası’nda basılmaktadır. Dağıtımını da Bâb-ı Âli Caddesi’nde İkdam Yurdu nr. 42’de yapmaktadır. Senelik aboneliği yedi yüz, altı aylığı üçyüz elli kuruş olan derginin nüshası on beş kuruştur. Yabancı ülkeler için dördüncü sayıda fiyat yazılmış altı aylık dört yüz elli, bir senelik dokuz yüz kuruş denilmiştir.

Dergide yazarlar; Şükûfe Nihâl, hüseyin Rahmi, Ercüment Ekrem, Hatice Refik, Emine Kâmil, Cevriye Cemil, Münevver Âsım, Enver Behnan, Yaşar Nezîhe, Yaşar Nâbi, Pâkize Ahmet, Dr. Cemal Zeki v.d.'dir.

Nüshası on altı sayfa olan yazıların iki sütun halinde olduğu dergi resimlidir. Dergide Türk Kadın Birliği’nin faaliyetleri duyurulmuş, dünya kadınlarıyla ve kadın

¹²³ Nevin Yurdsever ATEŞ, *Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925-1927)*, KEKBMV, İstanbul, 2009, ss. 42-51.

hareketleriyle ilgili haberler, iç ve dış politikadan siyasî yazılar, tıbbî bilgiler, feminizm, moda, kadınların ilgisini çekecek mutfak ve yemeğe dair yazılar, kültür, dil ve mûsikî üzerine değerlendirmeler, toplumda yayılmış olan içki ve kumar alışkanlıklarının tenkidi, şiirler, hikâyeler, karikatürler bilmeceler yer almıştır.

1.4.6. Âsâr-ı Nisvân (1925)

“*Millî Âile Mecmuâsı*” başlığıyla neşredilen dergi dönemin politikasına uygun olarak “*millî*” ibaresini kullanmıştır. Yayın politikası hakkında da ipuçları veren bu ibare derginin içinde “*Türk Kadını Nasıl Olmalıdır?*” gibi makalelerle de desteklenmiş millîleşme, millî bir bilinç ve farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca derginin ilk sayısının kapağında Mustafa Kemal Atatürk’ün ve Latife Hanım’ın fotoğrafı verilmiştir.

On beş günde bir çıkan dergi sahibi ve sorumlu müdürü Fevziye Abdürreşid’dir. *Âsâr-ı Nisvân* yirminci sayıda isim değişikliğine gitmiş “*Kadın Yazıları*” adını almıştır. İlk olarak Dersaadet’te Mahmut Bey Matbaası’nda basılan dergi daha sonra Matbaa-yı Osmaniye’de basılmıştır. Dağıtım yeri olarak Bâb-ı Âli caddesinde Sevda Kütüphanesi’ni adres göstermiştir.

On altı sayfalık dergide yazılar iki sütun halindedir ve resimlidir. Nüshasının fiyatı on kuruş, senelik aboneliği iki yüz elli, altı aylık aboneliği yüz elli kuruştur. Derginin yurtdışına da satışı yapılmış ve bunun için senelik iki, altı aylık bir Amerikan doları fiyat verilmiştir. İlk kez dolarla fiyatlandırılan kadın dergisidir. Bu bize Amerika’yla ilişkilerin geliştiği bilgisini sunabilir ve dönemin koşulları hakkında bilgi verebilir.

Farklı milletlerde kadınların durumu, ahlâk ve âdâb-ı muâşeret, kadın hakları, evlilik ve âile, havacılık, siyâset, çocuk terbiyesi ve bakımı, kadınların çalışması, ev işleri ve dikiş-nakış, yemek tarifleri ve modaya dair konularla ilgili yazıların yer aldığı derginin yazarları Dr. Rukiye, Dr. Safiye Ali, Güzin Şefik, Mevhîbe İclâl, Münire Münir, Kadriye Abdürreşit, Emine Müeyyet, Gül Hatun, Feride Salih vd.’dir. Ayrıca yabancı yazarlardan tercümeleler de dergide yer alır.

1.4.7. Çalıkuşu (1926)

Çalıkuşu dergisi basımı ve yayımı Anadolu’da gerçekleşen bildiğimiz ilk kadın dergisidir. Trabzon’da İstiklâl Matbaası’nda basılan ve yayımlanan dergi “Perşembeleri çıkar, haftalık resimli gazetedir” başlığını taşır. Dergi aslında mizah dergisi özelliklerini taşımaktadır. KDB’de zikredilmesinden ötürü çalışmamıza almaya uygun gördüğümüz derginin dördüncü ve yedinci sayıları tespit edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi en az yedi sayı çıkmıştır. Nüshası beş, seneliği üç yüz, altı aylığı yüz elli kuruştur.

Resim, çizim ve karikatürlerle dolu olan dergi on sayfadır ve yazılar üç sütun halindedir. Derginin sahibi ve müdürü olarak Şefika Münir ismi verilirken edebî müdürü olarak Hamâmîzâde İhsan ismi verilmiştir. Yazarlar ise Nezahât, Emel Rezzân, Nezîhe Ali, Feride Ümîd, İsmail Hakkı, Ali Haydar, Dr. İsmail Ferid, Teyze, Sporcu, Baykuş v.d.’dir. Dergide fıkra, türkü ve bilmecelerin yanında milli mücadeledeye dair başlıklarla Atatürk’e yönelik suikast girişimi de yer bulmuştur.

Dergi okurlar arasında bir yazı müsabakası düzenlemek istemiş yazısı yayımlanan her okura da münasip bir hediye vereceğini duyurmuştur. Bu tür bir yarışma kadın dergileri açısından tesbit edebildiğimiz kadarıyla ilktir. Diğer kadın dergilerinde hediye vadedilerek farklı müsabakalar düzenlenmiş, kadınlar yazmaya teşvik edilmiştir fakat edebî olarak gelişmeyi sağlayabilecek bir yarışma yapılmamıştır. “Münevver hanımlarımızın bu müsabakaya iştirâklerini bilhâssa arzu ederiz” denilerek de yarışmanın hedef kitlesi belli edilmiştir.

1.4.8. Cumhuriyet Dönemi Dergilerine Toplu Bir Bakış

Bu dönemin ilk dergisi olan ve en çok sayı çıkaran dergisi *Süs*’tür. Elli beş sayı çıkan *Süs*’ü otuz sayı ile *Türk Kadın Yolu* dergisi takip eder. Bu dönemde II. Meşrûtiyet dönemindeki dergilerin tek sayı çıkıp kapanması gibi bir olay yalnızca *Ev Hocası* dergisi için söz konusudur.

Bu dönemin dergilerinde bolca resim ve fotoğraf bulunmakta Avrupaî kültür bu görsellerle teşvik edilmektedir. Türk kadınına çizilen rol geleneksel değerlerine bağlı

olmakla beraber gerek giyim tarzı gerek sosyal hayatın içinde Avrupalı hemcinslerini örnek alması şeklindedir. Bu durumun yeni bir kadın tipini ortaya çıkardığı söylenebilir ki bu da Cumhuriyet kadınıdır. Artık dergiler Osmanlı kadını denilebilecek tipten uzaklaşmış ve modern Cumhuriyet'in modern kadınlarını resmetmiştir. Bu dönemde dergiler resmi ideolojinin de etkisiyle oluşturdukları bu yeni kadın tipini idealize etmiştir.

Dönemin dergilerinden *Firuze*'de Nimet Cemil Hanım'la yapılan mülâkâtın giriş yazısında “*Türk hayatında hemen hemen ilk defa tecelli eden bir vakıa: Bir Türk hanımı bir Avrupa konferansına iştirak ediyor. Türk kadınlığının bugün vasıl olduğu a'lâ-yı terakkî bu nokta-i nazardan pek şâyân-ı tebcildir.*”¹²⁴ yazıyor olması bize dönemin bu olaya bakış açısını vermesi açısından önem arz etmektedir.

Bu dönemde kadınların örgütleşmek için cesaret bulduklarını kurulan Kadınlar Halk Fırkası'ndan anlamak mümkündür. Henüz hiçbir partinin kurulmadığı bir dönemde kadınların bu girişimi dikkate değer bir sosyolojik durumdur. Bu olay fırkayı kuran ve bu fırkaya dâhil olan hanımların özgüven sahibi ve girişimci olduğunu gösterir.

Artık kadınların beden güzelliklerine dair bariz yazılar yazılmakta “*Kadın Vücutları Nârin ve Mütenâsip Olmak İçin*”¹²⁵ başlıklı yazının görsellerinde mayolu kadın fotoğraflarıyla jimnastik hareketleri verilmektedir. İşlediğimiz bütün kadın dergilerindeki en açık fotoğraf Cumhuriyet dönemi dergilerinden *Firuze*'de yer almaktadır.

Dergilerde Cumhuriyet'tin faziletlerinden bahsedilmiş, Mustafa Kemal ve arkadaşları tanıtılmıştır. Yine dergilerde ilmî, fennî, siyasî, ictimâ'î, edebî yazılar kaleme alınmıştır. Bu yazıların içeriklerinde her ne kadar batılılaşmanın tesirleri gözükse de dönemin dergilerinde Türk-İslâm kültürünün ve edebiyatının motiflerini bulmak mümkündür. Ayrıca İslam kültüründe önemli yeri olan âdâb-ı muaşeret kurallarına uygun davranmaya yönlendiren yazılar da mevcuttur.

¹²⁴ **Firûze**, “Fransa Sulh ve Müsâlemet Konferansında Bir Türk Hanımı” S. 1, ss. 3-4. (15 Eylül 1340)

¹²⁵ **a.g.d.**, S. 3, s. 6. (29 Eylül 1340)

İKİNCİ BÖLÜM

Eski Harfli Kadın Dergilerinin Türk İslam Edebiyatı'na Katkıları

Çalışmamızın ana bölümünü oluşturan eski harfli kadın dergilerinin Türk İslam Edebiyatı'na katkılarını araştıracağımız bu bölümde ilk olarak “edebiyat” kelimesinin anlamını vermeyi uygun bulduk. Edebiyat kelimesinin kökenini bulma gereği bizi “edeb” kelimesine sevketti. “Edeb”, sözlük manası olarak “*Davet, iyi tutum, incelik, kibarlık, hayranlık ve takdir*” anlamındadır.¹²⁶ İstilahtaki anlamı ise “*Dinin gerekli gördüğü ve aklın güzel saydığı bütün söz ve davranışlardır.*” Ayrıca *insanı iyiliğe güzelliğe hayra yönelten övülesi vasıflarına da “edeb” denmiştir.*¹²⁷ Kâmûs-ı Türkî’de “edeb”, terbiye, hüsn-i ahlâk ve etvâr-ı münâsibe, zarâfet naziklik, hicâb, hayâ gibi anlamlarla karşılanmıştır.¹²⁸ Tâhirü’l Mevlevî’nin hazırladığı *Edebiyat Lügati*’nde ise “*Divânü Lügati’t- Türk de yazıldığı vechile Türkçe karşılığı “erdem” lafzıdır*” denmiştir. Yine buradan aktarılan bir bilgiyle “*Edeb; her türlü yanlışlığa düşmekten ve binnetice utanmaktan sahibini esirgeyen, kezâ sahibine güzellik ve zarâfet muamelesini öğreten melekenin adı*” olarak verilmiştir.¹²⁹ Batılı bir bakış açısıyla “edeb” kelimesi “*Giyim-kuşam, kullanılan kelimeler ve konuşma konusunda toplum hayatına uygun olan şeyin karakteri*” anlamını taşır.¹³⁰

Bu anlamlardan hareketle edebiyat kelimesi edebe dair her türlü konunun yer bulduğu bir disiplindir tanımına ulaşmak mümkündür. Nitekim, yaşadığı zaman diliminde insanı yüce vasıflarla donatan ve insanlar arasında ahlâkî güzellikleriyle tebâruz etmesini sağlayan şey edeb iken bu güzelliklerin hem kendi çağına hem de sonraki nesillere aktarılmasını sağlayan şey edebiyattır. Edebiyat mahsülleri bunun nice örnekleriyle doludur. Özellikle Türk İslam Edebiyatı referansları itibariyle ilahî kaynaklara dayandığından mahsülleri Kur’ân ve sünnete ve dahi bunlar ışığındaki ilimlere uygun olması gerekli görülmüştür. En hayırlı kimseyi güzel ahlâka sahip

¹²⁶ Mustafa Çağrı, “Edeb”, *DİA*, C. 10, İstanbul, 1994, ss. 412-414.

¹²⁷ Abdülaziz Bayındır, “Adab”, *DİA*, C. 1, İstanbul, 1988, s. 334.

¹²⁸ Şemseddin Samî, *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul, 2012, s. 73.

¹²⁹ Tâhir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul, 1973, s. 39.

¹³⁰ Paul Foulquie, *Pedagoji Sözlüğü*, İstanbul, 1994, s. 121.

kimse olarak tarif eden¹³¹ Peygamberin ümmeti güzel ahlâklı olmayı, toplumsal münasebetlerinde âdâb-ı muaşerete riâyet etmeyi, “edepli” olmayı prensip edinmişlerdir. Böyle yaşamak arzusu ve kaygısıyla “edebî” eserler meydana getirmişlerdir. Ecdadımızın asırlar boyunca süregelen mahsülleri bunun en güzel örnekleriyle doludur.

Bizim bu çalışmamızda alan kabul ettiğimiz kadın dergilerinde de dönemin değişen zihniyet ve koşullarına rağmen (batılılaşma tesiri) İslâmî kültür etkisinde eserler verilmiş, âdâb-ı muâşeretin gerektirdiği haller işlenmiş, Türk İslam Edebiyatı’nın motifleri yer bulmuş, ayrıca edebî ürünlerin şeklen ve muhtevaca benzerleri de yer almıştır. Tanzimât’tan sonra çıkarılmış olan kadın dergilerinde batılılaşmanın etkileri şekil, biçim, tür, ölçüde kendini göstermiştir. Sadece bunlarla da sınırlı kalmamış muhteva yönünden de eserler giderek batılılaşmaya başlamıştır. Fakat buna rağmen yukarda da söylenildiği gibi İslâmi tesirler kendini göstermiştir. Nitekim “*sanatkârın geldiği kültür çevresinden ve kültür birikiminden aldığı telkinleri yansıttığını*”¹³² düşünürsek bu dergilerde yazan kişilerin müslüman kişiler olduğu gerçeğinden hareketle meydana getirdikleri ürünlerin de bu çevrevede değerlendirilmesi gerekir.

Tanzimât’tan sonra değişen değer yargıları kadının mevkîini sorgulamayı gerektirmiş, kadının, ailenin ve dolayısıyla toplumun en önemli varlığı olduğu ve ilerlemenin onun öncülüğünde mümkün olacağı inancı vurgulanmıştır. Abdülhak Hamid’in kadın dergilerinden *Mehâsin*’in her sayısının girişinde “*Bir milletin nisvânı derece-i terakkiyesinin mîzânıdır.*” sözü dönemin zihniyetini bakış açısını yansıtan sözlerden biridir. Orhan Okay, *Sanat ve Edebiyat Yazıları* adlı kitabında bu konuyla ilgili “kadının ikinci bir tema olarak geliştiğini, evlenme, aile içindeki hürriyeti, eşitliği, eğitimi, düşüşü ve yükselişi, meslek sahibi olamayışı ile roman ve tiyatromuzun konusu olduğunu”¹³³ yazmıştır.

¹³¹ Buhârî, Edeb, 39.

¹³² Mustafa E. Erkal, vd., **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul, 1997, s. 231.

¹³³ Cüneyd Okay, **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, İstanbul, 2011, s. 58.

Tanzimât'tan otuz yıl sonra çıkmaya başlamış olan ve Cumhuriyet'in ilânına da şahit olmuş kadın dergileri yakın tarihimizin duygu ve düşünce dünyasını anlamamızda bize yardımcı olacak, dönemin kadınlarının olaylara bakış açısını, erkeklerinin de kadınlara bakış açısını görmemizi sağlayacaktır.

İncelediğimiz kadın dergilerinde metinlerin bir kısmında ayet ve hadîs iktibaslarına yani doğrudan dinî içeriklere rastlanılmıştır. Bir kısım metinlerin de ictimaî hayatın gerektirdiği haller üzerinde hikmetli sözlere ve ahlâkî öğelere yer verdiği görülmüştür. Bazı metin ve şiirlerin ise bu tarz kaygı taşımaksızın edebî haz verme düşünceyle yazıldığı söylenilebilir. Yazılan eserlerin bir kısmında Türk İslam Edebiyatı mazmunlarına da rastlanılmıştır. Ayrıca edebiyatımıza yeni giren ve gelişen türlerde de eserler verilmiştir. Edebî tenkit yazıları, tiyatro, hikâye, mülâkat, konferans, roman bunlardan bazılarıdır.

Dinî-ahlâkî motifler içermesi açısından incelediğimiz manzum ve mensur eserlerde ayet, hadis, tasavvufî öğeler ile bazı dinî motiflere rastlanılmış ve ilgili motifler aşağıda ele alınmıştır. Ayrıca Türk İslam Edebiyatı'nın gerek mazmun, gerek vezin gerek üslup bakımından benzerlerine rastlanmaktadır. İçerikleri açısından değerlendirildiğinde tevhîd, münâcât, mevlid, nasihatnâme, mersiye, ninni, ramazâniyye, cülûsiye gibi türlerde yer alan konuların işlendiği çeşitli ürünler görülmüştür. Tüm bunlarla birlikte dergilerde daha çok batı tesirinde gelişen Türk Edebiyatı ürünlerinin olduğu bilinmelidir.

2.1. Manzum Eserlerdeki Dinî-Ahlâkî Motifler

Eski harfli kadın dergilerinde yer alan manzum eserlerin bir kısmı Türk-İslam Edebiyatı'nın ölçü, birim ve biçim özelliklerine sahip iken bir kısmı da batılılaşmanın tesiriyle gelişen ölçü, birim ve biçim özelliklerine sahiptir. Türk-İslam Edebiyatı'nın beyitlerle kurulan nazım biçimlerinden olan, mesnevî, gazel, kıt'a, bendlerle kurulan nazım biçimlerinden olan murabba ve şarkı nazım biçimlerine rastlanmakla beraber, batıdan şiirimize kattığımız sone, çapraz uyak gibi nazım biçimlerine sahip manzum eserler de vardır. Bunun dışında serbest şiire doğru

evrilen, birim, biçim, ölçü, kafiye ve redif taşımayan şiirlerle de karşılaşmak mümkündür.

2.1.1. Yolcu

Uzak burdan uzak pek çok uzaklardan
Göz gözü görmezken fırtınadan, kardan
Elde asâ, sırtta abâ, dilde tekbîr
Destûr alıp şeyhten göçtük bir...

Dilde tekbîr, sırtta abâ, elde asâ
Diyâr diyâr gezdik dağdan dağa aştık
Ser-güzeşt peşinde yıllarca dolaştık
Şükür Allah'a ki biz yine kaldık sâğ

Dergâhın hayâli bugün dahâ el-ân
Kalpte elem ruhta sönmeyen bir hicrân
Öyle bir hicrân ki gözyaşıyla dolu
Başlıyor bu hasret rüzgârının yolu
Uzak burdan uzak pek çok uzaklardan

Kemâleddîn TURGUT

İnci, S. 19, s. 10. (Tarih verilmemiştir). (EK-2. 1)

İki dördlük ve bir beşlikten oluşmuş bu şiirin kafiyesi yoktur. Şiir yeni şiir denemelerindedir denilebilir.

Kemaledin Turgut'un "Yolcu" adlı şiirinde karşılaştığımız "Elde asâ, sırtta abâ, dilde tekbîr" mısrasında yer alan "asâ", kelimesi Hz. Musa'ya mucize olarak verilen ve Mısır sihirbazlarının sihirlerini yutan bir yılanı dönuşen asâyı hatırlatır. Ayrıca asâ taşımak Peygamberimizin sünnetleri arasında kabul edilir. Bu sünneti uygulamak isteyen bazı Müslümanlar ve tarikat şeyhleri de asâ kullanmışlardır.

Şiirde yer alan “*abâ*” kelimesiyle dervişlerin giydiği, geniş, dizden biraz aşağı inen, kalın ve kaba kumaştan yapılmış bir gömlek anlaşılır ki bunu giymenin de sünnet olduğuna inanılır.¹³⁴ Bu derviş kıyafetidir ve şair anlatımıyla bir derviş portresi çizer. Derviş “*dünyadan yüz çeviren kendini Allah’a veren kişi*” demektir. Dervişlik ise “*Bir tarikata mensubiyet manasına gelir ve İslam’ın ihlasla, sıdk ve takva ile vera üzere yaşanmasına denir.*”¹³⁵ Bu şiirde dervişin “*Destûr alıp şeyhten*” ifadesiyle bir yolculuğa hazırlandığını ve şeyhinden izin istediğini anlıyoruz.

Şâir, şiirde dergâhtan bahsetmektedir ki “*Tarikat mensubu şeyhlerle, dervişlerin ikâmetgâhı olan büyük tekkelere dergâh denir*”. Dergâh hasretinin kalbinde üzüntü ve ruhunda ayrılık acısı yaşattığını söyleyerek şeyhine duyduğu özlemi dile getirmektedir. “*Başlıyor bu hasret rüzgârının yolu / Uzak burdan uzak pek çok uzaklardan*” mısralarında ise şâir bu hasretin ilk hasret olmadığını, ta elest bezminden başlayan bir ayrılıklar silsilesine muhataplığımızı ifade eder. İnsanın ilk sözü olan mekân ve zaman olarak çok uzaklarda kalmış bulunan elest bezminde verdiği sözü tutup tutamadığı ise ancak hesap günü anlaşılacaktır. Bu iki aralık yani elest bezmi ve hesap günü, uzak iki menzildir.

Ayrıca bu mısradaki İslamlıktan sonra gelişen Türk masal geleneğinin demir çarık, demir asâ ve demir hırka ile yollara düşen kahramanları hatırlattığı da ayrıca zikredilmelidir.¹³⁶ “*Diyâr diyâr gezdik dağdan dağa aştık / Ser-güzeşt peşinde yıllarca dolaştık / Şükür Allah’a ki biz yine kaldık sâğ...*” mısralarında bu husus belirginleşir.

2.1.2. Saf Kalb

Ben bir beyaz ihramla Beytullâh’ı tavâf ettim

Alın eğdim Cibrîli’i gören Hira Dağları’na

Lebbeyk, Lebbeyk diyerek Arafat’ı inlettim

Gönül verdim Allah’ın, Muhammed’in diyârına

¹³⁴ Süleyman Uludağ, “Abâ”, *DİA*, C. 1, İstanbul, 1988, ss. 4-5.

¹³⁵ Tahsin Yazıcı, “Derviş”, *DİA*, C. 9, İstanbul, 1994, ss. 188-190.

¹³⁶ Naki Tezel, *Türk Masalları*, İstanbul, 2009, s. 24.

Lâkin seni, ey saf kalb ben bunlardan az sevmedim
 Genç olsaydım yolunda aşkı fedâ ederdim ben
 Bir şehzâde olsaydım, sana altın taht verirdim
 Bir Peygamber olsaydım yine seni isterdim ben

Hâlbuki ben şâirim, san'atımın sen tavrısın
 Bana, senin güzeli seyrettirir her şâhikan
 İlham eder doğruyu ve iyiyi altın semân

Sen hasedsiz, tan'asız, öcsüz, kinsiz bir vatansın
 Beni Âdem ve Havva cennetinde yaşatansın
 Sensiz bana şiir, aşk, hayât... Herşey harâm olsun.

Mehmed Emin

Genç Kadın, S. 1, s. 6, 24 Teşrin-i Evvel 1334. (EK-2. 2)

Şiir biçim olarak Batı Edebiyatı'ndan edebiyatımıza girmiş olan on dört dizelik soneye benzemektedir. İtalyan ve Fransız Edebiyatı'ndan aldığımız sonenin kafiye düzenini Türk şairler değiştirerek kullanmışlardır.¹³⁷

Yukarıdaki şiirde şair, ihramını giymiş, hürmet edilmesi gereken şeylere hürmete azmederek Allah'ın Peygamberin dîvânına varmıştır. Beytullah'ı tavaf etmiş Peygamberimizin Hz. Cebail'le bulunduğu Hira Dağı'nda secde etmiştir. Bu güzel hadiseleri sevinçle anlatan şair saf kalbin de en az Kâbe ziyareti kadar önemli olduğunu ve saf bir kalbin insana doğruyu ve iyiyi ilham edeceğini, hased, öç, kin gibi kötülüklerden uzak tutacağını söylüyor. İslam dininin sakınılmasını istediği

¹³⁷ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, 2009, s. 368.

davranışlardan olan hased, kin, öç, intikam duygularının saf bir kalpte yer tutmayacağını bildiğinden saf bir kalp yolunda herşeyi feda edeceğini dile getiriyor. “*Bir Peygamber olsaydım yine seni isterdim*” sözleriyle kalp temizliğinin, Peygambere yaraşır bir güzel özellik olduğunu da söylemiş oluyor. Bir şair olarak da saf bir kalbin sanatını yönlendireceğini ifade ediyor.

Şiirde yer bulan “*Beytullah*” kelimesi Allah’ın evi anlamını taşır ki bu tamlama Kâbe’yi işaret etmektedir. Kâbe, edebî eserlerde Kâbetullah, Kâ’be-i Muazzama, Kâ’be-i Ulya, Beytullah, Beytü’l-atik, Beytü’l-Haram, Beytü’l-Ma‘mur, Harem-i Şerif gibi adlarla anılmıştır. Kâbe’ye dair şiirler Türk-İslam Edebiyatı’nda yer bulmuş hatta “*Kâbenâme*” adlı bir tür oluşmuştur.¹³⁸

2.1.3. Ümitsizlik

Bekliyorum zehirli mahkûmlar gibi

Ebedîlik va‘deden son teselliyi

Bıktım artık hayâtın her hevesinden

Şimdi sâmi‘am uzak sevinç sesinden

Şimdi kanlarım donuk, vücudum kırık

Dudağımda ne gülüş ne bir hıçkırık

Gözlerime süzülen gölgeler siyah

Her bakış elemli her nağmem bir ah

Damla damla kuruyor hayat içimde

Kurtarıcı füsunkâr ebediyete

¹³⁸ Mustafa Uzun, “Kâbe”, *DİA*, C. 24, İstanbul, 2001, ss. 23-26.

Ağlıyorum dâima mahkûmlar gibi

Ey ümitsiz yolcunun son tesellîsi

İhsan Makbul

Türk Kadını, S. 4, s. 58, 4 Temmuz 1334. (EK-2. 3)

Anlam ve kavramların bir beyitte tamamlandığı nazım biçimi olan mesnevî Türk-İslam Edebiyatı'nda çok tercih edilmiştir. ¹³⁹ *Ümitsizlik* adlı şiir de mesnevî nazım biçimiyle yazılmıştır. Müfte'ülün / Müfte'ülün / Müfte'ilâtün veznindedir.

Dünya insanoğlu için geçici bir mekândır. Kur'ân-ı Kerim'de "*Bu dünya hayâtı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur...*"¹⁴⁰ buyurulmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz ise bir hadis-i şeriflerinde "*Dünya ile benim ne alakam var. Ben, dünyada bir ağaç altında gölgelenip de bırakıp giden bir yolcu gibiyim.*"¹⁴¹ diyerek insanların dünyada bir yolcu olduğunu kendi hayatından örnek vererek bizlere hatırlatmaktadır. İnsanoğlu için ahiret, hesabın görüleceği, sonuçlarına göre insanların cennetle mükâfatlandırılacağı yâhût cehennemle cezalandırılacağı sonsuz bir hayattır. Ölüm bu ebedî hayatın kapısıdır. Ancak ölmek suretiyle sonsuzluğa adım atılabilir.

Şâir bu şiirinde hayatın her hevesinden bıktığını, kulakların artık sevinçli, neşeli seslerden uzak kaldığını söylüyor. Kanının adeta donduğunu, vücudunun ise kırık olduğunu canlılık emaresinin bulunmadığını anlatıyor. "*Damla damla kuruyor hayat içimde*" mısrasından şâirin çok derin bir acı ve elem içinde olduğu hissediliyor. Ne gülmek ne de ağlamak için kendinde güç bulabilen şâir her bakışında elem her nağmesinde ah olduğunu daima mahkûmlar gibi ağladığını mısralara döküyor. Türk-İslam Edebiyatı mazmunlardan olarak dünyanın bir mâtemhâne olduğu düşüncesi bu şiirde yer buluyor. "*Kurtarıcı, füsunkâr ebediyete*"

¹³⁹ İbrahim Şener, Alim Yıldız, **Türk İslam Edebiyatı**, İstanbul, 2014, s. 345.

¹⁴⁰ Ankebut Sûresi, 29/64.

¹⁴¹ Tirmizi, **Zühhd**, 44.

kavuşabilmek için “*Ümitsiz yolcunun son tesellisi*” diyerek bu mâtemhânedan kurtulmak için teselli olarak nitelediği ölümü bekliyor.

Şâirin inleyen bu nağmeleri bize Mevlâna Hazretlerinin “*Ney*” misalini hatırlatmaktadır. Zira Mevlâna’nın dediği gibi “*kamışlıktan koparılan ney’in inlemesi*” gibi insan da asıl yurdundan, vatanından ayrıldığı için inlemektedir.

2.1.4. Analık

Küçücüktüm, anam ölmüştü benim

Zehr-i mâtemle dolardı dehenim.

Büyüdükçe büyüdü derd ü keder

Beni ağlatmak ile güldü kader.

Öksüzün boynu bükük, tavrı hazîn,

Yüzünü solduruyor âh u enîn

Öksüzün kalbi de öksüz, mahzûn

Sînesi gamla dolu, dîdesi hûn.

Hâline gökte melek girye eder,

Öksüzün gözyaşı Allah’a gider.

Merhamet, merhamet, eyvah öksüz,

Koyma bir kimseyi Allah, öksüz!

Sâdî

Mesnevî nazım biçimiyle ve Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün vezniyle yazılmış olan bu manzum eser *Hanımlara Mahsûs Gazete*’de yer alan “*Âile Manzûmeleri*” başlığı altında yazılmış şairlerdendir. Dönemin âile sorunlarına değinilen bu başlık altındaki manzûmelerde, içki içen ve eve geç gelen koca, hayırsız erkek evlâd, tütün içen kız evlâd, hürmetsiz, tâ‘atsiz hane eleştirilmiştir. *Analık* adlı manzûmede ise annesini kaybeden çocuğun iç çekişleri, hüznü, inleyişi anlatılırken öksüzlerin haline gökte meleklerin bile ağladığını, öksüzün gözyaşlarının ise Allah’a ulaştığını söyler şâir ve duâ eder, “*Merhamet merhamet eyvah öksüz / Koyma bir kimseyi Allah, öksüz*”.

2.1.5. Züleyha

Tatlı gölgesinde tûy-i yelpâzenin

Câriyelerle sen kasrından inde

Şarkısını dinledin bir tâzenin

Nil’in o sevimli şen sâhilinde

Mısır’ın ufukları ne kadar temiz

Bahar hazırlıyor gül çelengini

Billur bakışınla gül, sularda çiz

Yûsuf’un zindanda solan rengini

Zannetme o hırsın yırttığı etek

Zamanın koynunda bir vakit çürür

Kadının sevdası kolay geçmez pek

Sel gibi ‘asırdan ‘asra yürür

Sanma ki bir genci hapsetti kader

“Târîh-i kadîm”in ey melîkesi

Çok “Yûsuf”u “dâm-ı aşka” bend eder

Şimdi de binlerce “Züleyha” sesi

Emin Âbid

Süs, S. 52, s. 14, 7 Haziran 1340. (EK-2. 5)

Şiir, Batı Edebiyatı’ndan Türk Edebiyatı’na geçmiş olan çapraz uyak biçiminde yazılmıştır. Fakat Türk-İslam Edebiyatı’nda çokça yer bulmuş olan ve Kur’ân-ı Kerim’de Yusuf Suresi’nde Yusuf Peygamber’in kıssasına telmihte bulunmuştur. Yakup Peygamber’in oğlu olan Yusuf Peygamber *erkek güzelliğinin timsalidir. Kardeşleri tarafından kuyuya atılması, yoldan geçen kervan tarafından bulunup Mısır’a götürülmesi ve köle pazarında satılması, Mısır Azizisi’nin kendisine âşık olması ve ondan karşılık göremeyince Yusuf Peygamber’i zindana attırması, Yusuf Peygamberin zindanda rüyaları yorumlaması ve nihayet sultan oluşu edebiyatımızın konusu ve mazmunları olmuştur.*¹⁴²

Kur’ân-ı Kerim’de “*Yusuf ile Züleyha*” arasında geçen kıssa Yusuf Suresi’nde 22-35. ayetlerde yer almaktadır.

Gerek Tanzimât’tan önce gerek Tanzimât’tan günümüze kadar pek çok Türk şâiri Yusuf ve Züleyha hikâyesinin değişik özellik, motif, unsur, mazmun ve tiplerine göndermelerde bulunarak şiirlerini böyle bir kültürel arka plâna da yaslama ihtiyacını duymuşlardır.

Emin Âbid’in *Züleyha* adlı şiirinde Kur’ân-ı Kerim’in “*Ahsenü’l-Kasas*” diye bildirdiği Yusuf Peygamber kıssasına bir telmih bulunmaktadır. Hatırlanılacağı gibi Melike Yusuf Peygamber ile birlikte olmak istemiş Yusuf Peygamber buna karşı koyunca gömleğini arkadan yırtmıştı. Şiirde “*Zannetme o hırsın yırttığı etek / Zamanın koynunda bir vakit çürür*” denilerek bu olayın asla unutulmayacağını söylemiştir. Züleyha’nın Yusuf’a aşkıdan örnek alan kadınların sevdaları da şâire göre asırdan asra yürüyecektir.

¹⁴² Kabaklı, a.g.e., C. 2, s. 476.

2.1.6. Mersiye

Mu'allâ, sevgili yavrum Mu'allâ!

Hayâlin gözümün önünde hâlâ

Doğduğun gece sen, dünya benimdi

Ağlayıp anarım seni ben şimdi

Bir seher yıldızı kadar güzeldin

Cihânı sevmedin Hakk'a yükseldin

Bir cennet kuşuydun, uçmuştun hemân

Okşayıp sevmeye bulamadım zamân

Koklamak istedim ben, seni gülüm

Bir solgun çiçeğe döndürdü ölüm

Doyarak görmedim güzel yüzünü

Açmadan kapadın elâ gözünü

Bir parlak nur idin ne çabuk söndün

Nazardan uçan bir ziyâyâ döndün

Kalması gönlümün gayrı sevinci

Gözyaşım yolunda dökülen inci

Mu‘allâ, ruhumun şavkı Mu‘allâ!

Seni hem yarattı hem aldı Mevlâ

Mümkün mü bir lahza unutmak seni?

Dünyada bir yetim bıraktın beni!

Hayâlin uçucu bir buhar imiş!

Bir çakan şimşek mi o geliş gidiş?

Mu‘allâ, kıymetli yavrum Mu‘allâ

Acıklı sönüşün gözümde hâlâ

İçimde kanıyor derin bir hicrân

Ölümünle ettin kalbimi vîrân

Saçın tel kesmiş altın bir köpük

Toprağa dağılmış hep boynu bükük

Kabrinin başında hep yükselen âhım

Bir serviye andırır bilir Allah’ım

Rahmetli annenin koynunda mısın?

Yoksa bir meleğin boynunda mısın?

Yarın ben Hüdâ'ya kavuşur iken

Şefâ'at umarım senin yüzünden

Nâzım

Süs, S. 30, s. 6, 5 Kânûn-ı Sâni 1340. (EK-2. 6)

Mersiye, sözlükte “ölenin iyiliklerini anıp ağlamak, onun hakkında ağıt söylemek” anlamında Arapça mastardır. Ölen kişinin arkasından yazılan şiirlere mersiye denir. Klasik mersiyede üç ana bölüm vardır. Birinci bölüm, ölenin arkasından duyulan kederin dile getirildiği ağlama bölümüdür. İkinci bölüm, güzelliklerinin ve erdemlerinin anlatıldığı övgü bölümüdür. Üçüncü bölüm ise duyulan acılara katlanmanın, sabretmenin tavsiye edildiği bölümdür.¹⁴³ Divan Edebiyatı'nda mersiyeler genellikle terkîb-i bendle yazılmıştır.¹⁴⁴ Fakat mersiye başlığını almış bu nazım bir mesnevîdir. Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün vezniyle yazılmıştır.

Ayrıca Türk geleneğinde de Halk Edebiyatı'nda yûğ, ağıt, sâgu gibi adlarla, Klasik Edebiyat'ta da müstakil bir tür halinde mersiye vardır.¹⁴⁵

Ölüm sabredilmesi çok zor bir acıdır. Hele de ölen evlât ise bu daha da zorlaşır. Bir acının şiddetini tâ'rif ederken “*evlâd acısı gibi*” deyimini kullanılır. Peygamberimizin de evlâdını kaybettiğinde onu gömerken hüzünlendiğini, gözlerinin yaşardığını şu hadisten anlıyoruz. “*Kalp üzülür, göz yaşarır. Fakat Rabbimizi kızdıracak bir söz de söylemeyiz.*”¹⁴⁶

Mu'allâ da bir haftalık bebek iken hakkın rahmetine kavuşmuştur. Fakat geride kalan babası acı içerisinde. Şiirde “*Cihâni sevmedin Hakk'a yükseldin*”denilmiş ve Müslümanın asıl yurdunun ahiret olduğu, dünyanın geçici ve sevmeye layık olmadığı vurgulanmıştır. *Mu'allâ*'ya “*Bir cennet kuşuydun, uçmuştun hemân*” denilerek Âdem'in çocukları olarak bizim de asıl mekânımızın cennet olduğu hatırlatılmıştır. Şâir “*Seni hem yarattı hem aldı Mevlâ*” derken, yavrusunun kabrinin

¹⁴³ M. Faruk Toprak, “Mersiye”, *DİA*, C. 29, İstanbul, 2004, s. 215.

¹⁴⁴ Dilçin, *a.g.e.*, s. 259.

¹⁴⁵ Mustafa İsen, “Mersiye”, *DİA*, C. 29, İstanbul, 2004, s. 219.

¹⁴⁶ Buhârî, *Cenâiz*, 43.

başında yükselen ahının isyan değil bilakis tevhîdi simgeleyen bir servi olduğunu dile getirmiştir.

Peygamber Efendimizin Enes (r.a.)’dan rivayet edilen “*Henüz ergenlik çağına ulaşmamış üç çocuğu ölen her Müslümanı Allah, çocuklara olan rahmet ve şefkati sebebiyle cennete koyar.*”¹⁴⁷ Bu hadis-i şerife göre çocukken vefat edenin anne babası şefâ’ate mazhar olacaktır.

Şâir şiirindeki “*Yarın ben Hüdâ’ya kavuşurken / Şefaât umarım senin yüzünden*” mısralarında bu ümidini dile getirmiştir.

2.1.7. Ninni

Ninni ey tıfl-i can-rübâ ninni

Ninni ey gonce-i safâ ninni

Ninni ey tıfl-i can-rubâ ki senin

İttırâd-ı tenfîsinle emîn

Annenin ruhu pür-sürûr olsun

Babanın da hayâtı sûr olsun

Ninni ey tıfl-i can-rubâ sensiz

Beybaban da... Ninen de her ikimiz

Bizi mâ’nen ve maddeten tevhd

Edecek bir vücuda rabt-ı ümîd

¹⁴⁷ Buhârî, **Cenâiz**, 6.

Eylemiştik de sonra solmuştuk
Adeta bir yabancı olmuştuk!

Çok şükür şimdi sende birleştik
Âh sensiz garip bir eştik

Çok şükür şimdi sende... Sensin biz
Sende mevcûduz işte her ikimiz

Yaşarız beybabanla ben sende
Üç vücûduz ki şimdi bir tende

Ah Rabbim! Bu üç hayât Senin
Yerle gök cümle kâinat Senin

Hoş görüp de bu ittihâdımızı
Sen bağışla bize Vedâ'dımızı

Şu zayıf üç vücûda kuvvet ver
Neşe ver, sıhhat ve sa'âdet ver

Ninni ey tıfl-i can-rubâ ninni
Ninni ey gonce-i safâ ninni

Ninni ey tıfl-i can rubâ ki senin
İttırâd-ı teneffüsünle emîn

Annenin ruhu pür-sürûr olsun

Babanın da hayâtı sûr olsun

Süleyman Nesib Bey

Mehâsin, S. 4, s. 211, Kânûn-ı Evvel 1342. (EK-2. 7)

İsmi “*Ninni*” olan bu şiir mesnevî nazım biçiminde yazılmıştır. Müfte‘ilün / Müfte‘ilün / Fâ‘ilün vezniyle yazılmıştır.

Çocukların uyutulması, ağlayan çocuğun susturulması gibi durumlarda kullanılan ninninin Türk Halk Edebiyatı’nda hususi bir yeri vardır. Çocuk “*Bir toplumun dinî, ahlâkî ve sosyal değer yargılarını; erdemli, onurlu ve çalışkan olmanın gerekliliğini; iyi bir meslek sahibi olmanın önemini kısacası dünyayı ninniler aracılığıyla tanımaktadır*”.¹⁴⁸ Süleyman Nesib Bey’in kaleme aldığı ve “*Ninni*” başlığı ile yayımlanan şiiri bu özelliklerinden dolayı çalışmamıza almayı ve açıklamayı uygun bulduk.

Çocuk Rahmanî bir bağ olan evliliğin meyvesi hükmündedir. Kur’ân-ı Kerim’de “*Onlar, “Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah’a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle” diyenlerdir.*”¹⁴⁹ denilmiş ve çocuklardan göz aydınlığı, göz nuru olarak bahsedilmiştir. Şiirde birbirine adeta yabancılaşan bir çiftin çocuk sahibi olarak manen ve maddeten birleşmek ümidinin dile geldiğini görürüz. İlk olarak “*Ah Rabbim! Bu üç hayat senin / Yerle gök cümle kâinat senin*” denilmiş, Allah’ın Mâlikü’l-Mülk ismi hatırlatılmış ve bunun karşısında kulluğun acziyeti dile getirilmiştir.

“*Üç vücuduz şimdi bir tende*” denilerek anne-baba ve çocuğun sanki ayrılmaz bir bütün olduğu dile getirilmiştir. Devamında ise “*Hoş görüp de bu ittihâdımızı / Sen başıyla bize Vedâ’dımızı / Şu zayıf üç vücûda kuvvet ver / Neş’e ver sıhhat ve sa’âdet ver.*” mısralarıyla şair duasını nazmetmiştir. Dua etmenin İslam dininde yeri ve önemi çok büyüktür. Kur’ân-ı Kerim’de bir ayette “*(Ey Muhammed!) De ki:*

¹⁴⁸, Nilgün Coşkun, “**Türk Ninnilerine İşlevsel Yaklaşım**”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/4 Spring 2013.

¹⁴⁹ Furkan Sûresi, 25/74.

*Duânız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin! ...*¹⁵⁰ denilmiştir. Şair bu bilinçle duasında acziyetini de dile getirmiş ve Allah'tan kuvvet dilemiştir.

2.1.8. Büyük Bir Zât Yâhut Ziyâ Paşa Merhûm

Ey günü binâ eden mühendis

Sensin bu menâzıra müessis

Öz hüsnünü kılmağa temâşâ

Bir âyîne düzdün ismi eşyâ

Encüm ile âlemi donattın

Her necimde bin cihân yarattın

Yâ Rab! Bu ne güzel nizâmıdır bu

Yâ Rab! Bu ne nizâm-ı tâmdır bu

Bir kabza turâba cân verirsin

Toprağa taşa lisân verirsin

İnsan bilirim sanır da bilmez

İlmi ile cehlinden eksilmez

Birsin bir birliğinde şek yok

Mülkünde seninle müşterek yok

¹⁵⁰ Furkan Sûresi, 25/77.

Rahm eyle Ziyâ-yı nâ-tüvâna

Yok takâti gayrı imtihâna

İnsâf kıl ey mu‘ârız-ı insâf

Meydanda değil mi ilm-i eslâf

Kim eyledi Mustafa - misâli

Tevhîd-i Cenâb-ı lâ yezâli

Gösterdi mi öyle ders-i irfân

Dârü’l-hükemâyı mülk-i Yunan

Bir mektebe oldu kim müdâvim

Allah idi zâtına mu‘allim

Bir mu‘cizedir ki Nûr-ı Kur’ân

Durdukça cihân durur nümâyân

—

Vardır iki şart-ı şâ‘iriyyet

Evvelkisi kâbili-i hilkat

Ba‘zı kula Hak eder inâyet

Bir ni‘met-i hâstır tabî‘at

Sânî-i şurût-ı şâ'iriyyet

Tahsîl-i me'ârif ü fazîlet

Olsa ne kadar kav î tabî'at

Yoktur câhil sözünde kuvvet

Âyînesi şiidir lisânın

Her kârı lisanladır cihânın.

Ziyâ Paşa

İnsâniyet, S. 1, s. 20-22, (Tarih verilmemiştir). (EK-2. 8)

Yukarıdaki manzûme mesnevî nazım biçimiyle ve Mef'ûlü / Mefâ'ilün / Fe'ûlün vezniyle yazılmıştır. Manzûme “tevhîd” konusunu işler ki bu konuda yazılmış, Allah'ın birliğinden, büyüklüğünden, kudret ve kuvvetinin sonsuzluğundan bahseden bütün manzûmelerin hepsine “tevhîd” denmiştir.¹⁵¹ Nice şâir Yaratıcı'nın yarattığı varlıkların muhteşemliğini, düzenin, ihtişamın harikuladeliğini şiirlerinde dile getirmiştir. *İnsâniyet* dergisinden alıntı yaptığımız şiir de bu anlamda çok güzel bir örnektir.

Öz hüsnünü kılmağa temâşâ

Bir âyîne düzdün ismi eşyâ

Yukarıdaki mısralarda tasavvufî motifleri bulmak mümkündür. Tasavvuf inancına göre Allah gizli bir hazinedir ve bilinmek istemiştir. Bunun için de evreni yaratmıştır. “*Bu durumda evren ve insan Allah'ın kendi güzelliğini seyrettiği bir aynadır.*”¹⁵²

¹⁵¹ Şener, a.g.e., s. 144.

¹⁵² Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 2000, s. 31.

Encüm ile âlemi donattın

Her necimde bin cihân yarattın

Şâire göre yaratıcı mühendis, müessis olarak tam ve mükemmel bir nizam koymuştur. Gökyüzünü yıldızlar ile donatmış ve her bir yıldızda bin cihan yaratmıştır. Bu hakikati Kur’ân-ı Kerim “*Biz yakın göğü, bir süsle, yıldızlarla süsledik.*”¹⁵³ ayetiyle belirtmiştir.

“*Bir kabza turâba can verirsin*” mısrası ile “*Andolsun, biz insanı (Âdem’i), çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık.*”¹⁵⁴ ayeti bağlamında Hz. Âdem’in yaratılışına telmihte bulunmuştur. Yine “*Taşa toprağa lisan verirsin*” mısrasında “*Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah’ı tesbih etmektedir. O, Azîzdir, Hakîmdir.*”¹⁵⁵ ayetindeki hakikate işaret edilmiştir. Bu mısra aynı zamanda “*Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah’ı tesbih ederler. Her şey O’nu hamd ile tespih eder...*”¹⁵⁶ ve “*... Nice taşlar vardır ki Allah korkusundan yuvarlanırlar...*”¹⁵⁷ ayetlerini hatırlatması açısından oldukça manidardır.

Birsin bir birliğinde şek yok

Mülkünde seninle müşterek yok

Yukarıdaki mısralarda ise tevhîd inancına da vurgu yapılmış, mülkünde hiçbir ortağının olmadığı dile getirilmiştir. Kur’ân-ı Kerim’de bu gerçek “*Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; ondan başka günahları dilediği kimse için bağışlar. Kim Allah’a ortak koşarsa büsbütün sapmıştır.*” şeklinde vurgulanmıştır.

Şiirde aynı zamanda Peygamberimizin adı da zikredilmiş “*Mustafa misâli*” denilerek Peygamberimizin örnek oluşu dile getirilmiş, “*Andolsun, Allah’ın Resûlünde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.*”¹⁵⁸ ve “*Nitekim kendi içinizden size âyetlerimizi*

¹⁵³ Saffat Sûresi, 37/6.

¹⁵⁴ Mü’minûn Sûresi, 23/12.

¹⁵⁵ Hadid Sûresi, 57/1.

¹⁵⁶ İsrâ Sûresi, 17/44.

¹⁵⁷ Bakara Sûresi, 2/74.

¹⁵⁸ Ahzâb Sûresi, 33/21.

okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size Kitab'ı ve hikmeti ta'lim edip bilmediklerinizi size öğreten bir Resûl gönderdik.” ayetleri hatırlatılmıştır.

Bir mektebe kim oldu müdâvim

Allah idi zâtına muallim

Yine Peygamberimizin “*Beni rabbim terbiye etti, ne güzel terbiye etti*”¹⁵⁹ hadisi yukarıdaki mısralarla nazımlaştırılmıştır. Peygamberimizin okuması ve yazması yoktu. Yani ümmî idi. Edebiyatımızda Peygamberimizin ümmî oluşu da işlenmiştir. Karaçelebizâde Abdülazîz: “*Dü zebân olduğu için hâme / Ele almadı yazmadı nâme*” demiştir.¹⁶⁰

Bir mu‘cizedir ki Nûr-ı Kur’ân

Durdukça cihân durur nümâyân

Kur’ân-ı Kerim’in özelliklerine de değinilen şiirdeki bu mısralarla Kur’ân-ı Kerim’in her dâim açık seçik, nurlu bir mucize olduğu söylenerek “*Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil (Hz. Muhammed) geldi ve size apaçık bir nur (Kur’ân-ı Kerim) indirdik.*”¹⁶¹ ayetine vurgu yapılmıştır.

Şâirliğin iki şartı olduğunu, birincisinin yaratılıştan geldiğini, Hakk’ın inâyeti ile bazı sözlerin güzelleştiğini, ikincisinin ise bilgelik ve fazilet olduğunu fakat yaratılış itibariyle şâir hasletleri olsa bile bir kişinin cahil ise sözünde kuvvet olamayacağını söylemiştir. Dilin en güzel işlendiği ve güzelliğinin aşikâr olduğu şiir, “*Lisanın âyinesi*” olarak nitelendirilmiş, cihanda sağlanabilecek her kârında lisan ile kazanılacağıın altı çizilmiştir.

2.1.9. Duâ-yı Ramazân

Gel seninle bu mâh-ı gufrânı

En samîmî temenniyâtımıza,

En ilâhî tahayyülâtımıza

¹⁵⁹ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I/164.

¹⁶⁰ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul, 1984, s. 127.

¹⁶¹ Nisa Sûresi, 4/174.

Mebde-i merhamet sayıp her şeb,
 Hak Teâlâ'ya doğru leb-ber-leb
 Yükselen bir duâ(y)la yalvaralım.
 Gel, evet gel seninle hicrânı
 Bize göstermesin duâ edelim.
 Gel evet gel benimle – Âh bilsen,
 Gel ki sensiz ne söylesem ne desem
 Şübhesiz bî-lüzûm ve fâidedir.
 Çünkü sensiz, -inan ki ben hatta
 Anlamam hiç nedir zemîn ve semâ
 Anlamam hilkatin nedir sebebi
 Gel, ilâhî nazarlarında senin
 Parlayan nûra secdeler edeyim!
 Gel, evet gel, bu mâh-ı gufrânı
 En samîmî temenniyâtımıza
 En ilâhî tahayyülâtımıza
 Mebde-i merhamet sayıp ebeden
 Bir yemin etsek ay ufukdayken

Tahsîn Nâhîd

Kadın (Selanik), S. 5, s. 3, 10 Teşrîn-i Sâni. (EK-2. 9)

Kafiyesiz diyebileceğimiz bu şiir Türk Edebiyatı'ndaki nazım biçimlerinden olmadığı gibi batı tarzı nazım biçimlerine de tam olarak benzetilememiştir. II. Meşrûtiyet döneminde yayınlanan dergide çıkan bir şiir olduğu göz önüne alınırsa henüz biçim, birim, ölçü denemeleri aşamasında olan bir şiirdir.

Şiirde Ramazân ayından bahsedilmiştir. Edebiyatımızda Ramazân ayına özel tür teşekkül etmiştir. Şairler bu ayın gelişini tebrik için devlet büyüklerine

sunulmak üzere kasîdeler yazmışlardır. Bu kasîdelerin giriş bölümünde Ramazândan bahsetmişlerdir. İşte bu kasîdelere Ramazâniyye denmektedir.¹⁶²

Kur'ân-ı Kerim'de “*Ramazân ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'ân'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden Ramazân ayını idrak edenler onda oruç tutsun...*”¹⁶³ denilerek Ramazân ayının önemi vurgulanmıştır. Resûlullah (s.a.v.) de “*Ramazân ayı girdiğinde cennetin kapıları açılır, cehennem kapıları kilitlenir, şeytanlar da zincire vurulur.*”¹⁶⁴ buyurmuştur. Bu özelliklerden dolayı Ramazân ayı cümle günahkârlar için tövbe ve istiğfarın sel olup aktığı ve semâya ulaştığı bir aydır. Şâir de bu hadislerden ve Ramazân ayının uhrevî havasından ilham almış olmalı ki “*mâh-ı gufrân*” diye nitelediği Ramazân ayını merhametin başlangıcı sayarak ve bunu fırsat bilip Yüce Allah’a samimi bir şekilde duâ edip yalvarmayı istiyor.

Şiirde Peygamberimize duyulan sevgi de dile gelmiş ve o olmaksızın her şeyin lüzumsuz ve faydasız olacağı söylenmiştir. Yerin, göğün ve hilkatın sebebinin anlaşılması için Peygamberimize ihtiyaç duyulduğu dile getirilmiştir. Peygamberimizin nuruna secdeler etme arzusu da iştiyakla dile gelmiştir.

“*Mebde-i merhamet sayıp ebeden / Bir yemin etsek ay ufukdayken*” dediği son mısralarında şâir adeta Ramazân ayını ebedî bir merhamet kaynağı sayıp yine ebedîyyen tutulacak bir tövbenin yeminini etmek istemiştir.

2.1.10. Erenler Lisanında

Hakîkat ayandır bize dâima

Korkusuz yollarda bî-riyâlarız

Hicranlı dertlere oluruz devâ

Esrâr-ı hilkate âşinâlarız

¹⁶² Şener, **a.g.e.**, s. 218.

¹⁶³ Bakara Sûresi, 2/185.

¹⁶⁴ Buhârî, **Savm**, 5.

Mihneti görürüz gayb gözüyle
 Doğruyu söyleriz gönül sözüyle
 Meydâna geldik erenler özüyle
 Tarîkat ehline pişvâlarız

Gönlümüz ğanîdir vîran da olsa
 Dağıtır, verdiği hicran da.¹⁶⁵
 Severiz yurdumuz “Tûran” da olsa
 Bu yolda cân veren mübtelâlarız.

Coşarız görünce biz erenleri
 Mübârek gayeye tiz erenleri
 Kâ‘be-i visâle post serenleri
 Biz söze yorulmaz muktedâlarız.

Şemseddin Cem

Sûs, S. 46, s. 10, 26 Nisan 1340. (EK-2. 10)

Halk edebiyatımızın nazım biçimlerinden olan koşma ile Divan Edebiyatı’nda yer alan şarkı (nakaratsız) nazım biçiminin kafiyelenişi aynıdır. Şarkılarda konuların aşk, şarap, sevgili olduğu gerçeğinden ötürü bu manzûmeye koşma diyebiliriz. Şiirin ölçüsü ise kusurludur. Hece ölçüsü ile yazılan bu şiirin mısraları bazen 10’lu bazen de 11 ve 12’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Eren, Türk Dil Kurumu’nun hazırladığı Türkçe Sözlük’te olağanüstü sezgileriyle birtakım gerçekleri gördüğüne inanılan

¹⁶⁵ Şiirin vezni için “olsa” redifi gerekmele beraber orijinal metinde bulunmamaktadır.

kimse şeklinde açıklanır.¹⁶⁶ Tasavvuf Sözlüğü'nde ise “Allah'a ulaşan kişidir” denmiştir.¹⁶⁷ Ermiş, eren de denilen böyle kimselerin, halleri şiirde anlatılmaktadır. Yaratılışın sırlarına aşına olan, yürüdüğü yolda riyâsız yürüyen ve bu haliyle kendisine hakîkatin ayan olduğu bir derviş portresi çiziliyor. Yine şiir genel olarak, erenlerin coşkunluğunu, dünyadan geçmişliğini, visâl arzularını, sıkıntıdan kurtulmuşluklarını ve dünyanın garabetine boğulanlara himmet edişlerini anlatır. Her biri özellikle Tasavvufî Türk Edebiyatı eserlerinde görülen bu duyuş ve söyleyiş biçimi *Süs* dergisinde yerini bulmuştur.

2.1.11. Akşam

Yâkut etekli âbideler ufka toplanıyor

Akşam, duâ ederken o mâ'bedde son güneş

Gufranlı bir sükût ile camlarda kanlanır

Akşam, duâlı beldeden ayrılma bir ateş...

Bir uhrevî düşünce gezer kalbin üstüne.

Bir lahza bir huşû' ile safvetle ağlarım;

Rûhum görür semâların âyin-i kudsini

Alnım hafiflenir, silinir hep günahlarım

Çok sürmeyen bu safvet u hâcet biter ve ben

Artık uzun uzun yalnızlıkla inlerim

Metruk ve münzevî bu civarlarda bekleyen

Hüsranlı gölge, işte o mâtemli zıl benim

¹⁶⁶ Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara, 2011, s. 806.

¹⁶⁷ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 2012, s. 125.

Hülyâlı bahçelerde arar gözlerim seni

Hep beklerim kudûmunu akşamlı hücreye

Kuşlar mesâ vakitleri yâd eyler ismini

“Yalnız mısın bu yerde, o gâib midir” diye...

Bekler beni:

Ahmet Necmeddîn Bey

Kadın (İstanbul), S. 7, s. 26, 26 Nisan 1328. (EK-2. 11)

Manzûme çapraz uyak nazım biçimiyle yazılmıştır. Batılılaşma devri Türk şiirinde görülen Arapça, Farsça kelime ve tamlama problemini bu manzûmede de görmek mümkündür.

Kâinatı mükemmel bir düzenle yaratan Yüce Yaratıcının eserlerine baktığımızda hayretimiz artar, şaşkınlığa düşeriz ve bunun akabinde de şükrederiz. Akşamın gurûbu bunun için çok güzel bir örnektir. Bütün hengâmenin neredeyse son bulduğu, günün gürültüsünün sustuğu, insanların evlerine çekildiği saatlerde güneş de ziyâsını alarak yavaş yavaş çekilir ve kaybolur. Gökyüzünün kızılığı şâirin de dediği gibi insanın içinde uhrevî hisler uyandıran ahireti düşündüren hoş bir hâdisedir. Bütün mevcûdât Allah'ı zikrettiği gibi şaire göre güneş de dua etmektedir. Güneşin kızıl ışıkları da camlarda başışlanmanın huzuruyla yansımaktadır.

Huşû içinde ve halisâne duygularla ağladığını dile getiren şair “*Ruhum görür semâların âyin-i kudsini / Alnım hafiflenir, silinir hep günahlarım*” diyerek semâların yaptığı âyini ruhunun görmesiyle günahlarının silindiğini dile getirmektedir.

Akşam bir günün bitişi adeta bir muhâsebenin yapılışı ve hesap defterinin kapanışı gibidir. Akşamın karanlığının getirdiği sükûnetle insan nefis tezkiyesi yapma fırsatı bulur. Bir günün bitişi insana dünyanın da böyle gelip geçici olduğunu hatırlatır. Akşam batan güneşin ertesi sabah doğuşu insanlara öldükten sonra dirileceğini düşündüren ilahî bir sâiktir.

2.1.12. Melâl-i Şâm

Akşam oldu, güneş battı karardı hep ufuklar

Issız, bî-kes şu ovalar, bana neler fısıldar?

Secde etmiş bütün eşya, Mâ'bûd'una hep birden

Kulağımda azametli, gür bir ses uğuldar!

Semâ küsmüş, kehkeşân yok, ah! Her taraf pür-sükûn!

Melekûtî bu âlemde rûhum, Rabbi sayıklar,

Yere düşen melâl-nisar, şu gözümün yaşları

Solgun renkli, çemen-zârı hem ıslatır, selamlar,

Bu zulmette bin meş'ale, nurlar saçar yürekten

Süzülerek bana koşar, encüm-âsâ parıldar.

Hacer İsmet

Kadınlar Dünyâsı, S. 9, s. 7, 12 Nisan 1329. (EK-2. 12)

Manzûme gazel biçiminde ve Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün vezniyle yazılmıştır. Birinci beyti birbiriyle uyaklı olduğundan “musarra” adını alır. Gazel Türk Edebiyatı'nda çok sevilen ve kullanılan nazım biçimi olmuştur. Özellikle aşk, güzellik ve içki konusunda yazılan belirli biçimdeki şiirlere de gazel denir.¹⁶⁸ Fakat yalnızca bu konularda değil, hayata dair hikmetli dersler, öğütler içeren gazeller de vardır ki bunlara “hekimâne gazel” denir.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Dilçin, a.g.e., s. 104.

¹⁶⁹ Şener, a.g.e., s. 345.

Akşam ve *Melâl-i Şam* adlı iki şiirde de ortak öge “*akşam*”ın insanda uhrevî hisler uyandırdığıdır. Şâir “*Secde etmiş bütün eşya, Mâ'bûd'una hep birden*” diyerek bütün varlıkların akşam vakti Allah’a secde ettiğini ifade etmiştir. Akşam vakti melekûtî bir âlem olarak nitelemiş, karanlık çoğalmasına rağmen yüreğinden nurlar saçıldığını, yıldız gibi parlayıp aydınlattığını dile getirmiştir. Manzûmenin hekimâne türündeki kadar didaktik olmadığı daha lirik olduğu görülmektedir.

2.1.13. Feryâd

Derin bir uykuya dalmış tüm cihân uyuyor
Zeminde “çıt” bile yok sanki âsumân uyuyor

Bu şeb Hazret-i Peygamberin velâdetidir
Muhammed ümmetinin mebde-i sa‘âdetidir

Bugünde insana zulm eylemek denâettir
Bu şebde gözyaşı döktürmek hem cinâyettir.

Bugünde etmek eziyet garîb bir insana
Nasıl sığar bilmem akla, fikre, vicdâna

Bu şeb zemîn ü semâ kâinat ğarîk-i sürûr
Fakat ben ağlıyorum zulm ve kahr ile mağdûr

Bu şeb ğarîk-i te’essür, ğarîb ve ğamzedeyim
Hayâta, tâli‘a, bu acze la‘net etmedeyim!

Bu ŧeb duâsını her bir kulun kabul eden Hak
Benim de âhımı koymaz alır, alır mutlak

Hakîr eden beni hemcinsimin hakâretidir!
Zelîl eden beni vicdânımın sadâkatidir!

Yazık ki her kime âlemde eylesem ta‘zîm
Olur benim başıma onlar hep belâ-yı azîm

Bu çektiğim nedir Allah: Azâb-ı makber mi?
Belâlara hedef olmak bana mukadder mi?

İlahî kabre mi girdim bu ŧeb hayatta iken?
Yılan, çıyan mı nedir kalbimi yiyip kemiren?

Sual melekleri mi ya zebâni mi bunlar ⁽¹⁷⁰⁾
Ki bir saat bana vermez râhat bu mel‘unlar

Cefası bitmeyecek mi bu baht-ı gaddarın
Nasibi girye midir hep bu çeşm-i bî-dârın.

Yaşar Nezîhe

Kadın (İstanbul), S. 7, s. 14, 26 Nisan 1328. (EK-2. 13)

¹⁷⁰ Yazımın asıl metninde geçen dipnotta şöyle yazmaktadır. “Kayınvâlîde, görümce nâmı verilen belâlar”

Şâirin Peygamberimizin doğum günü olarak idrâk edilen Mevlid Kandili'nde hissettiklerini nazmettiği eser mesnevî nazım biçimiyle ve Mef'ûlü / Fâ'ilâtün / Mef'ûlü / Fâ'ilâtün vezniyle yazılmıştır. Peygamberimizin doğumunun konu edildiği özel bir tür olarak mevlidler edebiyatımızda önemli yer tutmuştur. Bu eserlerde Peygamberimizin hayatı, mucizeleri, gazâları, ahlâkı, vefatı ve hilyesi de yer almıştır. Türk Edebiyatı'nda mevlid önemli bir yer tutmuştur. Mevlidler arasında en çok beğenilen ise Süleyman Çelebi'nin "Vesîletü'n-Necât"adlı manzûmesidir.¹⁷¹

"Cenâb-ı Allah Hz. Peygamber için bir kudsî hadiste "Sen olmasaydın sen, felekleri yaratmazdım" buyurmuştur. Allah'ın sevgilisi ve dostu olan o yüce Peygamber, dünya ve âhiretin îcâdının, yerin ve göğün var edilmesinin, kısaca var olan her şeyin yaratılmasının sebebidir".¹⁷² Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de "(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."¹⁷³ buyurulmuştur. Şâir de bundan ilham alarak bu geceyi "Muhammed ümmetinin mebde-i sa'âdetidir" diyerek önem atfetmiştir.

Fakat şâir bu gecenin tüm güzelliklerine ve müjdelerine rağmen üzgün ve kırgındır. Kâinat sevince boğulurken kendisi kahrolmaktadır. Çünkü şâirimiz kayınvâlidesi ve görümcesinden eziyet görmektedir. *"Hakîr eden beni hemcinsimin hakâretidir!"* diyen şâir öyle sıkıntı çekmektedir ki *"İlahî kabre mi girdim bu şeb hayatta iken? / Yılan, çıyan mı nedir kalbimi yiyip kemiren?"* diyerek yaşadığı çetin azâbı kabir azâbına benzetmektedir. Fakat şâirimiz gecenin rahmet ve bereketinden asla ümit kesmeyerek *"Bu şeb duâsını her bir kulun kabul eden Hak / Benim de âhımı koymaz alır, alır mutlak"* demiştir.

2.1.14. Ay Doğuşu

Bütün dünya bir ma'bede benzedi:

Başucunda bir lâciverd kubbe var.

Bu kubbenin altındaki yıldızlar

Birer kandil gibi süsler ma'bedi

¹⁷¹ Şener, a.g.e., s. 169-170.

¹⁷² Ahmet Yılmaz, *Üç Hanım Şâirin Dilinden Hz. Peygamber*, Konya, 2005, s. 54.

¹⁷³ Enbiyâ Sûresi, 21/107.

Bir ilâhî tütsü gibi kokuyor.

Gece rüzgâr, esiyorken ormandan

Deniz kesik sadâsıyla Kur'ân'dan

En te'sirli bir sahife okuyor...

Yine sâhil enginleri dinlerken

Karşıdaki tepelerin üstünden

Hafif donuk bir beyazlık yükseldi

Bir sevimli yüz parladı kubbede

Başka bir his vermek için ma'bede

Solgun, sarı çehresiyle ay geldi.

Sabiha Nûrunnisa

Türk Kadını, S. 19, s. 296, 20 Mart 1335. (EK-2. 14)

Şiir, Fransız tarzı sone ile yazılmıştır. Batı Edebiyatı'ndan bize geçmiş olan bu biçimde dizeler 4+4+3+3 şeklinde sıralanmıştır.¹⁷⁴ Şiirde şair bütün dünyayı bir mâbede benzetmiş ve gökyüzünün de bu mâbedin kubbesi olduğunu söylemiştir. Ayrıca kubbenin altındaki yıldızları mâbedi süsleyen birer kandile benzetmiştir. Bu benzetme yerinde bir benzetmedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de "*Biz yakın göğü, bir süsle, yıldızlarla süsledik.*"¹⁷⁵ ayeti bu benzetmeye delil teşkil eder.

Kutsal kitabımız Kur'ân'ı Kerim okumamız, anlamamız, yaşamamız için Yüce Allah tarafından bize gönderilmiştir. Kâinat kitabı ise yaratıcının yarattığı herşeydir

¹⁷⁴ Dilçin, a.g.e., s. 368.

¹⁷⁵ Saffat Sûresi, 37/6.

ve yaratıcının varlığına, birliğine, güzelliğine deliller içerir. Şiirde kâinat kitabına vurgu yapılmış ormandan esen rüzgârın ilâhî bir tütsü gibi koktuğu ve denizin de Kur'ân'dan tesirli bir sayfa okuduğu dile getirilmiştir. Ayın doğuşundan bahsederken sevimli bir yüzün kubbede parladığını ve mâbede başka bir his verdiği de aktarılmıştır.

2.1.15. Vazîfe-i Mâderâne

Vermekse nizâm âlemin ahvâline maksad

Nev-'i beşer asayişin etmekse müebbed

Terbiye-i evlâda emek sarfı gerektir

Bir vechile mahvolmayan asla emektir

Evvel bunu deruhte fakat etmeli mâder

Zîrâ onadır men tarafa o mukadder

Ma'sum iken ettirmeli hoş halleri mu'tâd

Mâderden alır terbiye-i evveli evlâd

Göstermelidir hulk-ı hasen, mu'tedil ahvâl

Taklîde alır gördüğünü çünkü o meyyâl

Hâlık'ını zikr eylemeyi bilmeli tıflân

Hem Hâlık'ının vahdetine etmeli îmân

Ta'zîz ile tekrîm ile daîm o boynun

Bu vechile te'diyeye cehd etmeli dinin

Mâhiyet mâderle-peder etmeli mefhûm
Hem cinsine hoş söylemeyi bilmeli ma'sûm

O görmeli üslûb-ı nezâketle nezâfet
Anlatmalıdır tevlidinin âsâr-ı meveddet

Göstermemeli tarz-ı huşûnetle hakârât
Etsin o da akranına ta öyle memâşât

Va'zında kabâhat görülünce fakat ol ân
Te'dibini men' etmemeli rikkat-i insân

Bilmezse çocuk seyyie-i hâleti zîrâ
Tashîh-i tabî'at edemez hodbinde de asla

Ta'limine tahsîline dikkat ise elzem
Tahsîl-i ma'ârifle olur şahs-ı mükerrem

Terbiyedir âlemde esas medeniyet
Terbiye ile hâsıl olur ilm u fazîlet

Âlim dahi olsa kişi olmazsa müeddeb
Memdûh ve mu'azzez olamaz böyle mücerreb

Evlâdını terbiyeye eylerse gayret
Bilâhare me'cûr olur evvel ol vâlîde elbet

Zîrâ olur... etse velet ehliyet-i isbât
Farzet dîn-i kâmil görüş i' lâ-y-ı mükâfât

Fatma Bint-i Abbâs

Hanımlara Mahsûs Gazete, S. 8, s. 2, 14 Eylül 1311. (EK-2.15)

Mesnevî nazım biçimiyle yazılmış olan bu şiirde Mef'ûlü / Mefâ'îlü / Mefâ'îlü / Fe'ûlün vezni kullanılmıştır.

Fatma Hanım'ın bir annenin vazifelerini anlattığı "*Vazîfe-i Mâderâne*" şiiri başlıbaşına dînî-ahlâkî öğüt niteliğindedir. Bir anneye çocuğunu nasıl yetiştireceğine dâir şiir dilini de yanına alarak oldukça naîf dersler veriyor. Henüz girişte dünyaya bir nizam vermek gerekirse çocukların terbiyeleriyle meşgul olunmalıdır mealine ulaşan mısralar çıkıyor karşımıza. Devamında "*emeklerin zâyî olmayacağına*" dair kanâat bildiriliyor.

Masum olmak durumunu çocuklukla birleştiren şâir henüz çocukken masum halleri hareket tarzı olarak benimsemesi ve devam ettirmesini öğretmek gerektiğini, çocuğun terbiyeyi annesinden aldığı, annesinin çocuğa güzel ahlâkı ve mütedil halleri gösterebileceğini ki çocuğun tüm halleri aynen taklit ettiğini söylüyor.

Çocuğun Allah'ı zikretmesi ve birliğine iman etmesi, Allah'ı aziz ve hürmet edilesi bir varlık olarak görerek dâima dinin gereklerini yerine getirmek üzere secdeye varıp izzetin ve rahmetin sahibine boyun eğmesi gerektiğini söylüyor.

Yine şâir, anne ve baba çocuğa hoş sözler söyleyerek güzel bir üslupla nezaket ve nezafeti öğretmeli, asla hakaret içeren, sert davranışlara yönlendirmemeli, çocukta görülen herhangi bir kabahat yumuşakça uyarılmalıdır. Çocuğun kötü huyları bilmediğinde kendini düzeltmeyeceğini, bunları bilmek için ise âilesinin yönlendirmesine ihtiyaç duyduğunu dile getiriyor. Çocuğun eğitimine dikkat edilmesi gerektiğini, ilim ve fazilet sahibi bir kişi olarak topluma katılmasının temini için çalışılmasının önemini vurguluyor ki bu dinimiz açısından çok önemlidir. Kendisine dua eden, hayırlı, salih bir evlat yetiştirmek dinimizce amel defterinin kapanmamasını sağlayan amellerden biri ¹⁷⁶ kabul edilir ki bu kişinin ölümünden sonra dahi sevap kazanmaya devam etmesi anlamını taşır.

¹⁷⁶ İbrahim Canan, **Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi**, Ankara, 1995, Hadis No: 5503.

2.1.16. Kızların Terbiyesi

Kız akıllı hem de ârif olmalı

Âlim ve ehl-i ma'ârif olmalı

Kızları mes'ûd eder hüsn-i hısâl

Fâide vermez hemân hüsn-i cemâl

Kızların tatlı gerekdir sözleri

Hoş bakışlı olmalıdır gözleri

Kızların hulk-ı hasendir zîneti

Kızlara altın verir mi kıymeti

Sevdirir mi bed huyu elmas 'aceb

Ya olur mu ülfete inci sebep

Bir fena huylu gider mi meclise

Giyse de bin türlü süslü elbise

Neyleyeyim yüzü güzel huyu bedi

Kimse ister mi ki sevsin bir kedi

Hâsılı kızlar güzel huylu gerek

Câhil ve bed huylu olandır engerek

Kâşife Memdûha

Hanımlara Mahsûs Gazete, S. 29, s. 3, 27 Teşrîn-i Sâni 1311. (EK-2. 16)

Bu şiir nazım biçimiyle ve Müfte‘ilün / Müfte‘ilün / Fâ‘ilün vezniyle yazılmıştır. “Kızların Terbiyesi” başlığı ile yayınlanan bu şiir de nasihatnâme geleneğine örnek teşkil eder. Dinimizin ilme ve irfana verdiği önemden ötürü şair de kızların âlim ve ârif olması gerektiğini dile getirerek şiirine başlamıştır. Kızların mutlu ve mesut olmaları için yüz güzelliğinden çok hasletlerinin güzel olması gerekir. Bir kızın güzel huylu, iyi sözlü olmasını, kötü sözden kaçınmasını öğütleyen şiir, kızların süsünün, zinetinin altınla ölçülemeyeceği, bilakis ahlak güzelliği ile kıymet bulacağı vurgulanmıştır. Diğer insanlarla geçinebilmenin elmas ve inci ile olmayacağı, insanın kıymetinin tatlı dil ve güler yüzde olduğu dile getirilmiştir.

2.1.17. Bir Kıt‘a-i Mâderâne

Râhat-i bâl ise maksûdun eğer
Kızım ümmü’l-edeb ol az söyle

Ömrünün hoşça güzârsa emeli
Hâline Hâlık’ına şükreyle

Fâtıma Edîbe

Hanımlara Mahsûs Mâ‘lumât, S. 8, s. 2, 15 Ağustos 1895. (EK-2. 17)

Manzûme, Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün vezniyle yazılmış bir kıt‘adır. Gönül rahatına kavuşmak isteyen kişinin edeb sahibi olması gerektiği kıt‘ada vurgulanır. Edeb sahibi kişi nerede ve nasıl davranacağını bilir. Bu sebeple de kendisini darda bırakacak, telafi gerektirecek bir hali de olmaz. Manzûmede anne, kızına edebli olmayı tavsiye eder. Ömrünün güzel geçmesini dileyen bir kimsenin de yaratıcısına şükrederek bu dileğine kavuşabileceği dile getirilir. Haline şükretmek insanı mutlu eden, ruhunu rahatlatan bir durumdur. İnsan gözünü yükseklere dikmez, elinde var olanlarla yetinmesini bilirse başkalarının ellerinde olana bakmaz, kıskançlık, nefret ve kin duygularına kapılmaz ve bu da ona huzur verir.

2.1.18. Kıt‘a

Kıblegâh-ı âlem olsa sûretin ey hod-pesend
Hüsn-i sîreti olmayınca sûretin yok kıymeti

Dembedem eyler tahvîl sûret-i eşyâye bak
Hüsn-i sîrettir ki ikâ eyler insâniyyeti

Arife

Şükûfe-zâr, S. 2, s. 27, 1303 (Gün ve ay belirtilmemiş). (EK-2. 18)

Manzûme, Müfte‘ilün / Mefâ‘ilün / Müfte‘ilün / Mefâ‘ilün vezniyle yazılmış bir kıt‘adır. Bu manzûmede kendini beğenen kişi yerilmiştir. Güzelliğin kıymetinin ahlak güzelliğiyle ortaya çıkacağı, belirginleşeceği ifade edilmiştir. Bir kimse huyu ile insanlarla güzel geçinmenin yollarını bulmuyorsa yüzünün güzelliğinin pek de kıymeti yoktur. Eşya, insan sürekli bir değişim içindedir. İnsandaki “sûret”, yüz güzelliği azalır ve ennihayeye yok olup gider. Dış güzellik geçicidir. Fakat iç güzelliği ve bunun davranışlara yansımış hali olan huy güzelliği kalıcıdır ve şaire göre insanîyetin muhafazası güzel ahlakla olacaktır.

2.1.19. Kıt‘a

İlme rağbet eyleyen dârında izzetyâb olur
Çünkü ilm ü ma‘rifettir herkesi irşâd eden

Bir nazar kıl kim görürsüm her cihet Firdevs misâl
Sa‘y u gayrettir bizi bu rütbeye is‘âd eden

Üsküdarlı F. Dilşâd

Hanımlara Mahsûs Gazete, S. 18, s. 3, 19 Teşrîn-i Evvel. (EK-2. 19)

Manzûme, Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün vezniyle yazılmış bir kıt‘adır. Manzûmede ilim, ma‘rifet, sa‘y ve gayret konu edilmiştir. İslam dini için

ilim, bilgi çok değerlidir. Peygamberimize gelen ilk ayetlerde “ *Yaratan Rabbinin adıyla oku!... Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir.*”¹⁷⁷ buyrulması bize bunu gösteren bir delildir. Yine Fatır Sûresi’nde yer alan bir ayette “...*Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar. Şüphesiz Allah, daima üstündür, çok bağışlayandır.*”¹⁷⁸ buyrularak ilim sahibi kimselerin halleri anlatılmıştır. Bir başka ayet-i kerîmede de “...*Resûlüm! De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür.*”¹⁷⁹ buyrularak bilginin insanı diğerlerinden farklı kıldığı anlatılmıştır.

Manzûme sanki bu ayetlerin nazmedilmiş bir hali gibidir. İlme rağbet gösterenin izzet bulacağı, ilim ve ma‘rifetin herkesi irşâd edeceği, çalışmanın gayret göstermenin de insanın makamını, rütbesini yükselteceği güzel bir şekilde dile getirilmiştir.

Ard arda aldığımız bu üç nazım kıt‘a biçimiyle yazılmıştır. Kıt‘a yalnız ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı, beyitler arasında anlam birliği bulunan iki beyitlik bir nazım biçimidir. Kıt‘alar çok farklı konularda yazılmışlardır.¹⁸⁰ Felsefî, tasavvufî, nükteli, yergi veya övgü içeren, bir olayın tarihini düşüren bir şiir çeşididir.¹⁸¹ Yukarıdaki kıt‘aların hikmet içerikli sözlerle dolu olduğu görülür.

2.1.20. Gazel

Kalsa âlem çok mudur hayrette isti‘dâdıma

Nazarlar mecluptur âsâr-ı şevk - âbâdime

Bî tevkîf sahe-i gayrette cevelân eylerim

Geldiği günden beru feyz-i terakkî yâdıma

¹⁷⁷ Alak Sûresi, 96/1-5.

¹⁷⁸ Fatır Sûresi, 35/28.

¹⁷⁹ Zümer Sûresi, 39/9.

¹⁸⁰ Dilçin, **a.g.e.**, s. 202.

¹⁸¹ Şener, **a.g.e.**, s. 361.

İştigâlim rûz u şeb tahsil-i irfandır benim

Çünkü nûr-ı ma‘rifet kâfildir istis‘âdım

En güzel şey hüsn-i ahlâk ve edeptir adama

Yazdığım manzûmeler hep böyledir evlâdım

Manzûme

Hanımlara Mahsus Mâlumât, S. 8, s. 2, 15 Ağustos 1895. (EK-2. 20)

Gazel başlığıyla dergide yer bulan bu manzûme dört beyitten oluşmuş bir gazeldir. Manzûme Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün vezniyle yazılmıştır. Gazellerin geleneğe göre en az olanı beş beyitlidir. Bu şekilde 5 beyitten az olan gazellere nâ-tamam gazel denir.¹⁸²

Ahlâkî ilke ve öğütler içeren, belli bir görüşü uygun bulup tavsiye eden sözlerle bezeli gazellere “*hekîmâne gazel*” dendiğini daha evvel yazmıştık. Bu gazellere “*hikemî gazel*” de denir.¹⁸³ Yukarıdaki gazel de hekîmâne gazeldir. Gazelde şair terakkinin (ilerleme) aydınlığıyla aydınlandığından beri durmaksızın gayret meydanında dolaşan bir kimseyi anlatmaktadır. Öyle ki bu kişi gece gündüz irfan tahsiliyle meşguldür ve bilginin ışığı onun mesut olmasına yeterlidir. İnsanoğlu için en güzel şeyin güzel ahlak ve edeb olduğu ve evladına da böyle manzûmeler yazarak nasihatte bulunduğu da son beyitten anlaşılmaktadır.

2.1.21. Başlıksız¹⁸⁴

Sa‘y eden âlemde görmez bir vakit fakr u fena

Çün demiş hak “leyse li’l-insâni illâ mâ se‘â”

¹⁸² Şener, *a.g.e.*, s. 342.

¹⁸³ Dilçin, *a.g.e.*, s. 112.

¹⁸⁴ Bu şiire has başlık konulmamıştır.

Sa'y eden efkârda olsa sa'yini meşkûr edip
Hak Teâlâ lütf ile eyler onu ehl-i gınâ

Sa'y ile her şey vücûd-yâb-ı kemal olmaktadır
Daima etmektedir erbâb-ı gayret i'tilâ

Eylemez tenbel terakkî sâhib-i hüsn olsa da
İltimas etmez de Allah azîmü'ş-şân ona

(Taş kasabalı F. Şadiye Hanım'ın manzûme-i merğubeleridir)

Hanımlara Mahsus Gazete, S. 5, s. 4, 4 Eylül 1311. (EK-2. 21)

Hanımlara Mahsus Gazete'de yer alan manzum ve mensur eserlerin bazılarında başlık yerine yazara nisbet edilerek bir isimlendirme yoluna gidilmiştir. “*Taş kasabalı F. Şadiye Hanım'ın manzûme-i merğubeleridir*” yazan bu manzûmede de bu yola başvurulmuştur. Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün vezniyle yazılan bu gazel de bir önceki gazel gibi nâ-tamam gazeldir.

Gazelde yer alan “sa'y” kavramı sözlükte çalışmak gayret etmek demektir. İslâm dini çalışmayı gayret göstermeyi alın teriyle kazanmayı emreder. Kur'ân-ı Kerim'de “*Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.*”¹⁸⁵ ayet-i kerimesi yer almaktadır ki bu ayeti gazelde “*Leyse li'l-insani illa ma se'â*” iktibasıyla görmekteyiz. Türk İslam Edebiyatı'nda bu iktibasla yazılmış başka manzûmeler de vardır. Aşağıdaki iki beyit de bunun örneklerindedir.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Necm Sûresi, 53/39.

¹⁸⁶ Bu örnekler için bk. Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul, 1992, s. 115.

Sa‘yedip isyâna destinde o kaldı âkıbet

Zâhir oldu “Leyse li’l-insani illâ mâ se‘â

İzzet Molla

Nass-ı pâkinde buyurdu böylece

“Leyse li’l-insâni illâ mâ se‘â

İsmail Sadık Kemal

Hanımlara Mahsus Gazete’de yer alan aşağıdaki beyit de bunun güzel bir örneğidir.

Sa‘y eden âlemde görmez bir vakit fakr u fena

Çün demiş hak “leyse li’l-insâni illâ mâ se‘â”

Yukarıda ard arda yer alan yedi farklı manzûme nasihat içeren ortak tema sebebiyle birlikte değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Fars dilinde pendnâme olarak geçen nasihatnâme sözlükte; insanlara yol göstermek, öğüt vermek amacıyla yazılan manzum ve mensur eser anlamındadır.¹⁸⁷ Türk İslam Edebiyatı’nda nasihatnâme önemli bir yer tutar. Yunus’un *Risâletü’n-Nushiyyesi*’nden Âkif’in “*Asım*” şiirine kadar pek çok örneği görülür. İslam kültür coğrafyasındaki en meşhur örneği ise Feridüddin Attâr’ın *Pendnâme*’sidir. Yine *Mesnevî* ve *Bostan-Gülistan* nasihatnâme türünde değerlendirilebilir. Yazarının tecrübelerinden, ayet ve hadislerden, darb-ı mesellerden yararlanarak öğüt verdiği, nasihat ettiği eserlerdir.¹⁸⁸

Kıt‘a tarzında yazılmış manzûmelerde ve gazelde de yine ahlâkî öğütler yer almıştır. Edebin, hüsn-i ahlâkın, sa‘y u gayretin, ilim öğrenmenin öneminden, kibirlenmenin insanın kıymetini düşüreceğinden bahsedilmiştir.

¹⁸⁷ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Ankara, 2008, s. 808.

¹⁸⁸ İskender Pala, “Nasihatnâme”, **DİA**, C. 32, İstanbul, 2006, s. 409.

2.1.22. Kadınlık ve Tütün İçmek

Hâneye herkeste vardır ihtiyâc

Hânedir kadınla beyt ibtihac

Pâk ise bir hânımın ger tıynetî

İsmet ü iffet olur her zînetî

Erkeğe kadın için hikmet gerek

Kadına erkek için ismet gerek

Olmalı kadınların tab'î latif

Zâhir ü bâtınları pâk ü nazîf

Zümre-i nisvâna lazım huy-i hoş

Hem güler yüz, tatlı söz hem buy-i hoş

Hangi bir hânım içer ise tütün

O düşer hüs-i nazardan büsbütün

Çünkü kadından zerâfet beklenir

Her zerâfetten letâfet beklenir

Yakışır mı kadına içmek duhân

Her zaman katran saçar mı gül dehân

Mirgünde Hâcer Feriha

Hanımlara Mahsus Gazete, S. 23, s. 3, 6 Teşrîn-i Sâni 1311. (EK-2. 22)

Mesnevî nazım biçimiyle kaleme alınmış manzûmede Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün vezni kullanılmıştır. Çok sayıda sosyolojik tahlillere yer verilmiştir. Herkesin bir haneye ihtiyaç duyduğu, hanenin ise kadınla sevinç bulduğu, huyu suyu temiz olan kadının, süsünün ismet ve iffet olduğunu şiirde dile getirilmiştir.

Dergilerde yer alan diğer metinlerde de rastladığımız tütün ve içki mübtelalığı bu şiirde kadınlar açısından değerlendirilmiş ve kadına tütün içmenin yakışmadığı, tütün içen kadına güzel bakışla bakılmayacağı, kadından beklenen zerafet ve letafetin tütün içmekle ortadan kalkacağı dile getirilmiş ve kadınlar bu konuda uyarılmıştır.

2.1.23. Anadolu Kadınlığı

Avrat olan erken kalkar

İbtidâ ateş yakar

Burcu burcu güzel kokar

Doğuranlar bin yaşasın

Abdest alır namaz kılar

Evini süpürüp siler

Satan ağlar alan güler

Kazananlar bin yaşasın

Tütün ateşi verir

El göğsünde dîvân durur

Buyurmadan hizmet görür

Böyle dilber bin yaşasın

Evinin halini bilir
 Erine iltifat kılar
 Miktara râzı olur
 Böyle hatun bin yaşasın

Dili bülbül şirin sözü
 Sürmelemiş elâ gözü
 Elmadan kırmızı yüzü
 Gülen dilber bin yaşasın

Kadın Yolu / Türk Kadın Yolu, S. 28, s. 3, 15 Mart 1927. (EK-2. 23)

Bentlerden oluşan nazım biçimlerinden olan, türkülerden kavuştaksız türkülerin uyak düzeni ile yazılmış bu manzûme Cumhuriyet dönemi eserlerindedir. Yazıldığı dönem itibariyle Halk Edebiyatı'na yaklaşma ve millîleşme cereyanları görülür.

Anadolu kadınlığı başlığıyla bulduğumuz bu şiirde şair, Anadolu kadınının özelliklerini sıralamış, dinî ve ailevi vazifelerini yerine getiren, kanaatkâr, saygılı, eşine karşı lütüfkâr, tatlı dilli güler yüzlü bir kadın resmi çizmiştir. Dinî ve ahlâkî motifler de içeren şiirde kadın, abdest alıp namaz kılmaktadır. Yani İslâm dininin temel rükunlarından olan namaz ibadetini yerine getirmektedir. Bu kadın evinin halini, eşinin ihtiyacını bilen, kendisinden daha istenilmeden hizmet ve hürmet gösteren ayrıca miktara da razı olan fazlasını istemeyen bir kadındır.

2.1.24. Bu da Bir Hakk-ı Tabî'î

Kadınlar Evden Dışarı Çıkamaz Diyenlere Karşı

Râtıp ve güneşsiz köşelerde yine mehcûr
 Bî-nur u hevâ, kendisi zindanlara düşmüş
 Bir kabr-i yetîman gibi hep hücresi bî-nur
 Etrafa cılız, sıska çocuklar da üşüşmüş

Bir umk-ı harâbîde yaşar, bî-kes ve âciz
 Bir mahbes-i bedr, bu da mezarlar gibi mahbûs
 Hiç böyle yaşar mı beşerin annesi... Efsûs!
 Ey valide-i bî-emel, ey mâder-i şeb-rahiz!

Ey levni uçuk, hüsn-i hilâl-âveri solmuş
 Ey çehresi buruşuk cebheli mâder!
 Sînende elem, reng-i hilâlin mi bozulmuş!

Ey kadrini bildirmeyen elmas-ı müzehher!
 Mâdem beşerin mâderisin, rûy-ı sabîhin
 Gün görmeliydi, taze hava! Hakkı-ı sarîhin...

Melike Sabih

Kadınlar Dünyâsı, S. 7, s. 4, 7 Haziran 1329. (EK-2. 24)

Şiirin nazım biçimi konusunda batılılaşmanın görüldüğünü söylemek mümkündür. Batı Edebiyatı'ndan İtalyan ve Fransız tarzı sonenin kafiye düzeni değiştirilerek yazılmış bir şiidir.

Bu şiir henüz ithafında kadınların sosyal hayatta yeri olmadığı düşüncesine karşı çıkan bir mesaj veriyor. Kadının yerinin “dört duvar” olduğunu düşünen kişiler günümüzde de mevcuttur. Peygamberimizin risaletinden önceki zamanda da kadınlara değer verilmiyordu. Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyrulmuş ve durumun vehameti gösterilmiştir. “*Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!*”

Kadın gazete ve dergilerinde işlenen konulardan biri de kadına yönelik ayrımcılık ve kadının ikinci sınıf muamalesi görmesidir. Yine dergilerde kadının “anne” oluşu ve nesillerin iyi yetiştirilmesindeki rolü işlenmiştir. İlerlemenin lokomotifini olacak kadınların gerekli önemi ve değeri görmediğini bu şiirden anlamak mümkündür. Bu sebeple şair “*Hiç böyle yaşar mı beşerin annesi...*” diyerek kadınlara layık görülen muameleden duyduğu ızdırabı dile getirmiştir.

2.1.25. Bizim Seslerimiz I

Osmanlı Ordusu'na:

Âh, otuz yıl tamam, neler çekdik

Sivri hançerli, kanlı ellerden?!

Hep avuçlarla zehirler ekdik,

Çöktü kâşâneler, emellerden...

Babamız; aç, susuz, iraklarda...

Kocamız; çöllerin nigehbânı...

Anamız; hasta, dul, yataklarda...

Bu ne takdir-i Hakk ü Rabbânî?

Biz de öksüz, sefil ve pür feryâd,

Koynumuzda yetimler giryân...

Cân çeken bir sadâ(y)la istimdâd

Ediyorduk, semâdan, Allah'dan...

Yıldırımlar, vebâlar, akrebler

Kara üç beş “satır” da toplanarak,

Nesi varsa bu âlemin zî-hakk
Oluyordu, mezâr ve hâkister...

Bir gelin, bir lohusa, bir evlâd
Bir nişâneydi hep felâketten;
Sırmalar, pâyelerle istibdâd
Bir kızıl şandı hep denâetten...

Yaş değildi, sirişk dîdemiz âh!
Kandı, irindi, katre-i candı:
Memelerden akan gıda, eyvâh!
Süt değildi, semûm-i vicdândı...

Gece gündüz, yavaş yavaş her ân
Yurdumuz öyle kangrenleşti;
Bir cüzzâm illetiyle çöktü vatan;
Müstebidler de münfesih, leşdi...

Ağlıyorduk için için her leyl
Ağlıyorken için için toprak...
Bu samîmî yürek ezen vâveyl
Adle, ihkâka kesb-i istihkâk

Ediyormuş... İlâhî Rahmânsın!
Acıdın, anladın kifâyetini;

Şimdi artık bu mezbele yansın
Yansın olsun helâk, kimse denî

Mûsîki-i hukuk-ı adl-i beşer
Gibi bir top sadâsı; Dûm! Dûm! Dûm!
Kahkarî-i ric'atiyle zulm u şürur,
İşte bir ses daha diyor: ma'dûm!

Ordu, millet, çocuk, kadın, erkek
Hepsi misâk-ı ittihâdiyle
Koşuyorlar bu bayrama, gülerek
Uçuyorlar melek kanadıyla,

Mûsikî-i hukuk-ı adl-i beşer,
İşte bir top sadâsı; hürriyet!
Diye inler, hakîkati söyler.
İşte her şey, sefid ü zî-hareket...

Dâimâ, arş! Sevimli kardeşler.
Dâimâ, dâimâ; sebât ü vedâd,
Size bizden, hesabsız işler;
Oh! Kahr ol Yezîd-i istibdâd...

Seniha Hikmet

Kadın (Selanik), S. 1, s. 8, (Tarih verilmemiştir). (EK-2. 25)

Şiir Batı tarzı nazım biçimlerinden çapraz uyak biçimindedir. Bendlerle kurulan ve tek ve çift sayılı dizeleri kendi aralarında kafiye alan bir nazım biçimi olan çapraz uyak biçimi batılılaşmanın tesiri olarak kadın dergilerinde kullanılmıştır.¹⁸⁹

Osmanlı-Rus savaşının ağır atmosferiyle beraber II. Abdülhamid'in "istibdâd"ı ilan etmesinin halk üzerinde oluşturduğu tesiri bu şiirden okuyabiliriz. Dönemin sosyal hayatına ışık tutan bu şiir savaşın zorluklarının insanları nasıl bedbaht ettiğini, babaların, kocaların savaş meydanlarında olduğunu, anaların hasta olduğunu, dul kaldığını, yataklarda yattığını, çocukların ise koyunlarda yetim kaldığını bu acıyla gözlerden yaş yerine kan aktığını anlatmıştır.

Vatan insanın üzerinde yaşarken her değerini özgürce ifade edebildiği, hissedebildiği ve yaşayabildiği yerdir. Eğer özgür değilse bir vatan, insan orada kendi değerlerini yaşayamaz. Dinimizce özgür olmayanların bazı ibadetlerle yükümlü olmaması da bundandır. Dinimizce vatani, milleti, dini uğruna savaşmak kutsal kabul edilir. Çünkü canın, malın güvenliği, ırzın, namusun muhafazası dinimizce gereklidir. Peygamberimiz "*Vatan sevgisi imandandır*"¹⁹⁰ buyurmuştur. Yukarıdaki şiir, ibadetlerini özgürce yerine getirdiği, ezan sesinin kulaklarda beş vakit yankılandığı, ailesinin ırz ve namusunun güvende olduğu bir yer, bir "vatan" için savaşmaya gitmiş olan Osmanlı Ordusu'na ithaf edilmiştir. Bu şiir bir savaşın ve onun oluşturduğu acı atmosferin resmini çizer.

2.1.26. Dileğimiz

Yâ Rab!

Şâh-ı nevcâhın ahd-i iclâli

Milletin olsun devr-i ikbâli

Kalmasın diller neşeden hâli

Adl ile mülke sayedâr olsun

¹⁸⁹ Dilçin, a.g.e., s. 370.

¹⁹⁰ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, 1/1102.

Kaplasın yurdu fen, ilim, san‘at
 Yerlere geçsin cehl-i pür zülmet
 Neşr-i feyiz etsin şems-i hürriyet
 Memleket yer yer lâlezâr olsun

Ordumuz harbin dört sahnesinde
 Cepheler yarsın her hamlesinde
 Yaslı vatanın loş çehresinde
 Sulhun güneşi tâbdâr olsun

Düşmanın aksın sel gibi kanı
 Devletin artsın kudreti, şânı
 Dehre fer salsın hükmü, fermânı
 Vatan ve millet pâyidâr olsun

Olsun bu Şâh’a zafer müyesser
 Denilsin işte: Türkler muzaffer
 İslamlar için bir ‘ıyd-i ekber
 I‘dây-ı mülkü târümâr olsun

Her hasta kalbin enîni dinsin
 Anneler, kızlar yeşil giyinsin
 Hasretzede, dul, yetim sevinsin
 Yüzlerde meserret âşikâr olsun

Ömrü vâr olsun Zıll-i Yezdân'ın
 Hıfzında kalsın cismi Rahmân'ın
 Müşfik babamız, Âlû Hâkânın
 Devrinde herkes bahtiyâr olsun

'Adl ü re'fetle zât-ı şâhâne
 Saltanat sürsün bahtiyârâne
 Çok zamân mülk-i Âl-i Osmâne
 Mecd ü şevketle tâcdâr olsun

Muallim Tahsin Nejad

Türk Kadını, S. 5, s. 66, 18 Temmuz 1334. (EK-2. 26)

Bentlerden kurulan nazım biçimlerinden murabba biçimindeki manzûme dua cümleleri içermektedir. Şiir için baştan aşağı dileklerin sıralandığı ve henüz şiirin başında “*Yâ Rab!*” diye nidâ edildiği göz önüne alındığında manzum duâ olduğu görülür. Türk İslam Edebiyatı’nda muhtevası Allah’a yalvarma, yakarma, dua etme olan bir tür teşekkül etmiştir ki bu münâcâttır. Genellikle manzum yazılan münâcâtlar nadir olarak mensur da yazılmıştır ki bunlara da tazarru, tazarru-nâme denmiştir.¹⁹¹

Yukarıda yer alan manzûme tür olarak tahta çıkan padişaha övgüler içermesi yönüyle Türk İslam Edebiyatı’nda bir başka tür olan cülûsiyeye de benzemektedir. Cülûsiye, Divan Edebiyatı’nda tahta çıkan padişaha övgüler içeren kasîdelere verilen addır. Bu kasîdelerde yeni hükümdârın tahta çıkmasından duyulan sevinçle beraber ülkenin huzur, saadet ve refaha kavuştuğu vurgulanır, Allah’a şükredilirdi. Yüzyıllarca nazım halinde ve çoğunlukla kasîde şeklinde yazılan cülûsiyelerin II. Abdülhamit devrinde mensur olarak da yazıldığı görülmüştür.¹⁹²

¹⁹¹ Cemâl Kurnaz, **Münâcât Antolojisi**, Ankara, 1992, s. 1.

¹⁹² Abdülkadir Özcan, “Cülûs”, **DİA**, C. 8, İstanbul, 1993, s. 113.

Sultân V. Mehmed Reşad Hân'ın oğlu Sultân VI. Mehmed Vahdeddin 1918 yılında tahta çıkmıştır. Bu münasebetle *Türk Kadını* dergisinde Sultân VI. Mehmed Vahdeddin için bu manzûme kaleme alınmış ve derginin ilk sayfasında yer almıştır.

Manzûmede, yeni padişahın verdiği sözlerin milleti için hayırlar getirmesi, devrinde en müreffeh zamanların yaşanması, gönüllerin neşeden nasipsiz kalmaması, adaletle mülke, devlete hükmetmesi duasında bulunulmuştur.

Ordunun dört bir tarafta başarı göstererek yas içinde olan vatana barış güneşini getirmesi, düşmanın kanının akması, devletin ise kudretinin, şanının artması, dünyada söz sahibi olması, vatan ve milletin de böylece itibarının artması dileğinde bulunulmuştur. Düşman ülkelerinin ise tarumar olması istenmiş ve kazanılan zaferlerin Müslümanlar için en büyük bayram olacağı dile getirilmiştir.

“Ömrü vâr olsun Zıll-i Yezdân'ın” mısrasındaki “Zıll-i Yezdân” ifadesiyle Allah'ın gölgesi kastedilmiştir. Bu ifade yerine “Zıllullah” ifadesi de kullanılmıştır. Osmanlı devlet geleneğinde bu ifade yer ve anlam bulmuş, saray kapılarında bazı kitabelerde padişahlardan bahsederken “Zıllullah” denmiştir. Bu tabir “Sultan, yeryüzünde Allah'ın gölgesidir” ve “Sultan, her mazlumun kendisine sığındığı, Allah'ın gölgesidir.”¹⁹³ hadis-i şerif rivayetlerine dayanarak ortaya çıkmıştır.

Türünü içeriği açısından cülûsiyeye benzettiğimiz ve bu yönüyle katkısını gösterdiğimiz şiirde yeni padişahın adaletle hükmetmesi, yurdu ilim, fen ve san'atın kaplaması, cehaletin yerlere çalınması gibi dilekler özellikle dikkat çekmektedir. Batı tarzı düşünüşün şiirde içselleştirilmesi ve aynı zamanda Doğu ve İslam kültürü içeriğiyle duâ ediliyor olması, Batı-Doğu eksenini birleştirmesi şiirin tam bir geçiş dönemi eseri hüviyetini gösteriyor.

2.1.27. Nevâ-yı Aşk

Va'di nûşîn-i visâlin gönlümü tatmin eylesin

Âşık-ı sâdık bina-yı aşkı tersîn eylesin

¹⁹³ Yavuz Köktaş, “Hadislerde Geçen “Sultan” Kelimesine Dair”, *Usul Dergisi*, Sakarya, 2008, ss. 229-242.

Sünbül zülfü, gül ruhsarı aç ey gonca fem
Bağ-ı hüsnün, bülbül ruhu emel çin eylesin

Mun‘atıf ol! Caziben, ey dîde-i âhu nazar!
Çeşm-i nâ-binâyı ehl-i ta‘nı hak bîn eylesin

Tîğî çek! Amadeyim, ey gamze, ey cellâd-ı can!
Remz ebru; şimdi besmelegâh-ı tâyin eylesin

Arz-ı teslimiyet, ervâhı şehîdânı dahi
Rûh(İsmail)u tesbîhı huuvânı tahsîn eylesin

Nâle-zen... Pervaneyim ey şem‘i lâhûtî-i ziyâ
İltimâ‘in bizim ‘ıyş-u nûşi tezyîn eylesin

Bîsütunlar mahveden Ferhâd’ın oldum telh-kâm
Bûse-i lâ‘l-i lebin zehr-âbı şîrîn eylesin

Âşinâ Lokman dilsin ıstırâb-ı firkate
Mâye-i iksir visâlin çâre te‘mîn eylesin

Yandı ey ârâm-ı cân! Diller zülâl-i sohbetin
Dûzâhî bir âteş-i hicrân-ı teskîn eylesin

Abbas Lütfü

Hanımlar Âlemi, S. 7, s. 4, 3 Temmuz 1330. (EK-2. 27)

Nazım biçimi olarak gazel biçiminde yazılmış bu manzûmede Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün vezni kullanılmıştır. Aynı zamanda konu bakımından da gazel türünün özelliklerini göstermektedir. Gelenekte gazeller 5 ila 9 beyitten oluşur. Bu manzûme geleneğe uygun olarak dokuz beyitle yazılmıştır.

Manzûmede Divan Edebiyatı'nın mazmunlarının çokça olduğu görülür. Sünbül zülûf, gonca fem, tîğ, cellad, lâl leb, Ferhad, Şirin ve Bîsütun dağları, bunlardandır. Ayrıca Hz. İsmail ve onun teslimiyet hadisesine de vurgu yapılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de Hz.İbrahim ve Hz.İsmail arasında şöyle bir konuşmanın geçtiği yazmaktadır: *“Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? dedi. O da cevaben: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun, dedi.”*¹⁹⁴ Bu ayet-i kerime Hz. İsmail'in henüz küçük bir çocukken Allah'ın emrine sabredeceğini söyleyerek teslimiyetiyle anılmasını sağlamıştır.

Şiirde Ferhad ile Şirin hikayesine de telmihte bulunulmuştur. Ferhad ile Şirin çift kahramanlı aşk hikayelerindendir. Türk İslam Edebiyatı'nda bu hikayeler çokça işlenmiştir. En önemlileri de Yusuf ile Züleyha hikyesidir. Çift kahramanlı aşk hikayelerinde ilk bakışta her ne kadar beşerî aşkın işlendiği sanılsa da bu eserlerin nihayetinde beşerî aşktan ilahî aşka ulaşma söz konusudur. Bu eserler bu özellikleriyle tasavvufî içeriklere de sahiptirler. Ayrıca şiirde âşık-ı sâdık denilerek Fuzûlî'nin aşağıdaki beyti hatırlatılmıştır.

Mende Mecnûn'dan füzûn âşıklık isti'dâdı var

Âşık-i sâdık menem Mecnûn'un ancak adı var.

2.1.28. Güzeller Sultânına

Alnını gölgeleyen saçlarında geceler

Bir ipekten bûseyle ne güzellik bırakmış

Onların her bir teli sevdaları düğümler

Sümbüllere kokular, saçlarından mı akmış?

¹⁹⁴ Saffat Sûresi 37/102.

Akşamın mahmurluğu, sabahların safveti
 Bakışına esîri bir yâdigâr uzatmış
 Gözlerinde yaşayan o mukaddes ma‘bedi
 Tanrı âşık ruhlara âşiyân mı yaratmış?

Bin naz ile dökülür hasta, yorgun sözlerin,
 Cennetlerden akseden bir nağme var sesinde
 Güzellerin sultânı şiir dolu gözlerin
 Seni görsem gün doğar kalbimin türbesinde.

Seniha Cemâl

Türk Kadını, S. 12, s. 183, 7 Teşrîn-i Sâni. (EK-2. 28)

Manzûme çapraz uyak nazım biçiminde yazılmıştır. Fakat içeriğinde Divan Edebiyatı'nın kullandığı mazmunların kullanıldığı tespit edilmiştir. Bizce bu manzûme sanatkârın içinde bulunduğu kültür coğrafyasından bir çırpıda kopamayacağını bir göstergesidir. Zira biçim batılı olsa da simgeler doğunun simgeleridir.

Sünbül dîvân şiirinin sık rastlanan mazmunlarından. Şekli ve kokusuyla sevgilinin saçını andırır, hatta sevgilinin saçını kıskanır.¹⁹⁵

Beden-i pâki neden böyle olurdu hoş-bû

*Olmasa müşğ ü gül-âb ile muhammer sünbül*¹⁹⁶

Bâkî

El-hağ bu sünbül şemmesin bir büstânda görmedük

*Doğrusu bu kad şivesin serv-i revânda görmedük*¹⁹⁷

Necati Beğ

¹⁹⁵ Pala, a.g.e., s.414.

¹⁹⁶ Sabahattin Küçük, **Bâkî Dîvânı**, Kaside No: 24, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>, (10.07.2015).

¹⁹⁷ Ali Nihat Tarlan, **Necâti Beg Dîvânı**, Gazel No: 291, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>, (10.07.2015).

Divan Edebiyatı'nda hangi dîvân açılacak olsa, sünbülün; sevgilinin saçının kokusunu, dağınıklığını anlatmak için kullanıldığını görürüz. “*Güzeller Sultânına*” başlıklı şiir batılılaşma döneminin özelliklerini yansıtmakla beraber Divan Edebiyatı mazmunlarını da kullanmıştır. Sünbül imgesini kullanan şâir tıpkı dîvân şâirleri gibi onu sevgilinin saçının kokusu gibi tarif ediyor.

2.2. Mensur Eserlerdeki Dinî-Ahlâkî Motifler

2.2.1. Mevlid-i Hazret-i Nebevî

Rebi‘ü’l-evvel ayının 12. gecesi umum ehl-i İslam için bir şeb-i mukaddes ve mübarektir. Kutsiyet ve uluvviyetine nihayet yoktur. Bu gece mefhar-ı mevcûdât, sürûr-ı kâinat aleyhi ekmelü’t-tahiyyat efendimiz hazretlerinin kehvare-i zîb âlem vücûd oldukları ana müsadiftir. Bu gece ektar cihan müstağrak-ı nûr-ı hidâyet ve selâmet olmuştur.

Sebeb-i yegâne-i hilkat-i âlem benî muhterem habib-i cenâb-ı kibriyâ, şefî‘i rûz-ı ceza Muhammed Mustafa efendimiz hazretlerinin mevlid-i risâlet penâhilerine tesâdüf eden geçen salı gecesi bütün âlemde şems-i tâbdâr-ı hidâyet derhoşân ve merkez-i hilâfet olan şehrimizin her köşesinde nûr-ı İslâmiyet firûzân olmuştur. Bu şeb-i mukaddeste câmi‘ler, mescidler, meskenler, envâr-ı celîle-i İslâmiyeden istinâre ederek pertev- efşân olmuş ve umûm mü‘minîn ve mü‘minâtın kulûbu Kâbe-i tecelliyâttan nişân vermiştir.

Her ibâdetgâhta, her aile arasında, her köşede bu leyle-i mübarekenin şeref-i kutsiyeti görülmüş ve bir nur-ı mes‘adet ve hidayet parlamıştır.

Hanımlara Mahsûs Gazete, S. 2, s. 1, 24 Ağustos 1311. (EK-2. 29)

2.2.2. Mevlid Âlây-ı Vâlâsı

Mübarek kandilin ertesi Salı günü mevlid âlâyı gayet mutantan surette icrâ edilmiştir. İmâmü’l-mü‘minin halîfe-i rûy-i zemîn pâdişâh-ı ma‘delet kesret, şehneşah diyânet perver efendimiz hazretleri menkıbe-i mukaddese-i hazret-i

nebeviyyeyi kırâat ettirmek maksad-ı dindârânesiyle saat beş raddelerinde Hamîdiye Câmî‘ nurâniyet-i lâ ma‘na muvâsalet buyurmuşlardır.

Öğle namazının edâsından sonra kemâl-i tekrîm ve ta‘zîm ile menkıbe-i velâdet-i Peygamberi kırâat edilmiş ve saat altı buçuk raddelerinde bu merâsim-i celîle-i ve mukaddeseme hitâm bulmakla tâcdâr-ı ekrem ve erham efendimiz şahanelerine muâvenet buyurmuştur.

Bu resm-i celîlede vükelâ-yı fihâm ve müşîrân-ı ‘izam hazerâtı hâzır bulunup asâkir-i şâhâneleriyle teb‘a-i sâdika-i mülkdârîlerine şekerler ve şerbetler tevzi‘ olunmuştur.

Hanımlara Mahsus Gazete, S. 2, s. 1, 24 Ağustos 1311. (EK-4. 30)

Yukarıda yer alan iki nesirde de Peygamberimizin doğum gecesinin sene-yi devriyesinde yaşanan duygular ve yapılan merasimler anlatılmaktadır. Peygamberimiz hicrî takvime göre Rebi‘ü’l-evvel ayının 12. gecesi dünyayı teşrif etmiştir. Metinde bu gecenin bütün İslam âlemi için mukaddes ve mübarek bir gece olduğu yazılmıştır. Bu gece öyle bir gecedir ki, kutsallığına ve yüceliğine nihayet yoktur denilmiştir. Ayrıca metinde Peygamberimiz için “*mefhar-ı mevcûdât*”, “*sürûr-ı kâinat*”, “*sebeb-i yegâne-i hilkat-i âlem*”, “*habib-i cenâb-ı kibriyâ*”, “*şefi‘i rûz-ı ceza*” sıfatları kullanılmıştır. Bu sıfatlar İslâmi Türk Edebiyatı’nda da Peygamberimiz için kullanılan sıfatlardandır. Kur’ân-ı Kerimde yer alan ayet-i kerimelerden ve bazı kutsî hadislerden referansla ilham alınarak bu sıfat terkipleri yakıştırılmıştır. Kur’ân-ı Kerim’de “*(Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.*”¹⁹⁸ buyrulmaktadır. Peygamberimiz insanlar arasından seçilmiş Allah’ın en sevgili kuludur, habibidir. Allah-ü Teâla onu seçerek övgüye layık kılmıştır. Yarattıklarının, mevcûdâtın iftiharıdır. Müslümanlar da bu sebeple onun ümmeti olmaktan şeref duyar, övünürler. “*Âlemlere rahmet*” olarak gönderildiğinden kâinatın da sevinç kaynağıdır. Nitekim “*rahmet*” kâinattaki her varlığın ihtiyacıdır. Varlıklar onunla kemal bulma yolundadırlar. Özellikle insan, onun getirdiği hikmet ve hakikatlerle canlanacak, hayatiyet bulacak ve mânâ

¹⁹⁸ Enbiyâ Sûresi, 21/107.

kazanacaktır. Hesap gününde de ondan medet umacak şefaatine mazhar olmayı ümit edecektir.

Dönemin dînî geleneklerini yansıtan bu metinler İslam kültürünün hayata yansımalarının örnekleridir. Peygamberimizin doğum gecesini Müslümanların kutsal kabul ettiği ve Mevlid Kandili olarak adlandırılan, ibadetler ve çeşitli etkinliklerle edâ edilen bir gecedir. Bu gelenek günümüzde de devam etmekte asırlar ve nesiller boyu İslam'ın son Peygamberine duyulan sevgi ve muhabbet canlı tutulmakta, hatırası kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Edebiyatımız Peygamber aşkının manzum ve mensur eserlerle ifade edilmesine vesile kılınmıştır.

Peygamberimizin dünyayı teşrifini ve bunun tasvirini anlatan manzûmelerin okunduğu, tören havasında toplantıların daha evvel de yapıldığı, ilk toplantının da 1207'de Erbil'de Selçuklu Atabek'i Ebû Sa'îd Muzafferüddîn Gökbörü zamanında düzenlendiği günümüze ulaşan bilgilerdendir.¹⁹⁹ Mevlid kelimesinin "Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan menkıbe" manasını taşıması İbn Dihye'nin bu törenlerde okunmak üzere takdim ettiği "Kitâbü't-Tenvîr fî Mevlidi'l-Beşîri'n-Nezîr" adlı eserinden kaynaklanmaktadır.²⁰⁰

Süleyman Çelebi'nin yazdığı "Vesîletü'n-Necât" adlı mevlid ise Türk İslam Edebiyatı'nın değer ve rağbet görmüş eserlerindedir. Eser altı bölümden oluşmuştur. Bunlar münacât, velâdet, risâlet, mîrac, rihlet ve duadır. Türkçe yazılan bu eser Türkler tarafından çok sevilmiş ve Peygamberimizin doğumunu dışındaki cemiyetlerde de okunması adet olmuştur.²⁰¹

2.2.3. Ramazân

Yatsıya doğru karşımdaki elektrikle münevver menâzıra birden bire üç ziyadâr kuşakla parladığı vakit gördük, demişim; gece, ikiden sonra yüz adım kadar uzakta patlayan dehşetli bir top uyuyan ve uyumayan bütün ev halkını yerinden sıçratınca gayri ihtiyârî -Aman, işittik! diye haykırdım Ramazân gelmişti!..

¹⁹⁹ Şener, a.g.e., ss. 170-171.

²⁰⁰ Necla Pekolcay, **Mevlid** (Vesîletü'n-Necât), Ankara, 2010, s. 2.

²⁰¹ Ertuğrul Yaman, **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı**, Ankara, 1998, s. 61.

Bilseniz küçükten beri onu ne kadar severim. Gündüzleri mektebler yarım âzâd, geceleri gezmeler, terâvih kılınırken camide koşuşmalar, kandil söndürmeler, kara gözler, tiyatrolar, baharlı macunlar, mevsimine göre dondurmalar, tespih taneli leblebi doldurulmuş bozalar, ilâ âhir...

Mübâreğin gelişini, kapılarda açılan küçük çaplı dükkânlardan anlardım. Birkaç gün evvel, evler sokağa kadar yıkanır, temizlenir; örtüler değişir, kaplar kalaylanır. Matbah civarı misk gibi pastırma kokmaya, reçel şişeleri gülgûn tebessümlerle arz-ı dîdâr etmeye başlardı. Yirmisinden sonra mahyalarda “*Elveda Yâ Şehr-i Ramazân*” ibaresini okurken içime mâ’sumâne bir hüznün çöker ve yaşlı kadınların başlarını müteessifâne sallayarak –Âh, mübarek ak sakallı oldu da öyle gidiyor!... demeleri bana büyük babası ölmüş bir yetim ızdırâbını verirdi. Her gün üç oruç tutarak bu sevgili ayı doksan güne çıkarmak isterdim ve bayrama yakın altmışını anneme satarak hem borcumu ödemiş hem de câvidâne bir bayram iktisâdı yapmış olurum.

...

Ayn...

İzdivâc, S. 2, s. 2, 20 Haziran 1918. (EK-2. 31)

2.2.4. İlk Gece

- Ramazân Tahassüsâtı -

Minârelerin kandilleri Ramazân’ın geldiğini tebşîr ettiği zaman ne kadar sevinmiştim. Sokaklardaki kalabalık hergünkinden ziyâde idi. İlk gece terâvihden sonra, peygûle-i sa’y ve tahrîmime çekilmiş, bir tenessüm-i lâhûtî-i mutlaka içinde gülen muhîâtı dinliyordum. Gece telâül-ü envâriyle mest ü şeydâ idi. Ara sıra millî türküleriyle bu leyâl-i mübârekeyi istikbâl eden bir alay melek kızların âheng-i şetâreti te’âkub ediyordu. Bu ibtihâl-i afif mes’adete açılacak mes’ûd gecelerin hayât-ı mü’minîne hediye edeceği rûhâniyyet-i müfritayı saatlerce okuyor ve bu âyin-i İslâmiyyet’in haşmet ve azamet-i beyyinesi içinde rûhumun mehd-i mağfiretine hulûlini diliyordum, Yâ Rabbim.

İşkodra, *Beni Okuyunuz*'dan

İlyâs Mâcid

Kadın (Selanik), S. 11, s. 13, 22 Kanûn-ı Evvel. (EK-2. 32)

İzdivâc ve *Kadın (Selanik)* dergisinden aldığımız bu iki metinde de; İslam dîni için kutsal aylardan olan Ramazân ayının gelişinin uyandırdığı sevinç, Ramazân ayı için yapılan hazırlıklar, Ramazân'ın çocuklarda uyandırdığı hisler, tekne oruçları, teravîh namazları, bayram sevinci paylaşılarak dönemin insanların Ramazân'a bakış açıları gösterilmiştir.

Ramazân ayı, Müslümanların on bir ayın sultanı kabul edip ona göre hürmet gösterdiği bir aydır. Bu ay kutsiyetini içinde barındırdığı Kadir Gecesi'nden almaktadır ki bu gece Kur'an-ı Kerim'in indirildiği gecedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "*Ramazân ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'ân'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden Ramazân ayını idrak edenler onda oruç tutsun.*"²⁰² buyrulmuştur. Kur'an-ı Kerim insanlığın şirke boğulduğu, güçlülerin zayıfları ezdiği, haksızlığın, adaletsizliğin, kötü davranışların yaşamı felç ettiği bir zamanda insanlığı şirkten uzak durmaya ve doğru davranışlarda bulunmaya çağırmıştır. İnsanlığın diriliş reçetesi, Peygamberimizin dudaklarından ve davranışlarından kâinata yansımış ve rahmet vesilesi olmuştur.

Türk İslam Edebiyatı'nda müstakil bir tür olan Ramazâniyyelerin varlığı da göz önünde bulundurulursa bu metnin de Türk İslam Edebiyatı'na katkısı söz konusudur. Ramazâniyyeler, Ramazân ayının dînî yönünü işleyenlerle daha çok kültürel ve folklorik taraflarını ele alanlar olmak üzere iki kısımda incelenir. Çoğunluğu oluşturan ikinci gruptaki manzûmeler sosyal hayatı ilgilendiren ve yansıtan örneklerle doludur.²⁰³

Bu metinler dışında da kadın dergilerinde Ramazân, bayram ve kandil tebriklerine rastlanılmıştır. Müslümanlar için kutsal olan günlerin verdiği coşkulu haller dergi sütunlarında yer bulmuştur.

²⁰² Bakara Sûresi, 2/185.

²⁰³ Mustafa Uzun, "Ramazâniyye", *DİA*, C. 34, İstanbul, 2007, s. 439.

2.2.5. Muhavere ²⁰⁴

- Öpeyim Hafize mala.

- Öpme kızım, el öpenlerin çok olsun.

- Nerden geliyorsun böyle?

- Ah! Sorma evladım. Şu bizim çapkın oğlanın bana ettiklerini bilsen. Başıma işler açtı, işler açtı ki tarif edemem. Eyüp Sultân'dan geliyorum.

- Ziyarete mi gittiniz? Ramazân'ın ilk Cum'ası ya.

- Hayır, kızım niyet kuyusuna gittim.

- Hayr ola, bir zâyiniz mi var?

- Nasıl bir! Nasıl beş! Yerin dibine geçesi oğlan evimi yıktı.

- Sizin Ahmet mi?

- İşte o suratsız.

- Ne yaptı?

- Daha ne yapsın! Bir çift ala gümüş tasmalı na'linlerim var idi. Bizim rahmetlinin yâdigârı diye musandere de bezlere sardım da gözüm gibi saklıyordum. Onları Yahûdi'ye satmamışı [mı?]

- İyi ama bunun için mübârek günde niyet kuyusuna gitmeye ne hâcet?

- Yalnız bu mu ya? Dahası var dahası! Bizim oğlanın her fenalıktan başka (eliyle su içer gibi işaret ederek) busu da var.

- İçki mi içiyor sanki?

- El hayy içim içim olsun!

- Ah Hafize mala şimdi çakmayan delikanlı var mı ya?

- El hayy çakım çakım olsunlar da bir daha çakamaz olsunlar.

- Ne çare beraber düşüp kalktığı akranı ne yaparsa o da onu yapacak.

²⁰⁴ Bu yazının başlık kısmında sadece "Muhavere" yazmaktadır. Muhavereye özel bir ad verilmemiştir.

- El hayy düşüp de kalkamaz olsunlar!

- İnkisar etme hafize mala gūnahtır.

- A kızım, bilsen Şu apkın oğlanın elinden neler çekiyorum. Bütün gece kufe ile geliyor. Ya sen de düşüp de kalkamaz olsun diye inkisar etme.

- Ah kaldırsın diye de inkisar ediyorum korkma.

- Niyet kuyusunu söylemedin ne oldu? Zati niçin baktın?

- Demincek dedim a! Bizim oğlan cihaz-ı nalinlerimi eskici yahudi'ye satmış. Hangisine sattığını sordum. Söylemedi. O kadar zorladım sanki çeneleri kilitlenmiŐ. Bir cevap alamadım. Ne yapayım? Ben de kuyuya gittim.

- Kuyuda ne gördün?

- Ben görmedim kuyucu karı gördü.

- Ne görmüş?

- Bizim oğlanı.

- Karı sizin oğlanı biliyor mu?

- Hayır, nerden bilsin.

- Öyleyse sizin oğlan olduğunu nerden bildi?

- A kızım, sen de ahiret suali soruyorsun. Ben o kadarımı biliyor muyum? Ben karıya tarif ettim durumu söyledim. O da bana öyle söyledi.

- Ne söyledi? Eğer Senin oğlan nalinlerini aldı sattı dediyse onu sen de biliyordun. Karının demesine hacet var mı?

- Aa kızım niçin böyle söylüyorsun? Adamın Őüphesi varsa, kuyu o Őüpheyi def eder. Ben de onun için gittim. Hem nalinleri alan yahudiyi öğrenmek istedim.

- Yahudiyi haber verdi mi bari?

- Bizim sokaktan ne kadar yahudi geçerse hepsini haber verdi. Biri kır sakallı uzun boylu, biri sarı köse sakallı, biri siyah uzun sakallı.

- Bunların hangisiymiŐ?

- Bu Yahudiler bizim oğlanla beraber kuyudan geçmişler. Hangisi olduğu belli değil.

- Ah Hafize mala, bu yahudiler kuyudan geçtikleri gibi her gün sizin sokaktan da geçiyorlar. Hangisidir bilmedikten sonra ne faidesi var?

- Nasıl ne faidesi. Bizim oğlanın nalinleri bu Yahudilerin birine satmış olduğunu oldum. Şüphem kalmadı.

- Pekâlâ, ama o kadarını sen de biliyordun. Hem kuyucu karı da senden aldı sana sattı. Şimdi sana ben de bir fal açayım bak nasıl haber veririm.

- Aman evladım seni vebalden sakınırım. Hiç fal ile şaka olur mu? Sonra çarpılırsın.

- Ah Hafize mala ben şaka mı ediyorum? Ben de fal açmak biliyorum. Gel sana bir fal açayım da bak. Eğer kuyunun dediklerinden daha ziyâde haber vermezsem o zaman ne dersen de.

- Haydi, bakalım öyle olsun, lakin ne ile açacaksın.

- Sağ elini ver bana.

- Al kızım.

- Bak şu çizgileri görüyor musun? İşte bu çizgiler sizin mahallenin sokakları.

- Sahi öyle!... Tıpkısı!...

- Yalan mı söyleyeceğim, fal öyle gösteriyor. İşte o yahudiler bu sokaklarda dolaşiyor. Birer birer sizin sokaktan geçerler. “*Eskiler alayım*” diye bağırlar. Hatta içlerinden biri “*Eski pantolonlar, havlu başları alayım*” diye bağırır. Ama hangisidir belli değil gibi.

- Bildim sarı yahudi.

- Evet, evet sarı yahudi. Sizin Ahmet eskilerini bu yahudilere satar. En ziyâde alışveriş ettiği...

- Uzun Yahudi... Kır sakallı.

- Evet, uzun boylu kır sakallı bir Yahudi var. Onunla alışveriş eder.

- Aman kızım sen bunları nerden biliyorsun?

- Azıcık durun şimdi söylerim. Hesapça yani falın gösterişine bakılırsa nalinleri sizin Ahmet bu uzun boylu kır sakallı yahudiye satmış.

- Gerçek mi kızım? Fal böyle gösteriyor bir kere ara sor. Belki doğrudur belki de doğru değildir.

- A kızım mademki sen bu kadar iyi fal açıyorsun niçin kimseye haber vermiyorsun? Benim gibi canı yanık biçarelere birçok faiden dokunur idi. Dünya ve ahiret senin hakkında hayırlı olur idi.

- Öyle ama Hafize mala her fala baktıran senin gibi olmaz.

- Benden ne çıkar a evladım zengin adamlar olmalı ki senin de işine yarasın.

- Para hususunda belki dediğiniz doğrudur ama fala bakmak hususunda sizin gibisini nerde bulayım. Ha! Ha! Ha!

- Ne o? Niye gülüyorsun kız? Deli mi oldun?

- Gücenme hafize mala ama bu gidişle seni pek çok aldatırlar.

- Neye?

- Neye olacak sen benim falıma inandın. Kuyucu karının sözlerine inandın. Hâlbuki ben de kuyucu karı da bütün haber verdiklerimizi senin ağzından aldık sana sattık.

- Kız nasıl benim ağzımdan alıyorsunuz bakayım?

- Senin oğlanın nalinlerini çaldığını sen söylemedin mi?

- Evet.

- Yahudiye sattığını sen söylemedin mi?

- Evet.

- Sizin mahallede üç tane eskici yahudi geçtiğini sen söylemedin mi?

- Evet.

- Bunların biri uzun boylu kır sakallı, biri sarı köse sakallı, biri de kara sakallı olduğunu sen söylemedin mi?

- Evet, ama eski pantolonlar havlu başları diye bağırın sarı yahudi olduğunu nerden bildin?

- Onu da sen söyledin. Yahudilerin bazısı yalnız “Eskiler alayım” demez. Böyle şeyler de söyler. Ben sana bunların birisi böyle bağırır der demez sen “evet sarı yahudi öyle söyler” dedin. Öyle olmadı mı?

- Gerçek, öyle.

- Ya bizim oğlanın uzun boylu yahudi ile alışveriş ettiği?

- Onu da sen söyledin. Herkesin daimi surette alışveriş ettiği bir esnafı olur. Sizin Ahmedin de elbette bunların biriyle daha ziyâde alışveriş ediyor dedim. Sen bana “Evet, uzun yahudi ile alışveriş eder” dedin. Öyle olmadı mı?

- Sahih a kız! İlahi aklımı korusun. Ya bizim oğlanın nalinleri bu yahudiye sattığını nerden bildin?

- Eğer nalinleri sizin Ahmet alıp da bu yahudilerin birine sattı ise her vakit alışveriş ettiği yahudiye satması lazım gelir. Onun için ben de yakıştırma olarak öyle dedim. İşte falcılığın sanatı bundan ibaret. Anladın mı şimdi? Eğer falcı kısmı gizli şeyleri bulacak, gaibden haber verecek olsa dünyada ne kadar define varsa bulup çıkarırlardı da öyle halkın vereceği beş on parayla dilenci gibi geçinmezlerdi. Gaibi Cenab-ı Hak’tan başka kimse bilmez. Bunu belle de Hafize malacığım beyhude yere hem para telef etme hem de yorulma.

- Doğru söyledin kız. Berhudâr ol evlâdım. İlahi falcılar. Falım falım olsunlar!... Lakin evladım şu bizim oğlanın yahudilerle kuyudan geçmesi zihnimi bozuyor.

- Anladım Hafize mala seninle böyle şeyden bahsetmek güç olacak. Artık ben gideyim. Öpeyim.

- Öpme evladım. Rabbiye emanet ol. El öpenlerin çok olsun. Var sağlıcakla güle güle git.

Meşata

Vakit, S. 2, s. 1, 21 Eylül 1291. (EK-2. 33)

Basit bir tiyatro metni olarak karşımıza çıkan *Vakit* dergisinde yayınlanan metinde göze çarpan İslâmî motifler gayet açıktır. Gaybı sadece Allah'ın bileceğinin vurgulandığı yazıda falcılık yerilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de “*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçınınız ki kurtuluşa eresiniz*”²⁰⁵ ayetinde belirtildiği üzere falcılığın yerilmiş olması tevhîd inancıyla bağdaşmadığından abes görülmüş, fala inanarak iş gören, çıkarımlarda bulunan insanın cahilliğine vurgu yapılmıştır. Toplumun falcılara meyletmesi hicvedilmiş ve cehaletin kötülüğü gösterilmiş dinin doğru anlaşılması ve yaşanmasının önemi dile getirilmiştir.

2.2.6. Tarikatler

Türkiye’de ve bütün âlem-i İslam’da kaç tarikat vardır? Dönen, oturup, ayakta el ele tutarak deverân eden tarikatler -Rufâî âyini- kıyâmîler- hilâfet nasıl verilir- nasıl derviş olunur.

Bizdeki tarikatlerin bir tasnifi i’tibârî olmak üzere üç kısma tefrik etmek icap ediyor. Deverânî, Kıyâmî, Ku‘ûdî.

Bu tasnif tarikatlerin zikir ve âyin itibariyle birbirleriyle şeklen esâsen değil nasıl ayrıldıklarını müdellelen izâh edecektir. Bu itibarla evvela kıyâmî dediğim ve İstanbul’dan başlayarak sâir İslam memleketlerinde Türkiye’nin diğer şehir ve kasabalarında yüzbinlerce ve belki de daha ziyâde sâlikleri bulunan tarikatlara târihen, şeklen ve diğer âyin nokta-i nazarından şöylece mücmel bir nazar atfedelim.

Kıyâmîler yani ayakta zikir ve tevhîd [icrâ-yı âyin] eden tarikatlerin isimleri bunlardır. Rufâî, Sâdî, Bedevî, Şazîlî, Düsûkîler, Sühreverdî, ilâ âhir...

Rufâ‘iler: Bu tarikatın müessis ve pişvâsı “Seyyid Ahmet er-Rufâî” hazretleridir. Tarikat ve silsile-i nesep itibariyle de Cenâb-ı Peygamberin evlâdıdır. 500 ila 512 târih-i hicrîsinde Irak’ın Uvâsıt şehrinde tevellüd ederek 578 tarihinde bu şehre tâbi Ümmü Abîde karyesinde irtihâl-i dâr-ı bekâ etmiştir. Fazl u irfânı tavsiften müstağni olduğu gibi Arapça ve sûfiyâne pek çok eş‘ârı vardır.

²⁰⁵ Mâide Sûresi, 5/90.

Kıyâmî tarîkatlere umûmî bir nazar. Hemen hemen kısm-ı a'zamı Arabistan'da doğan bu tarîkatlerin Türkler arasında târih-i intişârını –aded-i tarihi- ile tesbit etmek mümkün değildir. Yalnız, Arabistan'la Türkler arasında ictimâ'î münasebetin mebde'ile o râbitaların tavsii bir fikr-i icmâlî verebilir... Naciz kanaatime göre Arabistan'da müesses tarîkatların Türkler arasında tavsî'î ve intişârı “Selîm-i evvelin” Mısır ve Arabistan futûhâtından sonra başlamaktadır.

Kıyâmîler neden ayakta kalmışlar?!

Pamuk gibi bembeyaz ve temiz sakalıyla İstanbul'daki Rufâî meşâyihinin en yaşlısı ve en kıdemlisi olan odabaşı şeyhi “Ahmed” Efendi'den, bir gün niçin sizlere kıyâmî derler? diye sormuştum.

Cevâben: Zârîf ve asr-dîde şeyh efendi:

“İstanbul'a ilk defa Nakşîler gelip buldukları yere oturmuşlar! Ondan sonra Mevlevîler gelmiş, buldukları yerde dönmeye başlamışlar! Nihâyet bizimkiler gelince ne oturacak ne de dönecek bir yer bulamayınca bi'z-zarûre ayakta kalmışlar!” demişti.

İşte şu zarîf teşbihli tasvîrin ifadesinden de anlaşıldığı vech üzere İstanbul'a ilk defa Nakşî bir az sonra “Mevlevî” sırasıyla diğer tarîk-i aliyye tesis etmişti.

İstanbul'daki Rifâî dergâhlarının en eskisi Üsküdar'daki Perşembe Tekkesidir. Rifâîler bu dergâha (Âsitâne) itlak ederler. Ve herhangi Rifâî tekkesine Üsküdar'daki (Âsitâne) şeyhi gidecek olursa bu zâtı hürmeten makam postuna oturturlar. Zikir ve tevhîde ekseriyâ o zât ibtidâr eder.

Kıyâmî tarîkatlerinden herhangisine nasıl intisâb olunur?

Bu tarîkatlerden birine intisâb etmek isteyen kimse bizzat intisâb edeceği tarîkatın yâhût dergâhın şeyhini ziyaret ederek fikrini şeyhe doğrudan doğruya hikâyeye eder bazen de şeyh efendi bulunduğu mahalledeki zevâttan bir veya bir kaçını derece-i kâbiliyetine göre derviş yapar!... Zaten öteden beri İstanbulluların bir kısmı da tarîkatlere -bilâkayd ve şart- meclubtur. Hele izbe ve İstanbul'un eski mahallelerindeki tekkeler o mahalle sakininin haftada birer gün vicdânen daha doğrusu an'ane te'sîrâtıyla ziyaretgâhtır. İşte bu gibi esbâb ve te'sîr ilcâsıyla derviş

olacak zâta evvelâ hurma, zeytin yutturulur ve yâhût şerbet içirilir. “Kelime-i tevhîd” telkin olunur. Artık o saatten itibaren tarîkat-i Rufâîyyeye intisâb edilir.

Kravatlı, rodinkotlu efendi sarık sarmış, cübbe giymiş?

Derviş, me'mûriyetten ise artık tekke gününde o kıyafetle dergâha gelmez. Gelişigüzel tedârik edilmiş bir haydarî alınıp üzerine bir de siyah sarık sarıldı mı dervişliğin şeklî nevâkısı da bu sûretle ikmâl edilmiş olur.

Eğer insitâb eden dervişin farzen okuyup yazması olmazsa ona, ilk vazife olmak üzere “pâşmacılık” [dergâha gelen zevât ve muhibbânın ve meşâyihın ayakkabılarını muhâfaza etmek] hizmeti tevcîh olunur.

Bu hizmetler; pâşmacılıktan başlayarak sırasıyla “kahve nakîbi” [kahve pişiren], [meydan nakîbi] vesâire gibi unvan ve derecât ile tay olunur.

İstanbul'daki Rufâî dergâhları:

İstanbul'da vaktiyle -Üsküdar ve Beyoğlu da dâhil olduğu halde- otuzu mütecâviz Rufâî dergâhı mevcûd imiş. Bunların el-hâletü-hazihi bir kısmı, hânümânsız yangınlar, bir kısmını da evkâfın lâkaydîsi mahvetmiştir. İcrâ-yı âyîn eden Rufâî dergâhları on beş kadardır.

Âyîn-i Rufâî nasıl icrâ olunur?

Dergâhın icrâ-yı âyîn edeceği mu'ayyen bir günde o dergâhın muhibbân ve dervişânı polis bile olsa dairesinden ruhsat istihsâl ederek dergâha gelir, sarığını da sarar doğruca şeyhinin elini öpdükten sonra vazifesine başlar. Teker teker ve bazen müctemi'an diğer, meşâyih gelirler. Kahveler içilir, meclisin derece-i irfânına göre musâhibinin envâı ve eşkâli değişir. Mukâbele saati hulûl eder etmez “nakîb” efendilerden biri yüksek sesle “salâvât” getirir. Arkasından şeyh efendi “Fâtihâ” der demez, dervişân yüksek sesle bir daha “salâvât” getirdiğinden Fâtihâ'da hafiyen okunduktan sonra kâfile tevhîdhâneye dâhil olur. Evvela vakit namazı cemaatle edâ edilir ve ba'dehû hep bir ağızdan “evrâd” okunur. Bu “evrâd” yarım saat ve bazen üç çeyrek saat imtidâd eder. “Evrâd” kırâati hitâm bulunca dervişler, mihrâba karşı yüzleri dönük olduğu halde ayağa kalkarlar. Bunların meyânında başta şeyh efendi olduğu halde muhibbân ve meşâyih da ayağa kalkarlar. Mihrâbın sağ ve sol

duvarlarına müvâzî olmak üzere yere serilen postların başına “zâkir başı” oturur. Onun yanına diğer bir “zâkir” üçer ve de dörder kişiden ibaret zâkirler otururlar.

Şeyh efendi ayakta evvelâ hafıyyen besmele çeker ve akabinde “Fa‘lem ennehû lâ ilâhe illallah” diyerek âyîne ibtidâr eder.

Dervişler, muttarid ve uzun âhenkli kelime-i tevhîdi yek âvâz bir tarzda okumaya başlarlar. Zâkir başı ya Arapça yâhût Türkçe ekseriyâ uşşak nağmesinden terennüm ettiği na‘t-ı şerîfi müteâkip zâkirleri hep bir ağızdan ilahi okumaya başlarlar... Zikirciler, (yani kelime-i tevhîdi tarz-ı mahsûsiyle hep bir ağızdan okuyanlar) gerek mûsikînin te’siriyle gerek i‘tiyâd-ı ‘an‘aneviyyeye tab‘iyyetle muttarîd vaziyetlerle sağa sola sallanıyorlar. Şeyh efendi zikrin karışmamasını te’min için arada bir ayağıyla yere vurur, nev‘-i mâ ayakla “tempo” tutar!.

“Lâ ilâhe illallah...” sadâsı sema‘hânedan ayyuka çıkar. Mânevî bir cûş u hurûş tevhîdhâneyi doldurur... Bütün kalpler dünyayı unuturlar... Vakt ü zamâniyle mukâbeleye yetişemeyen meşâyıhtan biri gelince derhâl mihrâbın önünde “baş keser” ve hafıyyen bir Fâtihâ okuyarak yüzünü halka-i tevhîd’e doğru çevirdiği zamân dergâhın şeyhi ile karşılaşıyor ve her ikisi birbirinin elini öper. Gelen şeyh efendiyi de gatbahâneye çeker...

Gatbahâne neresidir?

Zâkirlerin oturdukları postların arkası gatbahânedir. O mahalde meşâyıhtan başka kimse duramaz. Meşâyıh da ya bizzât şeyh efendi çıkar yâhût şeyhin halîfesi çıkar.

Âyinde halîfeler, nakîbler ne yapar?

Âyinin devam müddetince nakîbler makam postunun ki topuzlar, muhtelif kılıçlar, şişler, tesbihler, asâlar Rufâî ve Kıyâmî dergâhlarında mihrâbın mânevi müzeyyenâtıdır. İşte şeyhin siyah yâhût kırmızı postuda burada durur, sağında ve solunda dururlar. Hidrîlerinin üzerinden bellerine iri ve kalın düğümlerle bir kuşak bağlarlar. Bunlar âyin esnasında dervişlere “takiyye” dağıtırlar. Terleyen dervîşhânın cübbesini alırlar, okunacak çocuk veya hasta çamaşırlarını dolaştırırlar. Beli ağrıyıda şeyh efendiye esnâ-yı zikirde kendini çiğnetenleri makâm postunun önünde usûl-i vechiyle yüzükoyun yere uzatırlar.

Şeyh efendi hastayı nasıl çığner?

Müzmin bel ağrıları, romatizmaya müptelâ ve bu hastalıkların okuyup üflemele geçeceğine mu‘tekid olanlar ekseriya kendini şeyhe çığnetirler, postun iki tarafında ki nakîblerin kollarına ağırlığı tahmîl eden şeyh efendi okuyarak hastanın üzerine çıkar ense kökünden başlayarak ayaklarına kadar hastanın üzerine yürür bazen sıra sıra mahalle çocukları da bilâ sebep uzanırlar.

Bazı şeyhler kerâmet savurmak kabîlinden bu ma‘sum çocukları çığnerlerse de bütün kuvvetlerini, ağırlıklarını nakîblere tahmîl ederler.

Âyîn, lafza-i Celâl ile hitâme erer.

Kelime-i tevhîd inişli çıkışlı mûsikî makamlarının seyrine göre yüksek sestem kalbî bir mecraya dökülür. Artık gayri telâğın harhârî mahsûsasıyla şehik ve sefir birbirine karışır kelime-i tevhîd anlaşılacak bir telaffuzla hitam bulur. Eğer o gün dergâhta tarîk-i sâireden birkaç şeyh varsa şeyh efendi onların en kıdemlisine lafza-i Celâl’e ibtidâr etmek hususu tevdî eder. Hele o şeyh “kıyâmî” tarîklerinden birine mensûp olursa iki saatten beri yorulan gayr-i telâğî kuruyan şeyh efendinin kalbine su serpilir. Çünkü bakiye-yi âlînin ikmâli ona tevdi etmiştir.

Mihrâbtaki topuzlar, şişler ne zaman istimal edilir?

Artık lafza-i Celâl muttarid ve muntazam bir âheng-i mahsûsiyle okunmaya başlar. Ber-mu‘tâd zâkirler feryâd eder. Dervişler aşk ve şevk ile sıçrarlar. İşte bu sırada arzu edenlerden bir şeyh efendiye mihrâbda niyâz ederek aldığı saçaklı topuzu avuçlarının içinde çevirmeye başlar. Bir taraftan ağzıyla ism-i Celâli okur, diğer taraftan topuzu döne döne havaya fırlatır topuz inerken sür‘atle ve eliyle saplanacağı mahâle seyrini tanzîm eder. Ekseriyâ omuzun baş etine topuz girer.

İnce şişleri şeyh efendi mütehammil dervişlerin yanaklarından sokup çıkarır bazılarını kabâhatine binâen semahânenin bir direğine şişle avurtlarından çakar! Zavallı derviş o vaziyette bir çâryek (onbeş) saat ve bazen yarım saat çakılı kalır. Bu şişi sokmaya, topuz isti‘mâline kılıç kullanmaya “burhân” derler. Hâsılı bu minvâl üzere ism-i Celâl hitâm bulur, gülbank çekilir. Fâtihâlarla âyîne hitâm verilir. Bir Rufâî dergâhında namaz, evrâd tilâveti, âyîn vasatî olarak iki saatte hitâm bulur.

Bedevîler 596 târih-i hicrîsinde;

Tarîkat-i Bedeviyye'nin müessisi olan “Seyyid Ahmed El – Bedevî” hazretleri Fas'da tevellüd ederek 675 tarihinde Tanta'da vefât etmiştir. Neseben kezâ bu zât da Cenâb-ı Peygamber efendimize müntehî olur. Pederleriyle (Ali İbn-i İbrahim) on bir yaşında olduğu halde farîzâ-i haccı edâ etmiştir. El'yevm Tanta şehrindeki kabirleri pek çok kimselerin ve bilhassa Mısır'lıların ziyaretgâhıdır. Her sene-i mî'âdında sırf bu zâtın envâr-ı rûhâniyyetinden müstenir olmak emeliyle Mısırlılar Tanta'da muazzam bir ictimâ-'i akd ederlermiş. Geceli gündüzlü devam eden bu ictimâ'da bazı müessif ve çirkin ahvâlin tekrar ettiğini Mısır'da uzun müddet ikâmet eden bir zât hikâye etmişti. Biraz evvel arz ettiğim gibi Tarîkat-ı Bedeviyye Rufâilerle beraber İstanbul'a gelmiştir. Bedevîlerin İstanbul'da muhtelif yerlerde dergâhları vardır. Kezâ bunlarda Rufâiler, Sâdiler gibi icrâ-yı âyîn ederler. Beyaz sarık yerine yünden kırmızı sarık sararlar. Bunlarda da “nekâbet”, “hilâfet” usulleri birdir. Tarz-ı tebliğ ve pîrânın isimleri tahavvül eder. Yalnız “bedeviyye topu” dedikleri “devrân” a benzer. Fakat dervişler, ortaya birbirlerine sımsıkı omuz omuza bitişerek zikir ederler. Bir de ayrıca “biyevmi”(?) dedikleri bir zikir daha vardır. Ağızdan lafza-i Celâli tertible icrâ olunur.

Dusûkîler: Saîd İbrahim Dusûkî hazretleri bu tarîkatın müessesidir. Nil'in sahilindeki “Dusûk” beldesinde ve hicretin 653. senesinde doğmuş ve 693 tarihinde irtihâl-i dâr-ı beka etmiştir. Evlâd-ı Peygamberîdir. İstanbul'da bu tarîkata mensûb dergâh yoktur. Burada ve Anadolu'da ale'l-ekser ta'mim eden Kıyâmî tarîkatlerini biraz evvel arz eylemişim.

(Sühreverdiler) de başlı başına bir tarîk ise de İstanbul'da ve taşrada Sühreverdiden dergâh mevcut değildir. Bütün tarîkatlerin pîrân ve azîzâtından kısım-ı a'zamı muşârun ileyhten -tarîkat- ahz-i feyz ederler, işte Kıyâmî tarîkatleri bunlardır.

(Sa'dîler) –Tarîkat-ı Sa'dîyyenin müessisi ve pişvâsı olan “ Seyyid Sadettin El Cibâvî” hazretleri hicretin 593. senesinde “Havran”da tevellüd etmiştir. Bir müddet sonra “Ciba” beldesinde vatan etmiştir ve “Şam”da da neşr-i tarîkat ve ma'ârif

etmiştir. 107 yaşında öldükleri halde hicretin 700. târihinde “Ciba”da irtihâl-i dâr-ı beka eylemiştir. El’yevm merkadleri ziyaretgâh-ı atîkandır.

İstanbul’un Sa’dî dergâhları; Rifâî tekkeleri kadardır. Evvelleri kovacılarda Sa’dî âsitânesinde Fâtih’te “ejder” Kasımpaşa’da “ Ebu’r-Rızâ” dergâhlarında geceleri bile âyînler icrâ edilirdi. Şimdi hemen hemen gece dergâhları sönük bir haldedir.

Hasan Said ibn-i Mevlana

Yıldız, S. 6, s. 10-11 ve 14, 11 Eylül 1924. (EK-2. 34)

Yıldız Dergisi’nin 6. sayısında yayımlanan “Tarîkatler” başlıklı yazı Cumhuriyet’ten sonraki döneme denk geliyor. 1924 yılında yayımlanan yazı tarîkatlere toplu bir bakış attığı iddiasındadır. Tarîkatlere nasıl intisâb edildiği, âyinlerinin nasıl icrâ edildiği, zikir esnasında nasıl bir coşkun hal yaşandığı, tevhidin, mûsikînin makamlarının seyrine göre kalbe dökülüğü, çeşitli ağırlar sebebiyle şeyh efendiye başvuranların nasıl şifâ buldukları anlatılmıştır.

Makale geleneğinin artık yerleştiği yıllara denk gelen bu yazı, tasavvufî manada öğütler içermediği aslında daha ziyâde bir inceleme metni olarak kaldığı görülür. Buna rağmen tarikat ehlinin halini, âdâbını, ayinlerin icrası sırasındaki usûl ve erkânı anlatması açısından önemli bir kültür aktarımı sayılır.

2.2.7. Hüsn-i Muâşeret

(انكم لن تسعوا الناس باموالكم فسعواهم باخلاقكم)²⁰⁶

Şu dünyada insanlar için iyilik varsa o da herkes birbiriyle güzel geçinmek ve hoşça ülfet etmektir. Çünkü şu hadis-i şerif dâhi nâtık olduğu üzere bu âlemde bir adam ne kadar zengin olsa yine herkesi malıyla hoşnut edemez. Öyleyse insan herkesi huyundan hoşnut etmeli ve şart-ı iffeti bilip emr-i muâşerette kusur etmemeli hadis-i şerif-i mezkûrun (فسعواهم يبسط الوجه حسن الخلق)²⁰⁷ rivayetine göre hem herkesle

²⁰⁶ Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, No: 6550.

²⁰⁷ Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, No: 6550.

güzelce ülfet ve ünsiyet etmeli ve hem de daima herkese inbisat ve beşâset göstermeli. Zira medeni bi't-tabi' olduğu için şân-ı insana ancak ülfet ve iltifat yakışır. Nifâk ve ihtilâftan hiçbir vakitte bir şey hâsıl olmaz. Şu matlûb olan hüsün, ülfet ve muvaneset ise herkes (²⁰⁸قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيَهَا) medhiyesi üzere desâis ve hasâisten yani kötü huylardan kendini tathîr ve tezkiye ederek (²⁰⁹وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيَهَا) mezemmetinden bi'l-ictinâb hilye-i hüsn-i ahlâk ile zât ve sıfâtını tezyin ve tahliye etmekle olabilir. Ve illa hüsn-i muâşeret mümkün olmaz olur.

Felihaza insana layık olan hüsn-i hulk ile mütehallık olup herkesin her bir hata ve kusuruna bakmamaktır. Ta ki bu üslup ile beyne'n-nas bir hub ve istînâs peyda olsun da herkesçe bir eser ittifak ve itilaf görülsün ve hiç kimse (Yârsız kaldı cihânda ayıpsız yâr isteyen) mefhûmuna masdûk olmasın.

Peygamber Efendimiz'den (a.s.v) bir gün hüsn-i hulk neden ibâret olduğu soruldukte efendimiz şu (²¹⁰خُذْ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ) ayeti kerîmeyi ba'de't-tilâve ²¹¹ (²¹¹هوان تصل من قطعك وتعطي من حرمك وتعفو عمن ظلمك) buyurmuşlardır ki mefhum-ı menfî isaete ihsan olunmasını âmirdir demek olduğunu, insan olur olmaz şeye bakmayarak herkesle güzelce geçinmeli.

Terakkî, S. 3, s. 1, 28 Haziran 1285. (EK-2. 35)

İlk kadın dergisi olan *Terakkî'de* yer alan bu makale tamamen dînî-ahlâkî öğütlerle doludur. İnsanlarla güzel geçinmenin önemini âyet-i kerimeler ve Peygamber Efendimizin hadislerini referans vererek anlatmıştır.

Metinde baş kısımda yer alan hadis-i şerifin anlamı şöyledir: “*Siz mallarınızla herkesi memnun edemezsiniz. Onları güler yüz ve iyi ahlâkla memnun etmeye çalışın.*” Metnin ilerleyen satırlarında Şems Sûresi'nin “...nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini ilham edene...”²¹² ayetleri de yer almıştır. İyi geçinmenin ve güzel ahlâkın konu edildiği bu makalede Peygamberimize güzel ahlâkın neden ibaret olduğu sorulduğunda Efendimizin “(Resûlüm!) *Sen af yolunu*

²⁰⁸ Şems Sûresi, 91/9.

²⁰⁹ Şems Sûresi, 91/10.

²¹⁰ A'raf Sûresi, 7/199.

²¹¹ İbn-i Recep Hanbelî, **Câmi'u'l-Ulûm ve'l-Hikem**, Dâr İbn Recep, 2002, s. 330.

²¹² Şems Sûresi,91/9-10.

tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir."²¹³ ayetini okuduktan sonra "Sana gelmeye gitmen, sana vermeyene vermen, sana zulmedenı bağışlamandır." buyurduğu ve güzel ahlâkı bu çerçevede değerlendirmek gerektiği yazmaktadır. Baki'nin

Bî-vefâ yârin Muhibbî cevri ni ma'zûr tut

Yârsız kalır cihânda ayıpsız yâr isteyen

beytinin bir mısrası da paylaşılmış insanların kusur işleyen varlıklar olduğu fakat olur olmaz şeylere bakmayarak herkesle güzelce geçinmek gerektiği tavsiye edilmiştir.

2.2.8. Din ve Ahlâk

Bir heyet-i ictimâiyenin bekâsı ferdî ve ailevî tekâmüle bağıdır. Cemiyetin sükûtu efradının memnû' düşüncelerinden başlar. İnsanın da kemâli din ve ahlâk ile istihsâl olabilir. Aile hayatımızın yükselmesi cemiyetimizin terakkî ve teâlisini intâc eder.

Maksadı, lüzumu derecede vüzûh ile ortaya koyan şu satırlarla aile hayatıyla cemiyet hayatı arasındaki lâ-yezâl irtibat ve münasebeti ifade etmek isterim.

Bir ferd, bir aile mensub olduğu milletin en şayân-ı tetkîk bir numûnesidir. Ferdin hayatı üzerinde yapılacak tetkikatten terbiyey-i milliye ve ictimaiyyesi pek güzel anlaşılabilir. Vâkıan seciye, seviye itibariyle ferdler arasında kesbî bir takım farklara tesadüf olunur. Biri nazik, zarif diğeri sert, kaba biri âlim diğeri ilim ve marifetten nasipsiz olabilir. Fakat o milleti idare eden ve hayatın her günkü safâhatında tesirâtını gösteren müşterek, esaslı duygular, fikirler, kanaatler vardır ki büyük küçük her ferd –belki şahsî ve kesbî fikirlerine rağmen– bu umûmî ve ictimai cereyan önünde baş eğmeye mecbur olur. Mesela hayatımızda kendini olduğundan fazla göstermek, gösterişe kapılmak, ihtiyatsız davranmak, bugünü hoş yarını boş geçirmek asırlardan beri yuvalarımıza giren bir i'tiyad, bir illettir.

²¹³ Araf Sûresi, 7/199.

Herkes maddî manevî iktidarından fazlasıyla tanınmak, bilinmek ve kendini öyle göstermek ister. Bildiğinden çok fazla bilir, kazandığından fazla kazanıyor olduğuna muhitini inandırmak öyle fedakârlıklara katlanır ki, haysiyetini, refahını, namusunu bile tehlikeye koyar, hayatının son gününe kadar en elîm vicdan azapları, mâ'îşet ızdırapları içinde yaşar.

İnsanların hasletleri, fazîletleri dinden doğmuştur. Din ve ahlâk başka başka şeylerdir. Dinin âmir olduğu husûsât en esaslı ahlâk kâideleridir. Dinsiz bir heyet-i ictimâ'îyyede insâniyetin medâr-ı saâdeti olan mehâsin-i ahlâkiye yaşayamaz. Gayri kâbil-i inkâr bir hakîkattir ki dinin olmadığı yerde ahlâk da yoktur. Din ve îmân hissini yüreklerden silen milletlerin sefâhet, sefâlet kasırgaları arasında harita-i âlemden silindiğine târihin acıklı sâhifeleri şahittir.

Din hasebiyledir ki: Bugüne kadar nizâm-ı âlemin bekâsını temin etmiştir.

... İnsanları fenâlıktan koruyan ve hayât-ı insâniyyeyi yaşatan, kalplerde heybetle saltanat süren Allah korkusudur. Dinsiz, imansız insanlar her şeye müstaidirler. Din gittikten sonra ahlâk, efsâne gibi kalır.

İnsanlar din duygusu, Allah korkusuyladır ki insanca yaşayabiliyorlar. İnsâniyyet, hayvâniyyete yaklaştıkça akıl ve zekâsından birazını daha kaybeder. Muhâkemesinin yerini hissiyâtı istilâya başlar.

Elif. Mim.

İzdivac, S. 2, s. 18-20, 20 Haziran 1334. (EK-2. 36)

Başlığından da anlaşılacağı üzere bu metinde din ve ahlâkın insanoğlunun hayatını tanzîm eden ayrılmaz iki unsur olduğu işlenmiştir. Din olmaksızın ahlâkın olmayacağı ahlâk olmaksızın da saadetin temin edilemeyeceği kesin bir dille anlatılmıştır. İşte bu inanış Türk İslam edebiyatında da üzerinde durulan ve manzum ve mensur eserler verilen bir konudur. Edebiyatımızda dinî, ahlâkî, hikemî öğütler içeren, dinin ahlâklı olmakla bağlantısını ve bunun da sonunda mutluluğu getireceğini ifade eden eserler fazlaca mevcuttur. Hatta İslam tesirinde gelişen Türk Edebiyatı'nın ilk eseri olan Kutadgu Bilig ki manası mutluluk bilgisidir bunun en açık ispatıdır. Yine İslam tesirinden sonra yazılmış eserlerden Atabetü'l-Hakayık ve Divân-ı Hikmet'te de bu esaslar üzerinden paylaşımlar yapılmıştır. Günümüze kadar

ulaşan bu eserlerde olduğu gibi kadın gazete ve dergilerinde de din-ahlâk-mutluluk bağlantısı işlenmiştir. Dolayısıyla kadın dergilerinin Türk İslam edebiyatına katkısı tıpkı ilk dönem eserlerinde olduğu gibi söz konusudur.

2.2.9. Ahlâk-ı Etfâlden: Yıl Başı

Bu bizde de salgın berdâ-i taklîd olmaktan kurtulamamıştır. Kânûn-i sâni'nin birinci günü umûmî mahallerde olduğu gibi husûsî ve kibâr konaklarda dahi şans tecrübelerinde bulunuyorlar. Garîb ve oldukça muhâkemesiz bir meyl-i zevk ve tecrübe ile âile arasında icrâ olunan bu lu'biyyâtın ahlâk-ı etfâl üzerine ne büyük bir te'sîr-i muzır olduğunu nazar-ı dikkate almak - emîn olmalıdır ki- ancak şu cevâb-ı garîb ve ma'zereti telakkî etmemekle kâbil olabilir:

- Canım, küçük ve âdî bir muvâzene-i tâli'!..

Şüphesiz bunu bir kanâ'at-ı sâf-ı derûnâne ile sevilen peder, ifâde-i ma'zeretinin ucuna bir de “*Ne ehemmiyeti var?*” iliştiirmekten çekinmeyecektir. Lâkin bundaki ehemmiyetin ne kadar azîm ve âkibetsiz bundaki mes'ûliyyet oyunun ne derecelerde nâ kâbil-i afv ü telâfi olduğunu bilmek ve teslîm eylemek için bazı en ufak bir sükût-ı ahlâkiyenin âtiyen en vahîm ve müdhiş bir esâs-ı musîbet ihzâr eylediğini bilmek îcâb eder.

Eğlence maskesi altında ve şans kisvesi içindeki bu kumarın ma'nây-ı hakîkisini o geceki tombala kağıdları arasında keşf ü te'emmül edemeyen bir çocuk esâsen tâlihsiz ve bedbahtdır. Zîrâ ibtidâ-i hayâtında ona –telkîn-i fazîlet değil – telkîh-ı ridâet ve fezâhat olunuyor. O hâlde biri levs-i ahlâkiyyeye mahkûm diğeri intizâm-ı nezâhet ve terbiyyete mazhar edilen iki çocuktan hangisinin sâhib-i kısmet olduğunu kestirmek pek sehildir. Kısa bir an tecrübenin zevkindeki netîce-i mühlikeyi ehemmiyetsizlikle tahfif etmemelidir. Henüz yumuşak dimâğlı bir nevzâd-ı rakîkin her şeyi taklîddeki temâyül ve kâbiliyyet-i sâikasıyla onu görenin bir kumarbâz hem sefil ve müstekrehe bir kumarbâz yapacağını hangi akl-ı selîm inkâr edebilir?

İki kültür etkileşime girdiğinde sadece birbirlerinin iyi özelliklerini almazlar. Bazen de istenilmeyen davranışlar edinebilirler. İşte Osmanlı toplumunda 19. ve 20. yüzyılda önemli problemlerinden biri de kötü alışkanlıkların taklidi idi. Dergilerde okuduğumuz manzum ve mensur eserlerde bu çok açık bir şekilde görülmektedir. *Yılbaşı* başlığı altında yazılan metni incelediğimizde âilelerin yılbaşlarında evlerinde çocukları ile beraber şans oyunları oynadıkları bunun çocukların ahlâkı üzerinde menfi, muzır te'sirler bırakacağı söylenmiş ve bunun önemsiz addedilmemesi gerektiğine değinilmiştir. Zîrâ eğlencenin içerisinde çocuk pek farketmese bile âşinâlığı sebebi ile kumara alışma ve hatta kumarbaz olma ihtimali vardır.

Kumar ise yüce dinimizce yasaklanmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de, “*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar) ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?*”²¹⁴ buyrulmaktadır. Toplumsal hayatın selameti, aile huzurunun teşekkülü ve daimiyeti açısından da ayette zikredilen kötü davranışlardan uzak durulması önem arzeder. Selanik'te çıkan *Kadın* dergisinde yer alan bu metin İslam dininin emir ve yasaklarının birey ve toplum açısından önemini hatırlatması açısından değerlidir.

2.2.10. Muharrirlerimizden Pâkize Ahmed Hanım'ın Kız Mu'allim Mektebindeki Musâhabesi

...

Bugün ibtidâî mekteplerin hıfzussıhha programlarında mevki işgal eden ve bütün tahsîl görenlerin ma'lûmu olan kühül mazarratları 30-40 sene evvel pek az insanların ma'lûmu idi. Yalnız ayyaşlığın sû-i te'siri binlerce seneden beri ma'lûm idi. Kü'ol fazla miktarda alınca ayyaşlığı tevlîd eder ve o halde olan bir adam her türlü fenâlığı irtikâb edebilir. Fakat her akşam iki üç kadeh bir şey almak insanlara bütün irade ve düşüncelerini kaybettirmediği için muzır bir şey addedilmez idi.

²¹⁴ Mâide Sûresi, 5/90-91.

Yalnız büyük dinimizin büyük Peygamberi Hz. Muhammed, ümmetine katresini bile harâm etmişti. Bunun hikmeti fen ve menfa‘at idi. Çünkü çok miktarda içki insanı ayyâş yapıyor ise az miktarda ve mütemâdiyen alınan içkiden dimağ, a‘sâb ve kana te’sir ederek sahibini ve çocuklarını envâ‘-ı emrâz-ı müdhişe ile ma‘lûl ediyor.

Bu hakikat, Hz. Muhammed’e ilhâm-ı ilahî ve büyük irfânıyla ma‘lûm olmuş idi ve müslümanların kısm-ı a‘zâmı bunun bir katresinden bile ihtirâz ederlerdi. Yalnız ulûm-ı dîniyyede bütün esbâb gösterilmiyor ve günah olduğu söyleniyordu. Dindâr olanlar da günah olduğu için yapmıyor idiler. İctimâî ve ahlâkî nokta-i nazardan yazılmış ilmihallerimiz yok idi ve bu büyük bir hata oldu.

Hz. Peygamber’in câzib bir nasihat şeklinde olan birçok ehâdis-i şerîfesi vardır ki, bütün dînî menhiyyâtın maksad, cem‘iyetin sa‘âdet ve selâmeti olduğunu gösterir.

Dînimiz uhrevî olduğu kadar da dünyevîdir. Ve nehy ettiği şeylerin her biri insanların ve onların teşkil ettikleri cem‘iyetin sa‘âdet ve selâmeti içindir.

Fakat el-esef şimdiye kadar ulûm-ı dîniyye kitaplarında bu esbâb gösterilmiyor idi ve son zamanlarda bu hususta adem-i irtibatta bulunanlar çoğaldı. Ve içkinin bütün bedenî mazarratlarını fen otuz-kırk seneden beri meydana çıkarmaya başladı. Son zamanlarda da âdetâ medenî dünyanın her tarafında en salâhiyetdâr adamlar tarafından başlayan müteaddid istatistikleri kat‘iyyet-i riyâziyye ile isbât etti.

Pakize Ahmed

Kadın Yolu-Türk Kadın Yolu, S. 28, s. 2-3, 15 Mart 1927. (EK-2. 38)

Mâide Sûresi 90-91. âyetlerde zikredildiği gibi dînin bir şeyi yasaklamasının uhrevî faydaları vardır. Bu inkâr edilemez bir gerçektir fakat bu yasakların yalnızca uhrevî değil aynı zamanda dünyevî faydaları da vardır. İçki, kumar gibi kötü alışkanlıklar insanların toplum içindeki saygınlığını yitirmesine sebep olur. Ayrıca âile içinde huzuru kaçıran bir durumdur. İçtikçe irâdesini kaybeden birey saldırgan tavırlar içerisinde olabilir. Birçok âilenin içki ve kumar sebebiyle yıkıldığı da vâkîdir. Pâkize Ahmed Hanımefendi de makâlesinde Allah’ın ve Peygamberin bir

şeyleri yasaklamasının uhrevî olduğu kadar dünyevî faydalarının da olduğuna dikkat çekmiştir. Bir önceki metinde de benzer konu işlenmiş ve konuyla ilgili ayet bir önceki metnin yorumunda yazılmıştır.

2.2.11. Güvercinler ve Kadınlar

Garip değil mi güvercinler de fikr-i içtima‘î, hubb-ı vatan, âile muhabbeti, hiss-i vefâkârı nazar-ı dikkate alınacak bir şeydir. Güvercinlerin ahvâl-i mahsûsalarını tedkîke girişelim de bakınız ne büyük hasâis ve hasâilini buluruz! Güvercinler, kuşların en güzel add olunanlarındandır. Vâkı‘an tavus kadar süslü değildir, ancak kendisinin sadegî haliyle sükûn-ı samîmiyyesiyle beraber hayret-i bahş-ı enzâr olan hüsn-i zarîfi tavustan aşağı kalmaz.

Güvercin, genç ve güzel, tombul tombul. Mütenâsibü'l-a‘zâ bir dilber-i vefâkâr olup sinesinde akşam güneşi reng-i nesrîninde bir göğüslüğü ve sırtında ekseriyâ siyahlı ve beyazlı, bazen beyaz mevsilin bir gecelik gömleği giymiş olduğu halde galeyân-ı aşk ve sevdâsı, nigâh-ı sehiliyyesiyle âdetâ çıldırtır. Güvercinlerin ahvâli pek eski zamanlardan beri enzâr-ı tedkîk ve istiğrâbı celb etmiştir. Ve bunlar milel ü akvâm-ı kadîmede muhabbet ve hatta bazı kere ta‘zim ü tebcîle mazhar olmuşlardır.

Esnâ-yı tûfanda, Hz. Nûh’a karadan bir zeytun dalı getirip de tebşîr-i felâh ve selâmet eden yine güvercindir.

Ninova kraliçesi meşhur Semiramis vefat ettiği zaman bir güvercin şekline girerek felâkete karışmış olduğu Âsûrîler indinde şöhret bulduğundan Âsûrîler, güvercinin ulûhiyyetine bile kâni olurlar.

Hz. Süleyman’ın Belkıs ile olan muhaberât-ı âşikânesi tavassut gibi bir hizmet-i ale’l-âlfîyi güvercinin îfâ eylemesi ona başka bir kıymet ve mefharet bahş eylemiştir.

Hıristiyanlar Rûhü’l-Kudusü bir güvercin şeklinde tasavvur eylemişler ve enâcîl-i erba‘a dahi birkaç yerde bu murg-i zarîfin ma‘sûmiyyet-i hâinden bahs etmiştir.

Hız. Risâlet-penâh Efendimizin, Hız. Ebûbekir ile ihtifâ buyurdukları ğarın kapısı üzerine yumurtlayarak muhâfizlık hizmetini îfâ etmiş olması dahi güvercinin kudsiyyetini her zihne kabul ettirebilecek hârikalardandır.

Bunların en büyük muhabbetleri zevcelerine, zevcenin de zevce mahsûsdur. Zevce, zevcin meftûnu, zevc de zevcenin mecnûnudur...

Bunlar da âile muhabbeti, evlât muhabbeti, onların ta'lim ve terbiyesi husûsu şâyân-ı nazar-ı hayrettir... Bu güzîde hayvanlarda sevdâ-yı vatan o kadar ziyâdedir ki nazarlarında vatan muhabbetiyle familya muhabbeti bir demektir. Vatanından ayrılmayı, dünyasından ayrılmakla beraber görürler... Gerek bu haslet-i ulvîyyesi, gerek suret-i seyr-i tayrânı insanların müceb-i istifâdesi olmuşlardır... Bu mes'ûd ve dilber kuşçağızlar meyânında hük-m-i câri olan bir kânûn-i ezeli vardır ki: aşk ve safvetten, vatanına sadâkat ve muhabbetten ibarettir. Başka bir şey tanımazlar, başka bir şey üzerine sarf-ı efkâr etmezler. Gûyâ bilirler ki mes'ûd olmak için mes'ûd etmek lazımdır, sevmek için sevmek lâzımdır. Zaten öyle değil midir? Fazilet isteyen fazilet-perver olmalıdır. Ve bütün hasâil-i insâniyyeden her ne istenirse, onunla muttasıf olmak iktizâ eder.

Ah, eğer insanlar dünyadaki şu hodbin ve hâkî insanlarda hiç olmazsa bunlar kadar olsalar idi, anası varken öksüz, babası sağ iken yetim, hazîne-yi sa'âdet karşısında bedbaht evlât ve evlâd u iyâl ortasında bîkes ve bekâr kalmayacaklardı. Evlât, ebeveynin gerçekten evlâdı, rûhu, canı... Ve ebeveyn evlâdının gerçekten ebeveyni, velinimetini, sebep-i refâh u sa'âdeti... Kadın kocasının refikâ-i hassı ve koca zevcesinin perestişkâr-ı sâdıkı olacaktı.

Elhasıl, fikr-i ictima'î hubb-ı vatan, âile muhabbeti hakkında hiç olmazsa güvercinlerden bir ders-i ibret almaya, biz Osmanlı kadınları ne kadar muhtâcız...

Fıtnat Bint-i Hâşim

Kadın (Selanik), S. 29, s. 7-9, 18 Mayıs 1325. (EK-2. 39)

Fıtnat Bint-i Hâşim güvercinlerdeki ictimâ'îyyat fikrinden, vatan sevgisinden, âile muhabbetinden, vefâ hissinden bahsederek başladığı yazısında bu hasletlerin

insanda da bulunmasının gerektiğini ve bu noktada güvercinlerden ibret dersi almaya muhtaç olduğumuzu söyler.

Nûh tufanı sırasında Hz. Nûh'a karadan zeytin dalı getirerek kurtuluşu müjdeleyen güvercindir. Hz. Süleyman'ın Belkıs ile haberleşmesini yine güvercin sağlamıştır. Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v) ile Hz. Ebubekir'in hicret yolculuğunda sığındıkları mağaranın önüne yumurtlayarak muhâfızlık hizmetini yerine getiren de güvercindir.

Hıristiyanlar ve Âsûriler için ise güvercin ulûhiyyet arz etmektedir. Yani yalnızca İslam inancına sahip olanlar için değil diğer inanç sahipleri için de güvercin mukaddes kabul edilen bir varlıktır.

Güvercinlerin eşlerine, evlâtlarına muhabbetleri, evlerine, vatanlarına bağlılıkları ve vatan sevgileri Fıtnat Hanım tarafından haslet-i ulviyye olarak nitelendirilmiştir. Zaten Peygamber Efendimizin "*Vatan sevgisi imandandır*"²¹⁵ hadisi vatan sevgisinin ulvî oluşuna delildir. Bu gerçek güvercin örneği ile ilişkilendirilerek dile getirilmiştir

İctimâ'î metinlerde vatan sevgisi, bir annenin çocuğuna sevgisi, şefkati ve hâlet-i rûhiyyesi, kadınların sosyal hayata katılımı, istibdâdın kötülükleri, savaşın çileleri, ilim ve terbiye gibi konularda ürünlere rastlanmıştır. Bu metinlerde toplumdaki bazı aksaklıkların tenkît edildiği, içinde bulunulan kötü durumdan neler yapılarak kurtuluşa erişileceği gösterilmiştir. Dergilerde yer alan ictimâî metinlerde batılılaşmanın yer yer övgüsü yer yer yergisi görülmektedir.

2.2.12. Hikâye²¹⁶

Vaktiyle bir hanımın gurbette olan kocasından bir mektup gelir. Okumak bilmediği için hoca kıyafetinde, başı sarıklı bir adama okutturmaya gider. Mektubu hocaya verir meğer hoca câhil imiş. Düşünür taşınır bir türlü kadını defedemez. Kadıncağız hocanın bu hâlden zevcinin öldüğüne zâhib olur. Acaba ölmüş mü diye hocaya sorar. Hoca dahi başından defetmek için herifçeğizin öldüğünü söyler. Biçâre kadın vâveylâyı koparır.

²¹⁵ Aclûni, **Keşfu'l-Hafa**, 1/ 1102.

²¹⁶ Bu yazının başlık kısmında sadece "Hikaye" yazmaktadır. Hikayeye özel bir ad verilmemiştir.

Bunun üzerine konukomşu toplanırlar. Kağıdı açar okurlar. Meğer herifceğiz 5-10 güne kadar geleceğini ve çoluğuna çocuğuna bir takım eşya gönderdiğini yazmış imiş. Ne ise mesele tashîh olunup biçâre kadın bu musîbetten kurtulur.

İşte cehâlet... Sebepsiz insanın başına böyle bir takım musîbetler getirir. Eğer hanımefendi okuyup yazmak bilmiş olaydı öyle câhil hocanın cehâleti yüzünden kocası hakkında böyle bir musîbet işitmeyecek idi.

Hâsılı okuyup yazmalıdır vesselam.

Âyîne, S. 2, s. 2, 9 Teşrîn-i Sâni 1291. (EK-2. 40)

Tanzimât döneminin üçüncü ve son dergisi olan *Âyîne*'de yer alan bu fikra duygusu uyandıran hikaye kadınların okuyup yazmasının ne kadar gerekli olduğunu anlatma kaygısı taşımaktadır. Dönemin önemli konularından olan kadınların okur-yazar olmasının gereği, kadınlara hitap eden bir kitle iletişim aracında yer almış ve toplum bu düşünceye yönlendirilmiştir.

2.2.13. Başlıksız ²¹⁷

Hakikat kadınlar erkeklerine itâ'at ile me'mûr olduklarından zevcilerinin memnuniyetini müstelzem olan şeylere dikkat eyleyip emirlerine imtisâl ve nehiyelerinden ictinâb eylemeleri lazımdır. Ancak mumâ ileyhânın dahi eş'ârı vechile zevcilerin emir ve nehy ettikleri şeyler memdûh ve ma'kûl olmalıdır. Çünkü sırf eziyetten ibaret olan şeylere muhalefet göstermek bedlik değil belki muktezây-ı hüsn-i terbiyedir. Mesela akşamdan yemeğini hazırlamış ve ağâ yâhût efendi gelsin de güle güle yiyelim içelim deyû kapının çalınacağını beklemekte bulunmuş olan bir kadının zevci yatsıdan sonra küfeye girerek veya koltuğuna girilerek kapının önüne bırakılırsa öyle bir erkeğin ceplerine doldurup getirdiği uskumru balığını zevcesi muhalefet gösterip pişirmese haksız mıdır? Şüphe yok ki haklıdır. Binâen'aleyh erkeklerin dahi safvet-i metbû'iyelerini halelden saklayıp zevcelerine âdâb-ı insaniyyeye muhalif şeyler teklîf etmemeleri hüsn-i mu'âşerete mûcip mevâdın başlıcalarındandır.

Terakki, S. 8, s. 3, 3 Ağustos 1285. (EK-2. 41)

²¹⁷ Bu metne dergide başlık konulmamıştır.

Yukarıda yer alan metin de yine bize dönemin koşulları ve insanların yaşayışları hakkında bilgi verir. Kadınların erkeklerine (eşlerine) karşı vazifeleri olduğunu fakat erkeklerin de âdâba mugayir davranmamaları gerektiği işlenmiş, hüsn-i muaşeret için bunun gerekli olduğu söylenmiştir.

2.2.14. Terbiye

Ma'lumdur ki bir adamın kâmil ve terbiyeli bir çocuğu bulunması gibi âlemde ferahlanıp iftihâr edecek şey hemen yok gibidir. Terbiyeli evlâd anasına babasına sağlıklarında fâide ve menfa'at göstereceği misüllü bâ'de'l-vefât dahi hayır ile yâd ettirmeye sebep olurlar. Bilakis, terbiyesiz evlâd insanı sağlığında mükedder ve mütedarrır ettiği gibi öldükten sonra dahi zerrece fâidesi görülemeyip belki okutup yazdırıp güzel terbiye etmedikleri için anasının babasının yerinci davacısı olup iki de bir de rahmet yerine kendilerine bedduâ eylerler.

Bir çocuğun ana rahmine düştüğü demden kendini idareye kesb-i iktidâr eylediği vakte dek uğruna birçok para dökülüp emek verildiği halde güzel terbiye olunmasına dikkat etmeyip de hem çocuğu hâib ve hâsir bırakmak hem de hayır ile yâd eyleyecek bir adam tedârik olunacak yerde aklına geldikçe bedduâ edecek bir kimse terk eylemek akıllı kârı olmadığından ebeveynin evlâdlarını yazdırıp okutmak husûsunda tekâsül ve ihmâl etmemeleri ve küçücükten çocuklarını zihin açacak şeyler ile ulfet ettirerek tahsîl-i ilm ve heze kendilerinde isti'dâd ve kâbiliyyet peydâ eylemeleri muvâfik-ı akl u hikmettir. (Fenelondan alıntı ile devam ediyor.)

Terakki, S. 9, s. 1, 1 Ağustos 1285. (EK-2. 42)

2.2.15. Genç Kızlar ve Roman

Bir takım hakîkatler vardır ki doksan dokuz kişi bilip de yüzüncü gâfil olursa yalnız o yüzde bir adama telkîn için tekrârı zâid addolunamaz. Bu sınıf basit ve mücerreb hakîkatlerden biri de terbiyenin esası âile içinde kurulduğudur.

Gözünü açan her çocuk ilk defa olarak anasının kucacağını, âilesinin ocağını görür. Orada cereyân eden hâlat ü vâkı'âtı yeni açılan dimağlarda henüz uyanan hafızalarda gayr-ı kâbil-i zevâl intibâ'ât hâsıl eder.

Çocuk iyi misaller, iyi hâl ve hareketler görür, fâideli, hayırlı sözler işitirse gündün güne neşv ü nemâ bulan mâ'neviyyâtı da iyiliğe doğru bir meyl kesb eder. Yok, fenâ misaller, fenâ hâl ve hareketler görür, kötü ve muzır sözler işitirse mâ'neviyyâtı da fenâlığa doğru meyl eder.

Mektep tahsîl yeridir. Tahsîl nazarî bir iştir. Mu'allim her ders gibi ahlâkı da en ziyâde ilim olarak nazariyât şeklinde telkîne me'mûrdur. Ama ev terbiye yeridir. Çocuk mektepte okuduğu ve bellediği mebâdi-i ahlâkiyenin tatbîkâtını evvelâ hânesinde görüp öğrenecek, efrâd-ı âilesinin etvâr ve mişvârından temesşük edecektir. Salâh-ı hâli için mektep terbiyesi ile âile terbiyesinin tevâfuk ve tetâbuk etmesi lazımdır; ta ki amelîyyât-ı nazariyyâta te'yid etsin. Biraz daha açık söyleyeyim: Muallim, meselâ, etfâle yalan söylemenin insanlığa, insanlığın şeref ve nâmusuna muğâyir olduğunu anlatır, dersini misaller ile de nûsik eder. Çocuk bu hakikat-ı mühimmeyi zihnine nakş edeceği ve mûcibince hareketle yalancılıktan tevkîye eyleyeceği sırada ev içinde babasının anasının kardeşlerinin muttasıl yalan söylediklerini ve yekdiğerini aldattıklarını görürse acaba mu'allimin talimatıyla taban tabana zıd olan bu hayât-ı fi'liyye sahnelerinin te'sîrât-ı meş'ûmesi ile henüz muhâkeme-i akliyyesi zayıf olan nûr-u seyyide mahlûk hangi cihete temâyül eder? Tabii nazarî olan dersi unuttur ve amelî görgüsüyle i'tiyâd eder. Yani (emsâli gibi) evde yalan söylemeye başlar.

Yine mu'allim insanın kimseye fenâlık etmemesini şunun bunun aleyhinde söz söylememesini nasîhat eder. Ev içinde herkesin herkes hakkında edep ve terbiyeye muvâfık veya muğâyir söylemediği söz bırakmadığını ebnâ-yı nev'ine merhamet, himâyet, muâvenet etmek şöyle dursun, dövme, tahkîr etmek, sövüp saymak gibi sû-i muamelenin envâ'ını bilâ-ihtirâz icrâ ettiklerini görürse acaba mu'allimin telkînâtından fâide hâsıl olur mu?

Bu misaller bilâ-nihâye tezyîd olunabilir. Maksadımız âile terbiyesinin insanların teşkilât-ı ahlâkiyesindeki te'sîr-i azîmini ihtâr etmektir ki haddi zâtında nazar-ı dikkate pek de çarpmayan bu haller, her reîs-i âile için cidden i'tinâ olunacak mesâil-i mühimmedendir.

Hayrî'l-halef yetiştirmek isteyen aile reisleri evvela kendileri hayırlı, ahlâklı, terbiyeli olmaya mebâdiye-i ahlâkiyeye riâyet eylemeye mecburdurlar. Evlatlarının ma'neviyâtına hizmet etmek, onları beslemek gibi baba ve analarının vazife-i tabi'iyesidir.

Hayırlı babalar ve akıllı analar çocukları on beş yirmi yaşına, yani akılları başına gelinceye kadar onların cemi'i ahvâl ve harekâtına nezâret ve takyidle mükellef olduklarından ne cinsten kitaplar okuduklarını nazar-ı i'tinada tutmalıdırlar. İlim ve tarih kitapları bi'l-umum kütüb-i dersiye gençlerin sinleriyle ve seviye-i irfanlarıyla mütenasip olmayabilir. Ama hiçbir ilim ve ders kitabı muzır olamaz. Zaten gençler mekteb kitaplarını ekseriya zoraki okurlar. Onların en ziyâde hoşlandığı kitaplar, masallar, hikâyeler, romanlardır. Ya kitapçılardan lâ 'ale't-ta'yin alırlar yahut arkadaşlarından istiâre ederler ve ekseriya gizli okurlar.

İnsanlar, her asırda hayali şeyleri sevmişler ve merak-âver ve fevkalâde ahvâl ve vuku'âta göz ve kulak açmışlardır. Masal ve hikâye gibi zihinleri garâib ve acâible mâlî bir cihân-ı hayâliyede gezdiren eserler gençlikte daha ziyâde hoş gider. Roman bu zümrenin şekl-i mütekâmilidir.

Edebiyât-ı umûmiyye-i cihânın en münteşir ve mütevessi' aksâmından olan romanlar tarihî, hissî, cinâî, ahlâkî, içtimâî gibi birçok sınıflara ayrılıyor. Herhangi sınıftan olursa olsun hatta hakîkî (realist) mesleğine mensub bulunsun, roman nihayet bir hikâyedir, yani hayaldir. Zaten hayâlî olmasa romanlıktan çıkar, tarih yani ilim olur!.

Ahvâl-i kalbiyeyi musavvir olan bazı nefis romanlar ahlâka hâdim olabilir; lakin roman bir mecele-i ahlâkiyeye değildir. Romancının vazifesi ahlâk dersi vermek olmayıp bir vakâ'i mahbele ile kârileri eğlendirmek, merak verici hikâyât ve rivâyât ile okuyanların his ve hayallerini taltif etmektir.

...

2.2.16. Romanlar ve Tiyatrolar

Tiyatro, roman,²¹⁸ tenvîr-i efkâr ve tehzîb-i ahlâka hâdim bir mekteb-i edeb ve bir ders-i hikmettir. Fikir ve i'tikâdı hemen teammüm etmiş gibidir. Hâlbuki bunların efkâr-ı umûmiyye tabâyi-i beşeriyyede aks-i te'sir ikâ ettikleri, tiyatro ve romanların en müterakkî ve en mebzûl buldukları memâlik-i garbiyye hükemâsı nezdinde bile tasdik ve i'tiraf edilmiş bir kaziyeye olup Avrupa'nın eâzım ve meşâhir-i hükemâsından J.J. Rousseau ve emsâli, tiyatro ve romanlar aleyhinde hâmerân-ı makâl olmuşlar ve delâil-i lâzıme serd ve ityân ederek ciltler dolusu muharrerât ile onların mazarrât-ı adîdesini şerh ve îzâh etmişlerdir. Zaten bu hususta Avrupa'nın hâli hâzır-ı ma'nevisinden a'lâ delil mi istersiniz?

Tiyatro, mühezzib-i ahlâktır da her sınıf halkın hâl ve mevkileriyle mütenâsip ve her cihetle mertebe-i kusvâ-yı terakkî ve tekemmüle vâsıl, havâs ve avâma mahsûs ayrı ayrı tiyatroları şâmil olan ve her gün binlerce roman tab' ve neşrolunan Avrupa'da ahâli, fazîletin timsâl-i mücessemi olmalı değil mi? Niçin en denî cânîler, en müthiş katiller, en namussuz, en mâhir sârikler, en mübâlâğalı yalancılar, en hîlekar dolandırıcılar orada zuhûr ediyor? Neden âlî, âdi, kebîr, sağîr, hemen her hâne dâhilinde bir roman zemîni teşkîl edecek ahvâl ve vuku'at cereyan eyliyor ve hemen her familyada tiyatro piyesi olarak tertîb olunmaya cesbân vekâi' husûl buluyor? Tiyatro mademki münevvir-i efkârdır, cesâmet-i fevkalâde ve tezyînât-ı hârikulâdesini resimlerde temaşa eylediğimiz ve ta'rifât-ı lâzimesini kitaplarda okuduğumuz ve her akşam hıncahınc denilecek derecede izdihâmını istihbâr eylediğimiz o mu'tenâ, muntazam, mükellef Avrupa tiyatrolarında icrâ olunan piyesler, müdâvimi için bir mişkât-ı ibret-nümâ olup Garb'taki ahlâk-ı redîe-i umûmiyyeyi tashîh ve tezhîb ve ahvâl-i seyyie-i müstevliyeyi tebdîl ve ıslâh etmeli değil miydi?

...

Velhâsıl tiyatrolar ve romanlar öyle zannolunduğu gibi tehzîb-i ahlâk ve fikir maksadıyla te'sîs ve tel'if olunmuş, menâfi-i âmmece müsellemler olmayıp ıslâh-ı ahvâl-i beşer gibi menfa'at-ı umûmiyyeye hizmet-i emniyyesi tahtında menfa'at-ı

²¹⁸ "Not: Fennî romanlar bahsimizden hariçtir." denilmiştir.

zâtiye gözetilmiş ve Avrupa kibâr halkının pek çok olan hâlî vakitlerini hoşça geçirtmek için tertîp ve tahrîr olunmuş, nev-i beşerin hakîkatten ziyâde hayâle, meşâğil-i ciddiyyeden ziyâde eğlenceye meyil ve inhimâkı sebebiyle rağbet-i âmmeye mazhar oldukça terakkî ve tekessür ede ede şimdiki mertebesine vâsıl olmuş, mazarrâtı nef'ine gâlib mâlâyânî şeylerdir ki onlarla iştiğâl ederek beyhûde izâ'a-i vakt etmek bizim gibi "*Min Hüsni İslâmi'l-mer'i terkühû mâ lâ-yâ'nîhi*"²¹⁹ hitâb-ı bâ-savâbına muhâtab olan ümmet ve millete lâıyk ve câiz değildir.

...

Fâtıma Fahrunnisa

Hanımlara Mahsûs Gazete, S. 16, s. 2-3, 12 Teşrîn-i Evvel. (EK-2. 44)

Edebiyatımızda öğretici nesrin konuları arasında din, tasavvuf, terbiye, ahlâk, âdâb-ı muâşeret konuları yer alır.²²⁰ Yukarıda yer alan üç metinde de çocukların terbiyesine, gençlerin güzel ahlâklı olmasına dair bilgiler yer almıştır. Çocukların ve gençlerin nazarî bilgilerle değil rol model olarak ahlâklarını güzelleştirebileceklerine vurgu yapılmıştır. Bu sebeple ebeveynlerinin bu konuya dikkat etmeleri gerektiği söylenmiştir.

Ayrıca batılılaşmanın getirdiği yeniliklerden olan roman ve tiyatronun toplum ahlâkına zarar veren yönleri olduğuna dair bir tenkit yazısıyla karşı karşıyayız. Tiyatroların, romanların sanıldığı gibi ahlâkı güzelleştirmede, insanların zamanlarını tüketen bir meşgale olduğu, dinimizce bunun doğru karşılanmadığı izah edilmiş ve bu Peygamberimizin "*Kişinin lüzumsuz, boş şeyleri terk etmesi, onun Müslümanlığının iyiliklerindedir.*" hadisiyle desteklenmiştir. Böylece batıdan bize gelen her şeyin sorgusuz sualsiz, doğru ve güzel kabul edilmemesi gerektiğine dair okuyucuları yönlendirme mevcuttur.

²¹⁹ Tirmizi, *Sünen*, 11.

²²⁰ Kabaklı, *a.g.e.*, C. 1, s. 271.

SONUÇ

Osmanlı Devleti gerilemeye başladıktan sonra devlet adamları gerilemenin sebeplerini ve gerilemeyi durdurmanın yollarını aradılar. Batıya yüzlerini dönen devlet adamları Avrupa'ya bürokrat ve öğrenci gönderdiler. Çeşitli birikimler ve değişen değer yargılarıyla yurda dönen bu kişilerin faaliyetleriyle fikir planında üzerinde ittifak edilen batılılaşma serüveni fiilen de başlamış oldu.

Matbaanın kurulması, baskı kolaylığıyla kitap sayılarının artması, süreli yayınlara geçilmesi dönemin kitle iletişim araçlarının kullanımı anlamına geliyordu. Basın yayın, toplumun bilinçlendirilmesi ve yönlendirilmesi açısından günümüzde olduğu gibi etkili bir araçtı. Henüz yerleşme çabasında olan gazete ve dergi kültürü bu nevi matbuata alışkın olmayan halk üzerinde de ciddi tesirler oluşturuyordu.

Bizim ilgimizi çeken ve çalışmamızda konu edindiğimiz kadın dergileri de bu bağlamda önem arz etmektedir. Osmanlı'da kadın dergileri ilk olarak ne zaman çıkarılmaya başlanmış, kadın dergiciliği faaliyetleri nasıl bir tecrübe olmuş, dergilerde hangi konular işlenmiş, tarihsel süreç içerisinde kadın dergilerinde ne gibi değişiklikler yaşanmış, kadın dergileri batılılaşmadan nasıl etkilenmiş gibi sorulara cevap aranmış ve tüm bu soruların sorulma sebebi olan eski harfli kadın dergilerinin Türk İslam Edebiyatı'na katkıları araştırılmıştır.

Bugüne kadar kadın dergileri ile alakalı çalışmalar yapılmış ise de henüz bu dergiler Türk İslam Edebiyatı'na katkıları bağlamında ele alınmamıştır. Biz bu eksiği tesbit ederek çalışmamızı sürdürdük ve bir boşluğu doldurmak ve daha sonra yapılacak çalışmalar için de bir basamak oluşturmak istedik. Yine yakın tarihimizde basılmış kadın dergilerinin geleceğe kısmen de olsa aktarılmasını sağlamak, Tanzimât'tan Cumhuriyet'e geçişte hem siyasî ve sosyal hem de kültürel ve edebî alanda kadınların ve kadın dergilerinin bakış açılarını anlamak ve yansıtmak istedik.

Eski harfli kadın dergilerine ulaşmak içinse Hakkı Tarık Us Süreli Yayınlar Koleksiyonu'ndan ve Kadın Eserleri Kütüphanesi'nden faydalandık. Kadın Eserleri Kütüphanesi tarafından hazırlanan İstanbul kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası'ndan faydalanılarak 38 farklı dergi tesbit edilmiş ve dergilerin bilgilerine ulaşılmıştır. Bibliyografyada yer almayan ve Kadın Eserleri

Kütüphanesi'nde bulunmayan dört dergiye ise Hakkı Tarık Us Süreli Yayınlar Koleksiyonu'ndan erişim sağlanmış ve dergilerin bulunan sayıları bu koleksiyondan çalışılmıştır.

Yaptığımız çalışmada kadın gazete ve dergilerinde batılılaşma tesiriyle edebiyatımıza giren bütün türlerin mevcut olduğu görülmüştür. Henüz deneme aşamasında olan batılı türlerin içeriğinde ise her ne kadar kısmen ve giderek artan batı tesiri görülse de İslâm kültür ve medeniyetinin izlerine de rastlanılmıştır. İslâmî öğretilerin hayatın her alanını kaplıyor olması, bu dinin müntesiplerine her zaman ve mekânda dinlerinin tesiriyle hareket etme ve bunu duygu, düşünce ve davranışlarına yansıtma imkânı vermekte ve böyle davranmayı tavsiye etmektedir.

İnsanın müntesibi olduğu dinden, içinde yaşadığı kültürden bağımsız eserler vermesi söz konusu edilemeyeceğinden kadın gazete ve dergilerinde İslâm kültürünün etkilerini ve bunun edebî eserlere yansımalarını bulmak mümkündür.

Çalışmamız sonucunda görülmüştür ki, Osmanlı Devleti'nde gazete ve dergicilik batılılaşmanın bir sonucudur fakat yine bu gazete ve dergiler sonraki süreçte batılılaşmanın sebebi de olmuşlardır.

Gazete ve dergilerde yer alan metinlerin dili gittikçe sadeleşmiş, halkın anlayabileceği bir duruma gelmiştir. Böylelikle bu mecralarda yer alan fikirler duygu ve düşünceler geniş kitlelere ulaşmış ve yankı bulmuştur.

Dönemin kitle iletişim aracı olan bu iki vasıta sosyal hayata tesirleri yönünden araştırılmaya değerdir. Dönemin şartları göz önüne alındığında savaşın toplumlar üzerindeki etkilerinden, başka milletlerle birlikte yaşamının tecrübesinden, farklı bir kültüre hayranlık ve özenmenin fayda ve zararlarından bahseden bu gazete ve dergiler bizim için çok önemli bir yakın tarih kaynağıdır ve araştırmacıları beklemektedir.

Özelde kadın gazete ve dergilerinde kadınların varlık alanının sorgulanışına, ilerlemenin kadınlar aracılığıyla olabileceğine dair inanışa, toplumların ilerlemesinin fertlerle ve ailelerle yani fertleri yetiştiren “anne”yle mümkün olabileceğine, çocuk terbiyesinin, gençlerin ahlâklı ve vatansever bireyler olarak yetiştirilmesinin de yine

kadının yetiştirilmesinden ilim ve irfan sahibi olmasından geçtiğine dair bilgiler ve vurgular söz konusudur.

Bu dergilerde “terakki”nin (ilerleme) kadınlardan yayılacağı düşüncesine ek olarak belki de batılılaşmanın da kadınlarla hız kazanacağı, kadınların bu konuda lokomotif görevi göreceğinin farkına varılmıştır. Dolayısıyla dergilerin kadınların meraklı olduğu giyim kuşam, el sanatları, ev temizliği ve idaresi, moda konularda yayın yapmış olması bir tesadüf değil anlamlı bir seçimdir.

Kadınlar bu gazete ve dergilerde bir taraftan İslâm’ın kendisine emrettiği, toplumun gerekli gördüğü vazifeleri yerine getirmesi beklenen bir kimse iken, bir taraftan da batılılaşmanın gereği olan ilim ve fenne ihtiyaçlarını görece kadar sahip olması, okuma yazmayı bilmesi, modayı takip etmesi gibi alanlara yönlendirilmiştir. Avrupaî giyim kuşam, süslenme, kişisel bakım kadınların meslek edinmesi ve çalışması, sosyal hayatın içinde yer alması kadın gazete ve dergileri aracılığıyla topluma yayılmıştır.

Edebî eserleri açısından değerlendirdiğimiz kadın dergileri genel olarak batılılaşmanın tesiri ile ürünler vermişlerdir fakat seçtiğimiz metinler çevrevesinde düşünülecek olursa dergilerde Türk İslam Edebiyatı’nın motifleri, tür, biçim, birim, şekil özellikleri açısından benzerleri bulunmaktadır.

Dinî-ahlâkî motifler açısından incelediğimiz manzum ve mensur eserlerde ayet, hadisler, tasavvufî öğeler ile bazı dinî motiflere rastlanılmış ve ilgili motifler ele alınıp değerlendirilmiştir. Ayrıca Türk İslam Edebiyatı’nın gerek mazmun, gerek vezin, gerekse üslup bakımından benzerlerine rastlanılmıştır. İçerikleri açısından değerlendirildiğinde tevâhid, münâcât, mevlid, nasihatnâme, mersiye, ninni, ramazâniyye, cülûsiye gibi türlerde yer alan konuların işlendiği çeşitli ürünler görülmüştür. Tüm bunlarla birlikte dergilerde daha çok batı tesirinde gelişen Türk Edebiyatı ürünlerinin olduğu bilinmelidir.

Manzum eserler biçimsel özellikleri açısından değerlendirildiğinde Türk-İslam Edebiyatı’nın beyitlerle kurulan nazım biçimlerinden olan, mesnevî, gazel, kıt’a, bendlerle kurulan nazım biçimlerinden olan murabba ve şarkı nazım biçimlerine rastlanmakla beraber, Batı Edebiyatı’ndan şiirimize kattığımız sone, çapraz uyak gibi

nazım biçimlerine sahip manzum eserler de vardır. Bunun dışında serbest şiire doğru evrilen, birim, biçim, ölçü, kafiye ve redif taşımayan şiirlerle de karşılaşmak mümkündür.

Bu alanda dergiler daha ayrıntılı taranıp latin alfabesine aktarımı gerçekleştirilerek günümüze kazandırılmalıdır. Böylelikle gerek İslamî Türk Edebiyatı'na katkıları gerekse Batılılaşma Tesirindeki Türk Edebiyatı'na katkıları daha görünür kılınacak ve bilim dünyasının istifadesine sunulacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, **Keşfu'l-Hafa**, Dimeşk, 2001.
- AFYONCU, Erhan, "İbrahim Müteferrika", **DİA**, C. 21, İstanbul, 2000.
- AKPOLAT, Yıldız, **Sosyoloji Araştırmaları, Osmanlı'da Kadın Dergileri ve Sosyoloji Dergileri**, Fenomen Yay., İstanbul, 2004.
- AKYÜZ, Kenan, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923**, 21.bs., İnkılâp Yay., İstanbul.
- AŞA, Emel, **1928'e Kadar Türk Kadın Mecmuâları**, Y.L.T., İstanbul, 1989.
- AYDIN, Hakan, "Kadın (1908-1909): "Selanik'te Yayınlanan İlk Kadın Dergisi Üzerine Bir İnceleme", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Konya, 22/2009.
- BABİNGER, Franz, **Müteferrika ve Osmanlı Matbaası, Osmanlı Matbaası Kuruluşu ve Başlangıcı**, Çev. ve Haz. Nedret Kuran-Burçoğlu, Machiel Kiel, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2004.
- BANARLI, Nihat Sami, "Keçecizâde İzzet Molla", **Resimli Türk Edebiyatı Târîhi**, MEB Yay., C. I-II, İstanbul, 2001.
- BATİSLAM, H. Dilek, "Dîvân Şiirinde Hazan", **Diriözler Armağanı**, Ankara, 2003.
- BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 15.bs., Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2010.
- BİNARK, İsmet, "Türk Matbaacılığının Tarihçesi, Uygurlarda Matbaa, Basım ve Yayımcılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı", **Türk Kütüphaneciler Derneği**, Ankara, 1979.
- BAYINDIR, Abdülaziz, "Adab", **DİA**, C. 1, İstanbul, 1988.
- BAYRAK, M. Orhan, **Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)**, Küll Yay., İstanbul, 2000.
- BUHÂRÎ, İsmail b.İbrahim, **Sahîh-i Buhârî**, Kahire, 2003.
- BÜYÜKKARCI YILMAZ, Fatma, Tülay Gençtürk DEMİRCİOĞLU, **Kadınlar Dünyâsı 1. – 50. Sayılar, Yeni Harflerle (1913-1921)**, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yay., İstanbul, 2009.
- CANAN, İbrahim, **Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi**, Akçağ Yay., Ankara, 1995.
- ÇAĞRICI, Mustafa, "Edeb", **DİA**, C.10, İstanbul, 1994.
- ÇAKIR, Serpil, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yay., İstanbul, 1994.

- ÇİÇEKLER, Mustafa, Fatih ANDI, **Yeni Harflerle Hanımlara Mahsûs Gazete - Seçki- (1895-1908)**, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yay., İstanbul, 2009.
- DAĞLAR, Oya, “II. Meşrûtiyet’in İlanının İstanbul Basınındaki Yansımaları”, **İ. Ü. Siyasal Bil. Fak. Der.** No:38, İstanbul, Mart 2008.
- DAY, Robert A, **Bilimsel Makale Nasıl Yazılır, Nasıl Yayımlanır?**, 9. bs., Çev.Gülay Aşkar Altay, Tübitak Yay., Ankara, 2004.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 25. bs., Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 2008.
- Türkiye Diyânet Vakfı Kur’ân-ı Kerim Meali, <http://arsiv.diyanetvakfi.org.tr/meal/mealindex.htm>, 2015.
- EBÛ YÂ‘LÂ el-Mevsılî, **el-Müsned**, Dârü’l-Me‘mun li’t-Türas, Dimeşk, 1986.
- EMRE, İsmet, “**Türk Duygusu Mecmuâsı Üzerine Bir İnceleme**”, Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Der. C. 8/1, Sivas, 2004.
- ERKAL, Mustafa vd., **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, Der Yay., İstanbul, 1997.
- ERTUL, Hasan Refik, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, 2. bs., Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1959.
- GALANTİ, Avram, **Türkler ve Yahudiler**, 2. bs., İstanbul Tan Matbaası, İstanbul, 1947.
- GERÇEK, Selim Nüzhet, **Türk Matbaacılığı: Müteferrika Matbaası**, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.
- _____, **Türk Matbuatı**, drl. Ali Birinci, Gezgin Kitabevi, Ankara, 2002.
- GÜLER, Zekeriya, **Hadis Günlüğü**, 3. bs., Nükte Yay., Konya, 2006.
- HANBELÎ, İbn Receb, **Câmi‘u’l-Ulûm ve’l-Hikem fî Şerhi Hamsine Hadisen min Cevâmi‘i’l-Kelim**, Dâr İbn Receb, 2002.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, “Batılılaşma”, **DİA**, C. 5, İstanbul, 1992.
- HATİPOĞLU, Haydar, **Sünen-i İbn Mace Tercemesi ve Şerhi**, Kahraman Yay., İstanbul, 2012.
- HİLAV, Selahattin, **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980**, İstanbul, 1989.
- IŞIN, Ekrem, “Tanzimât, Kadın ve Gündelik Hayat”, **Tarih ve Toplum**, C. 9, İstanbul, 1988.
- İLYASOĞLU, Aynur, Deniz İNSEL, “Kadın Dergilerinin Evrimi” **Türkiye’de Dergiler-Ansiklopediler**, Gelişim Yay., İstanbul, 1984.

- İNUGUR, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, 2. bs., Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1982.
- İSEN, Mustafa, “Mersiye”, **DİA**, C. 29, İstanbul, 2004.
- İSEN, Mustafa, Muhsin MACİT, **Türk Edebiyatı’nda Tevhîdler**, Türkiye Diyânet Vakfı Yay., Ankara, 1992.
- İSKİT, Servet, **Hususi İlk Türkçe Gazetemiz “Tercümân-ı Ahval” ve Agâh Efendi**, Ulus Basımevi, Ankara, 1937.
- KABACALI, Albay, **Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın**, Literatür Yay., İstanbul, 2000.
- _____, **Türk Yayın Tarihi, Başlangıçtan Tanzimât’a Kadar**, Can Matbaa, İstanbul, 1987.
- KABAKLI, Ahmet, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. 1, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul, 2008.
- _____, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. 2, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul, 2008.
- _____, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. 3, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul, 2008.
- KAPLAN, Mehmet, **Şiir Tahlilleri I**, 8. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul, 1984.
- _____, **Tevfik Fikret – Devir, Şahsiyet, Eser**, 17. bs., Dergâh Yay., İstanbul, 2014.
- KAYA, Bayram Ali, “Şehrengiz”, **DİA**, C. 38, İstanbul, 2010.
- KILIÇ DENMAN, Fatma, **Yeni Harflerle Kadın (1908-1909)**, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yay., İstanbul, 2010.
- KOCAER, Abdullah Fevzi, **Hadis, Sahîh-i Buhârî, Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh**, 2. bs., Hüner Yay. İstanbul, 2003.
- KOLOĞLU, Orhan, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, **Tanzimât’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, 1985.
- _____, **1908 Basın Patlaması**, Aydoğan Matbaası, İstanbul, 2005.
- _____, **İlk Gazete İlk Polemik, Vekâyi-i Mısriye’nin Öyküsü ve Takvîm-i Vekâyi İle Tartışması**, Engin Yay., Ankara, 1989.
- _____, **Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Âilesi**, Çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul, 1998.
- _____, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın**, 2. bs., İletişim Yay., İstanbul, 1994.

- _____, **Osmanlı'dan XXI. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yay., İstanbul, 2006.
- _____, **Takvîm-i Vekâyi Türk Basımında 150 Yıl 1831-1981**, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yay. No: 1, Ankara, 1981.
- KORKUD, Refik, **Tanzimât, I. Meşrûtiyet, II. Meşrûtiyet ve Matbuat**, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1959.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Yay., İstanbul, 1980.
- KURNAZ, Cemâl, **Münâcât Antolojisi**, TDV Yay., Ankara, 1992.
- KÜÇÜK, Sabahattin, **Baki Dîvânı**, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>, (10.07.2015).
- LEVEND, Agâh Sırrı, **Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar**, 4. bs., Enderun Yay., İstanbul, 1984.
- LEWİS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Boğaç Babür Turna, III. Edisyon, Arkadaş Yay., Ankara, 2008.
- MENGİ, Mine, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, 6. bs., Akçağ Yay., Ankara, 2000.
- NUHOĞLU, Hidayet Yavuz, (Müteferrika Matbaasının Kurulması İçin Verilen Fetva Üzerine), **Türk Kütüphaneciler Derneği Basım ve Yayımcılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı**, "Tarih: 10-11 Aralık 1979" Bildiriler, Ankara, 1979.
- OKAY, Cüneyd, "Nadir Bulunan Bir Kadın Dergisi: Güzel Prenses", **Toplumsal Tarih**, İstanbul, Haziran 1995.
- _____, **Eski Harfli Çocuk Dergileri**, Kitabevi Yay., İstanbul, 1999.
- _____, "Kadın Dergileri Bibliyografyası'na Katkı, Kadınlık Hayâtı", **Toplumsal Tarih**, 7, İstanbul, 1997.
- OKAY, Orhan, "Batılılaşma", **DİA**, C. 5, İstanbul, 1992.
- _____, **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, 3. bs., Dergah Yay., İstanbul, 2011.
- ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 25. bs., Alkım Yay., İstanbul, 2006.
- _____, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisâdi ve Sosyal Değişim Makaleler 1**, Turhan Kitabevi Yay., Ankara, 2000.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Cülûs", **DİA**, C. 8, İstanbul, 1993.
- ÖZEN Hatice, **Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadın Gazete ve Dergileri (1868-1990)**, İstanbul, 1994.
- PALA, İskender, "Nasihatnâme", **DİA**, C. 32, İstanbul, 2006.

- _____, **Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü**, 22. bs., Kapı Yay., İstanbul, 2012.
- PARLIYAN, Abdullah, **Sünen-i Tirmizi Tercemesi**, Konya Kitapçılık, Konya, 2007.
- PAUL, Foulquie, **Pedagoji Sözlüğü**, Sosyal Yay., İstanbul, 1994.
- PEÇEVİ, İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi C. 1**, Haz. Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992.
- PEKOLCAY, Necla, **Mevlid (Vesîletü'n-Necât)**, 5. bs., TDV Yay., Ankara, 2010.
- SAMÎ, Şemsettin, **Kamûs-ı Türkî**, 2. bs., İdeal Kültür Yay., İstanbul, 2012.
- ŞENER, İbrahim, Alim YILDIZ, **Türk İslam Edebiyatı**, 6. bs., Rağbet Yay. İstanbul, 2014.
- SUCU, Nilgün, "Rind Tipinin Kimliği, Divan Edebiyatındaki Yeri ve Rindlik Felsefesinin Tasavvufla İlgisi", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi**, S. 18, Konya, 2007.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın**, Güven Matbaası, Ankara, 1971.
- TÂHİR-ÜL MEVLEVÎ, **Edebiyat Lugati**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 8. bs., Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1997.
- TARLAN, Ali Nihat, **Necâti Beg Dîvânı**, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>, (10.07.2015)
- TAŞKIRAN, Tezer, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yay., Ankara, 1973.
- TEZEL, Naki, **Türk Masalları**, 4. bs., Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2009.
- TOPRAK, M. Faruk, "Mersiye", **DİA**, C. 29, İstanbul, 2004.
- TOPRAK, Zafer, "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı", www.academia.edu. (03.11.2015).
- TOPUZ, Hıfzı, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 2. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- TOSKA, Zehra, "Çağdaş Türk Kadın Kimliğinin Oluşumunda İlk Aşama Tanzimât Kadını", **Tarih ve Toplum Dergisi**, S. 124, İstanbul, Nisan 1994.
- TÖRENEK, Mehmet, "Mehmet Rauf ve Kadın Dergiciliği", **Toplumsal Tarih**, C. 9, İstanbul, 1998.
- TUNÇ YAŞAR, Fatma, (Osmanlı Kadınının Eğitimine Yönelik İlk Süreli Yayın: Terakki-i Muhadderât), **Dem Dergi**, Yıl: 1, S. 3, İstanbul, 2003.

- TÜRK DİL KURUMU, **Türkçe Sözlük**, 11. bs., TDK Yay., Ankara, 2011.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Abâ”, **DİA**, C. 1, İstanbul, 1988,
- _____, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- UZUN, Mustafa, “Kâbe”, **DİA**, C. 24, İstanbul, 2001.
- _____, “Ramazâniyye”, **DİA**, C. 34, İstanbul, 2007.
- VARLIK, Bülent, “Tanzimât ve Meşrûtiyet Dergileri”, **Tanzimât’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, 1985.
- YAMAN, Ertuğrul, **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı**, TDV Yay., Ankara, 1998.
- YAPAR GÖNENÇ, Aslı, “Türkiye’de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi”, **İstanbul Üniv. İletişim Fakültesi Dergisi**, S. 29, İstanbul, 2007.
- YAŞAR, Muammer, **Anadolu’da İlk Türk Gazetesi Envâr-ı Şarkıyye**, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yay., Ankara, 1971.
- YAZICI, Nesimi, **Takvîm-i Vekâyi “Belgeler”**, Gazi Üniversitesi Yayın No: 32, Basın-Yayın Yüksek Okulu, Ankara, 1983.
- _____, **İlk Türk İslam Devletleri Tarihi**, 4. bs., TDV Yay., Ankara, 2005.
- YAZICI, Tahsin, “Derviş”, **DİA**, C. 9, İstanbul, 1994.
- YILMAZ, Ahmet, **Üç Hanım Şâirin Dilinden Hz. Peygamber**, Selçuk Belediyesi Kültür Yay., Konya, 2005.
- YURDSEVER ATEŞ, Nevin, **Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925-1927)**, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yay., İstanbul, 2009.

ÖZGEÇMİŞ

1985 yılında Kadıköy’de doğdu. İlkokulu Darıca’da, Barış İlkokulu’nda okudu. Ortaokulu ve lise birinci sınıfı Gebze İmam-Hatip Lisesi’nde okudu. Lise eğitimine ara verdiği bir yıllık zaman diliminde Kur’ân kursuna giderek bir yıl burada eğitim gördü. Lise eğitimini tamamlamak üzere Tuzla Halil Türkkkan İmam Hatip Lisesi’ne kayıt yaptırdı ve lise eğitimini tamamladı. 2004’te başladığı Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği bölümünü 2008’de bitirdi. Aynı yıl Balıkesir’in Susurluk İlçesi’nde öğretmenlik görevine başladı. Ardından evlendi ve Batman’a tayin oldu. Halen Zonguldak Ereğli’de öğretmenlik yapmaya devam etmektedir. Bir çocuk annesidir.

**YARARLANILAN DERGİLERİN MİLADÎ TAKVİME GÖRE
KRONOLOJİK SIRALANIŞI**

1. Terakkî-i Muhadderât (1869)
2. Vakit Yâhût Mürebbî-i Muhadderât (1875)
3. Âyîne (1875)
4. Âile (1880)
5. İnsâniyet (1883)
6. Hanımlar (1883)
7. Şükûfe-zâr (1885)
8. Mürüvvet (1887)
9. Parça Bohçası (1889)
10. Hanımlara Mahsûs Gazete (1895)
11. Hanımlara Mahsûs Mâlûmât (1895)
12. Âlem-i Nisvân (1906)
13. Mehâsin (1908)
14. Kadın (Selanik / 1908)
15. Demet (1908)
16. Müsavver Kadın (1911)
17. Kadın (İstanbul) (1911)
18. Güzel Prenses (1913)
19. Kadınlık Hayâtı (1913)
20. Mektep Müzesi (1913)
21. Kadınlar Dünyâsı (1913)
22. Erkekler Dünyâsı (1913)
23. Kadınlık (1914)
24. Seyyâle (1914)
25. Kadınlar Âlemi (1914)
26. Sıyânet (1914)
27. Hanımlar Âlemi (1914)
28. Bilgi Yurdu Işığ1 (1917)
29. Genç Kadın (1918)
30. İzdivâc (1918)
31. Türk Kadını (1918)
32. Genç Kadın (1919)

33. İnci / Yeni İnci (1919)
34. Diyânet (1920)
35. Hanım (1921)
36. Süs (1923)
37. Firûze (1924)
38. Ev Hocası (1923)
39. Kadın Yolu / Türk Kadın Yolu (1925)
40. Yıldız (1924)
41. Âsâr-ı Nisvân (1925)
42. Çalığışu (1926)

EKLER

Eski Harfli Kadın Dergileri İlk ve Son Çıkış Tarihleri

No	Derginin Adı	İlk Sayısının Çıkış Tarihi	Son Sayısının Çıkış Tarihi	Toplam Çıkış Sayısı
1	<i>Aile Dergisi</i>	17 Cemâziyel Ahir 1297 (27 Mayıs 1880)	2 Recep 1297 (10 Haziran 1880)	3
2	<i>Âlem-i Nisvân</i>	Sadece 4. sayıya ulaşılabilmektedir.	(4. Sayı çıkış tarihi) 24 Mart 1906	4
3	<i>Âsâr-ı Nisvân</i>	1 Recep 1343 (26 Ocak 1925)	(İki sayı bir arada çıkmış ve gün sırası yok) Teşrîn-i Evvel 1926-Teşrîn-i Sâni 1926	28
4	<i>Âyine</i>	2 Teşrîn-i Sâni 1291 (4 Kasım 1875)	3 Teşrîn-i Evvel 1291 (15 Ekim 1876)	41
5	<i>Bilgi Yurdu Işığ</i>	15 Nisan 1333 (15 Nisan 1917)	Teşrîn-i Evvel 1334 (Kasım 1918)	17
6	<i>Çalığışu</i>	İlk sayı çıkış tarihi yok. 4. Sayı Haziran 1926	1 Temmuz 1926	7
7	<i>Demet</i>	17 Eylül 1324 (30 Eylül 1908)	29 Teşrîn-i Evvel 1324 (11 Kasım 1908)	8
8	<i>Diyâne</i>	10 Mart 1336 (10 Mart 1920)	Tek sayı çıkmıştır.	1
9	<i>Erkekler Dünyası</i>	6 Kanûni Sâni 1329 (19 Ocak 1913)	Tek sayı çıkmıştır.	1
10	<i>Ev Hocası</i>	1 Temmuz 1339 (1923)	Tek sayı çıkmıştır.	1
11	<i>Firûze</i>	15 Eylül 1340 (15 Eylül 1924)	29 Eylül 1340 (29 Eylül 1924)	2
12	<i>Genç Kadın</i>	24 Teşrîn-i Evvel 1334 (1918)	Tek sayı çıkmıştır.	1
13	<i>Genç Kadın(2)</i>	4 Kanûni Sâni 1335 (4 Ocak 1919)	8 Mayıs 1335 (8 Mayıs 1919)	10
14	<i>Güzel Prenses</i>	1331	7 Eylül 1329	50
15	<i>Hanım</i>	1 Eylül 1337 (Eylül 1921)	Teşrîn-i Evvel 1337 (Ekim 1921)	2
16	<i>Hanımlar</i>	Muharrem 1300 (12 Kasım 1882)	Tek sayı çıkmıştır.	1
17	<i>Hanımlar Âlemi</i>	27 Mart 1330 (9 Nisan 1914)	24 Teşrîn-i Evvel 1334 (24 Ekim 1918)	30
18	<i>Hanımlara Mahsûs Gazete</i>	19 Ağustos 1311 (1 Eylül 1895)	26 Cemâziyel Evvel 1326 (25 Haziran 1908)	612
19	<i>Hanımlara Mahsûs Ma'lûmât</i>	İlk sayı çıkış tarihi yok. 4. Sayı 14 Safer 1313 (5 Ağustos 1895)	17 Recep 1313 (3 Ocak 1896)	28
20	<i>İnci / Yeni İnci</i>	İnci: 1 Şubat 1335 (1 Şubat 1919) / Yeni İnci: Haziran 1338 (1922)	İnci : 1 Nisan 1337 (1 Nisan 1921) / Yeni İnci: Temmuz 1339 (1923)	İnci: 27 / Yeni İnci: 12
21	<i>İnsâniyet</i>	Ayı ve günü belirtilmemiş. 1299 (1882)	Rebî'ül Ahir 1300 (Şubat 1883)	2
22	<i>İzdivâc</i>	6 Haziran 1334 (1918)	21 Teşrîn-i Evvel 1334 (1918)	11

23	<i>Kadın (İstanbul)</i>	11 Ağustos 1327 (24 Ağustos 1911)	9 Ağustos 1328	25
24	<i>Kadın (Selanik)</i>	13 Teşrîn-i Evvel (26 Ekim 1908)	25 Mayıs 1325 (7 Haziran 1909)	30
25	<i>Kadınlar Âlemi</i>	22 Mayıs 1330 (4 Haziran 1914)	17 Temmuz 1330 (30 Temmuz 1914)	9
26	<i>Kadınlar Dünyâsı</i>	4 Nisan 1329 (17 Nisan 1913)	21 Mayıs 1921	208
27	<i>Kadınlık</i>	8 Mart 1330 (21 Mart 1914)	17 Mayıs 1330 (2 Recep 1331)	11
28	<i>Kadınlık Hayatı</i>	31 Ağustos 1329 (13 Eylül 1913)	Tek sayı çıkmıştır.	1
29	<i>Kadın Yolu</i>	16 Temmuz 1341 (1925)	1 Ağustos 1927	30
30	<i>Mehâsin</i>	Eylül 1324 (1908)	Teşrîn-i Sâni 1325 (Kasım 1909)	12
31	<i>Mekteb Müzesi</i>	1 Mayıs 1329	1 Mart 1330	12
32	<i>Musavver Kadın</i>	3 Nisan 1927 (16 Nisan 1911)	20 Haziran 1327 (3 Temmuz 1911)	8
33	<i>Mürüvvet</i>	15 Şubat 1303 (28 Şubat 1887)	13 Nisan 1303 (26 Nisan 1887)	9
34	<i>Parça Bohçası</i>	1305 (1889)	Tek sayı çıkmıştır.	1
35	<i>Seyyâle</i>	22 Mayıs 1330 (4 Haziran 1914)	Tek sayı çıkmıştır.	1
36	<i>Siyânet</i>	İlk 10 sayısına ulaşılammıştır. 11. Sayı: 22 Mayıs 1330 (4 Haziran 1914)	26 Haziran 1330 (9 Temmuz 1914)	16
37	<i>Süs</i>	16 Haziran 1339 (1923)	26 Temmuz 1340 (1924)	55
38	<i>Şükûfe-zâr</i>	1303 (1887)	1303 (1887)	5
39	<i>Terakkî</i>	15 Haziran 1285 (28 Haziran 1869)	20 Ağustos 1286 (2 Eylül 1870)	48
40	<i>Türk Kadını</i>	23 Mayıs 1334 (1918)	8 Mayıs 1335 (1919)	21
41	<i>Vakit Yâhût Mürebbi'i Muhadderât</i>	26 Şaban 1292 (27 Eylül 1875)	6 Zilkade 1292 (4 Aralık 1875)	8
42	<i>Yıldız</i>	1 Eylül 1340	1 Kânûni Sâni 1342	17

Not: Kadın dergileri bibliyografyası esas alınarak hazırlanmıştır.